МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ»

На правах рукопису

Боржецька Наталія Леонідівна

УДК 343.13

ФОРМИ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ: ПРАВОВІ, ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРИКЛАДНІ ПРОБЛЕМИ

Спеціальність 12.00.09 –
кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза;
оперативно-розшукова діяльність

Дисертація
на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Науковий керівник:
Попелюшко Василь Олександрович,
доктор юридичних наук, професор

Острог – 2016

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ……. 4

ВСТУП…….. 5

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ, ВИДИ, ЗНАЧЕННЯ ТА ҐЕНЕЗИС ФОРМ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ…… 14

1.1. Поняття, види та значення форм закінчення досудового розслідування…… 14

1.2. Ґенезис форм закінчення досудового розслідування……..... 26

Висновки до розділу 1……. 64

РОЗДІЛ 2. НЕРЕАБІЛІТУЮЧІ ФОРМИ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ……... 66

2.1. Закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом…….. 66

2.2. Закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру…….. 117

2.3. Закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру……... 129

2.4. Закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності……..... 139

Висновки до розділу 2…….. 158

РОЗДІЛ 3. РЕАБІЛІТУЮЧІ (ВИПРАВДУВАЛЬНІ) ТА НЕЙТРАЛЬНІ (ПРОЦЕСУАЛЬНІ) ФОРМИ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ……... 160

3.1. Закінчення досудового розслідування у формі закриття кримінального провадження з реабілітуючих (виправдувальних) підстав…….. 160

3.2. Закінчення досудового розслідування у формі закриття кримінального

провадження з нейтральних (процесуальних) підстав..... 180
Висновки до розділу 3…….. 191

ВИСНОВКИ…….. 193
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..... 197
ДОДАТКИ……. 222

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ЄРДР	Єдиний реєстр досудових розслідувань
ЄСПЛ	Європейський суд з прав людини
КК України	Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року
КПК 1922 року	Кримінально-процесуальний кодекс УСРР від 13 вересня 1922 року
КПК 1927 року	Кримінально-процесуальний кодекс УСРР від 20 липня 1927 року
КПК 1960 року	Кримінально-процесуальний кодекс УРСР від 28 грудня 1960 року
КПК України	Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року
п.	пункт
ст.	стаття
Статут 1864 року	Статут кримінального судочинства від 20 листопада 1864 року
Статут ВКЛ 1529 року	Статут Великого князівств Литовського 1529 року
Статут ВКЛ 1566 року	Статут Великого князівств Литовського 1566 року
Статут ВКЛ 1588 року	Статут Великого князівств Литовського 1588 року
ч.	частина

ВСТУП

Актуальність теми. Із прийняттям Кримінального процесуального кодексу України 2012 року (далі – КПК України) реформування кримінального судочинства не завершилося. У зв'язку з постійними змінами в суспільному житті України виникає потреба вдосконалення правового регулювання кримінального судочинства на всіх його стадіях та етапах.

Важливе значення для досягнення завдань кримінального провадження має діяльність слідчого, прокурора, а також інших учасників кримінального провадження на стадії досудового розслідування. При цьому така діяльність повинна здійснюватися у визначеному КПК України порядку, послідовності – формі. Дотримання кримінальної процесуальної форми є гарантією дотримання прав і свобод особи та гарантією правосуддя.

Складовою кримінальної процесуальної форми є форма закінчення досудового розслідування, яка безпосередньо визначає порядок здійснення завершального етапу стадії досудового розслідування, етапу, на якому підбиваються підсумки усієї попередньої процесуальної діяльності зі встановлення обставин кримінального провадження. Помилки, допущені на цьому етапі, можуть призвести до значного обмеження конституційних прав і свобод особи.

Проте правове регулювання цього інституту, як свідчить практика, не є досконалим, оскільки мають місце прогалини, неузгодженості, а подекуди й суперечність між окремими нормами, що його регулюють. Наявність правових, теоретичних і прикладних проблем у реалізації норм цього інституту зумовлює нагальну необхідність їх наукового дослідження.

Проблематика закінчення досудового розслідування, окремих його форм тою чи іншою мірою в різний час була предметом дослідження таких науковців: Ю. П. Аленіна, І. В. Басистої, Ю. В. Бауліна, С. М. Благодира, Т. В. Варфоломеєвої, І. В. Гори, В. О. Гринюка, Ю. О. Гришина, Ю. М. Грошевого, О. А. Губської, А. Я. Дубинського, М. В. Жогіна, О. В. Капліної, Т. В. Каткової, В. М. Кобернюка, І. І. Котюка, О. П. Кучинської, В. В. Литвинова, Л. М. Лобойка, П. А. Лупинської,

Л. А. Маріупольського, О. Р. Михайленка, Г. М. Міньковського, Н. Г. Муратової, В. Т. Нора, Л. М. Палюх, М. А. Погорецького, В. О. Попелюшка, Г. В. Рось, Н. П. Сизої, Г. І. Сисоєнка, В. К. Случевського, В. М. Трофименка, Л. Д. Удалової, Ф. Н. Фаткулліна, І. Я. Фойницького, О. Г. Шило, Д. В. Шилової, М. Є. Шумила, М. Л. Якуба, Н. А. Якубович, О. Г. Яновської та ін. Проте комплексно вона не досліджувалася, хіба що з дещо інших методологічних позицій у кандидатській дисертації О. О. Торбаса «Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р.» (2015 р.).

Попри це окремі питання інституту форм закінчення досудового розслідування ще не були предметом комплексного наукового дослідження (зокрема, визначення поняття «форма закінчення досудового розслідування», ґенеза форм закінчення досудового розслідування від XI ст. до середини XX ст., особливості закінчення досудового розслідування при здійсненні спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень, закриття кримінального провадження у зв’язку з досягненням податкового компромісу під час досудового розслідування), а значна частина із них носить дискусійний характер (питання про визначення моменту закінчення досудового розслідування, кількість та види форм закінчення досудового розслідування, значення думки потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності, класифікація підстав закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування тощо).

Викладеним вище й обумовлена актуальність, наукове і практичне значення дисертації, в якій автором розроблені положення, висновки, пропозиції та рекомендації, спрямовані на вирішення наукового завдання, що полягало у розробці правових, теоретичних та прикладних проблем форм закінчення досудового розслідування.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана в рамках теми кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» «Забезпечення справедливого правосуддя, захисту прав і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві» (державний

реєстраційний номер теми – 0110U003999). Тема дослідження затверджена на засіданні вченої ради Національного університету «Острозька академія» 24 червня 2010 року (протокол № 11) в редакції «Форми закінчення досудового слідства: правові, теоретичні та прикладні проблеми», схвалена відділенням кримінально-правових наук Національної академії правових наук України, уточнена на засіданні вченої ради Національного університету «Острозька академія» 29 жовтня 2015 року (протокол № 3) і сформульована в редакції: «Форми закінчення досудового розслідування: правові, теоретичні та прикладні проблеми».

Мета і задачі дослідження. *Метою роботи* є вирішення наукового завдання щодо розкриття правових, теоретичних та прикладних проблем форм закінчення досудового розслідування. Для досягнення вказаної мети в роботі поставлені такі *задачі*:

– визначити поняття, види та значення форм закінчення досудового розслідування;

– розкрити ґенезис форм закінчення досудового розслідування;

– розкрити закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом;

– визначити специфіку закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру;

– визначити особливості закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру;

– розкрити закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності;

– розкрити суть та правові проблеми закриття кримінального провадження з реабілітуючих (виправдувальних) підстав;

– виокремити особливості закриття кримінального провадження з нейтральних (процесуальних) підстав;

– розробити та надати пропозиції щодо удосконалення чинного кримінального процесуального законодавства щодо форм закінчення досудового розслідування.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають, розвиваються та припиняються на стадії досудового розслідування.

Предметом дослідження є правові, теоретичні та прикладні проблеми форм закінчення досудового розслідування.

Методи дослідження. Методологію дослідження становлять сучасні методи наукового пізнання. *Загальнонауковий діалектичний метод* є основним у з'ясуванні сутності питання про форми закінчення досудового розслідування. За допомогою цього методу досліджувалася природа взаємозалежності між окремими формами закінчення досудового розслідування, судовим розглядом, а також реалізацією особою свого права на захист (підрозділи 1.1, 2.1, 2.2, 2.3, 2.4, 3.1, 3.2). *Історичний метод* застосовувався при дослідженні положень Руської Правди, Статутів Великого князівства Литовського, Статуту кримінального судочинства 1864 року, Кримінально-процесуальних кодексів 1922, 1927, 1960 років тощо, які регулювали питання закінчення досудового розслідування (підрозділ 1.2). За допомогою *аналізу* були виокремлені види підстав закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування, а за допомогою *синтезу* з'ясовувався зв'язок між окремими підставами закриття кримінального провадження (розділ 3). За допомогою *формально-догматичного методу* здійснювався аналіз правових норм, що стосуються винесення постанови про закриття кримінального провадження, складання і звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного та виховного характеру, клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, з метою виявлення наявних у них недоліків та прогалин (розділи 2-3). *Системно-структурний метод* використовувався при групуванні та виділенні окремих форм закінчення досудового розслідування, а також для виокремлення елементів форми закінчення досудового розслідування (підрозділ 1.1). *Порівняльно-правовий метод* використовувався при дослідженні питання заявлення та розгляду клопотань на етапі завершення досудового розслідування за національним законодавством та законодавством

Франції і Польщі. *Метод соціологічного дослідження* використовувався під час проведення анкетування практичних та науково-педагогічних працівників, результати якого відображалися в роботі при аналізі особливостей правового регулювання та практики застосування кожної із форм закінчення досудового розслідування (розділи 2-3).

Науково-теоретичним підґрунтям є праці вітчизняних та зарубіжних науковців у сфері кримінального процесу, кримінального права, теорії права тощо.

Нормативною базою дослідження стали положення Конституції України, міжнародно-правові акти, КПК України та ін., які так чи інакше регулюють питання закінчення досудового розслідування.

Емпіричну основу роботи становлять результати дослідження матеріалів 130 кримінальних проваджень, а також результати анкетування 150 респондентів – адвокатів, прокурорів, слідчих, керівників органів досудового розслідування, суддів, слідчих суддів, науково-педагогічних працівників, що проводилося в Рівненській, Волинській, Львівській областях та м. Києві.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є комплексним монографічним дослідженням, в якому вперше розкриваються правові, теоретичні та прикладні проблеми форм закінчення досудового розслідування відповідно до положень КПК України із врахуванням усіх змін 2014-2015 рр.

У дисертації обґрунтовується низка концептуальних і важливих для теорії та практики понять, положень і висновків, одержаних автором особисто, з-поміж яких найсуттєвішими є такі:

вперше:

– визначено поняття форми закінчення досудового розслідування як встановленої кримінальним процесуальним законом, наповненої правовим змістом процедури (порядку) діяльності (роботи) слідчого, прокурора з участю в окремих процесуальних діях інших суб’єктів кримінального провадження, що здійснюється при наявності для цього фактичних і юридичних умов та підстав і, реалізуючись як завершальний етап досудового розслідування, закінчується складанням відповідного

кінцевого процесуального акта-документа та зверненням із ним у встановлених законом випадках до суду;

– обґрунтовано доцільність виокремлення за правовим характером (суттю) завершального на стадії досудового розслідування документа (акта) таких форм закінчення досудового розслідування: нереабілітуючі, реабілітуючі (виправдувальні) та нейтральні (процесуальні), які включають в себе окремі підвиди;

– аргументовано необхідність вирішення питання про закриття кримінального провадження з реабілітуючих особу підстав тільки судом за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора;

– доведено необхідність законодавчого врегулювання процедури провадження з реабілітації померлого, щодо якого здійснювалося кримінальне провадження;

удосконалено:

– положення про необхідність відмежування понять «етап завершення досудового розслідування» як відрізок часу та «момент закінчення досудового розслідування» як конкретний момент у межах цього відрізку;

– твердження про необхідність вказівки в законі підстав зміни прокурором складеного слідчим обвинувального акта чи відмови у його затвердженні;

– положення про необхідність повідомлення про підозру неповнолітнім у віці від 11 років до настання віку кримінальної відповідальності ще до закінчення досудового розслідування у присутності законного представника та захисника;

– процесуальний порядок відкриття матеріалів іншій стороні у випадку закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру шляхом обґрунтування необхідності в ч. 1 ст. 290 КПК України, в переліку осіб, яким повідомляється про завершення досудового розслідування і надання доступу до матеріалів досудового розслідування, вказати й особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, якщо характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання цієї особи не перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участі;

– положення про необхідність уточнення змісту останнього абзацу ч. 4 ст. 291 КПК України вказівкою на те, що перелік додатків до обвинувального акта, зазначений у ч. 4 ст. 291 КПК України, не є вичерпним і може встановлюватися іншими нормами КПК України;

набуло подальшого розвитку:

– твердження про необхідність надання права на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування особі, стосовно якої передбачається звільнення від кримінальної відповідальності, та потерпілому при закінченні досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності;

– поділ підстав закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування на реабілітуючі (виправдувальні) та нейтральні (процесуальні);

– пропозиції щодо змін і доповнень окремих положень КПК України (Додаток Б).

Практичне значення одержаних результатів полягає у можливості використання основних положень та висновків роботи:

– *у науково-дослідній роботі з кримінального процесу* – як підґрунтя для подальшої розробки та вдосконалення рекомендацій щодо форм закінчення досудового розслідування;

– *у навчальному процесі* – при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Прокуратура України», «Адвокатура України», «Методика складання юридичних документів» тощо та розробці відповідного навчально-методичного забезпечення (підручників, навчальних посібників, текстів лекцій) (акт впровадження у навчальний процес: Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» від 8 грудня 2015 р. (Додаток Г), Прикарпатського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» від 5 січня 2016 р. (Додаток Ґ), юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка від 5 січня 2016 р. (Додаток Д));

– *у правотворчій діяльності* – для удосконалення законодавства щодо посилення гарантій прав і свобод особи та інтересів правосуддя (лист-відповідь голови Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності № 04-18/12-333 від 16 лютого 2016 р. (Додаток Е));

– *у правозастосовній діяльності* – як рекомендації для слідчих, прокурорів, адвокатів та слідчих суддів при здійсненні кримінального провадження на етапі завершення досудового розслідування.

Апробація результатів дисертації. Основні положення і висновки дисертації оприлюднено автором у виступах на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях та семінарі, зокрема: «Теорія і практика сучасного права» (Херсон, 29 жовтня 2010 р.), Всеукраїнські наукові читання з кримінальної юстиції, присвячені пам’яті професора В. П. Колмакова (Одеса, 18-19 березня 2011 р.), «Наукова, просвітницька, громадська та політична спадщина академіка І. Малиновського і сьогодення» (м. Острог, 16 березня 2012 р.), «Малиновські читання» (м. Острог, 16-17 листопада 2012 р.; 15-16 листопада 2013 р.; 14-15 листопада 2014 р.; 13-14 листопада 2015 р.), «Дванадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 8-9 листопада 2013 р.), «Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики» (м. Львів, 20-21 грудня 2013 р.), «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» (м. Івано-Франківськ, 16 травня 2014 р.), «L’udské a občianské práva a slobody: mechanizmus ich implementácie a ochrany v rôznych odvetviach práva» (Bratislava, Slovenskб republika, 19-20 septembra 2014 r.), «Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики» (м. Харків, 5 грудня 2014 р.).

Публікації. Основні положення та висновки, які сформульовані у дисертації, відображено у 18 публікаціях, серед яких п’ять статей – у наукових фахових виданнях України, одна – в іноземному науковому виданні, а також у дванадцяти тезах доповідей, оприлюднених на всеукраїнських та міжнародних науково-практичних конференціях і семінарі.

Структура дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (212

найменувань на 25 сторінках) та 7 додатків на 31 сторінці. Повний обсяг дисертації становить 252 сторінки, з яких основний текст – 196 сторінок.

РОЗДІЛ 1
ПОНЯТТЯ, ВИДИ, ЗНАЧЕННЯ ТА ҐЕНЕЗИС ФОРМ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

1.1. Поняття, види та значення форм закінчення досудового розслідування

Чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить визначення поняття «форма закінчення досудового розслідування» як не містив його досі жоден кримінальний процесуальний закон, котрий був джерелом кримінального процесуального права в той чи інший період розвитку української державності. Проте з'ясування сутності цього поняття є вихідним у розв'язанні усього комплексу проблем, пов'язаних із законодавчим регулюванням вказаного процесуального інституту та практикою його застосування.

КПК України визначає лише термін, який частково окреслює це поняття: «досудове розслідування – стадія кримінального провадження, яка починається з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і закінчується закриттям кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності» (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України). А окремо законодавчо цей процесуальний інститут урегульований §§ 1, 2 і 3 глави 24 КПК України, яка в його частині так і називається – «закінчення досудового розслідування». При цьому § 1 глави 24 КПК України має назву «форми закінчення досудового розслідування», у ч. 2 ст. 283 якої наведено їх види, а в наступних нормах § 1, 2 і 3 цієї глави розкрито зміст форм закінчення досудового розслідування (ст. ст. 284-293 КПК України).

Забезпечення виконання завдань кримінального провадження, які передбачені ст. 2 КПК України, неможливе без з'ясування процесуального порядку провадження досудового розслідування. Особливо важливим в цьому аспекті є визначення процесуального порядку проведення підсумкового етапу стадії досудового

розслідування – етапу завершення досудового розслідування, а разом з тим і з'ясування суті поняття «форма закінчення досудового розслідування».

Слід зазначити, що визначення поняття «форма закінчення досудового розслідування» відсутнє й у кримінальній процесуальній науці, хоча власне закінченню досудового розслідування і як інституту кримінального процесуального права, і як інституту кримінального процесу присвячували свої наукові праці чимало процесуалістів. У навчальному ж плані вони, в більшому чи меншому обсязі, розглядалися та розглядаються чи не в усіх підручниках з кримінального процесу та кримінального процесуального права.

До розкриття поняття «форма закінчення досудового розслідування» слід підходити з розуміння термінів-понять «форма» і «процесуальна форма».

Значення терміна «форма» полісемічне. Очевидно, що при визначенні цього поняття слід враховувати, з одного боку, сферу знань чи діяльності, у якій цей термін використовується, а з іншого – контекст використання. В аспекті дослідження кримінального процесуального інституту форми закінчення досудового розслідування можна виділити три найбільш поширені значення, що мають місце у словниках при тлумаченні поняття «форма»: 1) зовнішній вигляд, прояв; 2) спосіб зовнішнього вираження внутрішньої структури, змісту; 3) правовий режим, встановлений порядок. Зокрема: «форма (лат. forma) – 1) зовнішні обриси, зовнішній вид, контури предмета. 2) зовнішнє вираження якого-небудь змісту. 3) установлений зразок чого-небудь. 4) пристосування для надання чому-небудь визначених обрисів» [160, с. 1435]. У «Сучасному тлумачному словнику української мови» це поняття пояснюється так: «форма (лат. Forma – зовнішність, устрій) 1. Контури, зовнішні межі предмета, які визначають його зовнішній вигляд. … 4. Спосіб організації чого-небудь. 5. Спосіб існування певної внутрішньої структури, зовнішнє вираження…7. Спосіб виявлення будь-якої дії; … 8. Установлений зразок чого-небудь (заповнення певного документа, звернення тощо)» [171, с. 906]. Якщо ж виходити з тлумачення форми В. І. Далем, це «зовнішній вигляд», «встановлений порядок» [33, с. 887]. В. В. Яременко і О. М. Сліпушко пояснюють це поняття як: «4. Тип, будова, спосіб організації чого-небудь; зовнішній вияв якого-небудь явища,

пов’язаний з його сутністю, змістом. 5. Спосіб існування змісту, його внутрішня структура, організація і зовнішній вираз… 8. Спосіб здійснення, виявлення будь-якої дії. 9. Суворо встановлений порядок у будь-якій справі; Встановлений зразок чого-небудь (заповнення якогось документа, словесного звертання…)…» [105, с. 665]. Як визначає Мілан Бартошек, «forma» – це «зовнішній облік, вид, тип, правовий режим; правова норма, правило, положення…» [4, с. 135].

Один із юридичних словників тлумачить поняття «процесуальні форми» як «встановлені … законом правила, що регулюють діяльність слідчих, прокурорських і судових органів, а також порядок і послідовність реалізації процесуальних дій» [203, с. 543], а науковці розуміють під процесуальною формою дещо інше.

М. С. Строгович вважав, що процесуальна форма «є завжди формою здійснення передбачених кримінально-процесуальним законом дій і прийняття передбачених цим законом рішень і, водночас, форма процесуального закріплення цих дій і рішень (протокол, постанова, ухвала, вирок)» [169, с. 17].

Ю. О. Іванов визначає кримінальну процесуальну форму більш широко, а саме як «регламентовані кримінальним процесуальним правом систему і структуру кримінально-процесуальних інститутів та правил, процедуру і послідовність стадій кримінального процесу, умови, способи і строки здійснення процесуальних дій, безпосередньо чи побічно пов’язаних із збиранням та дослідженням доказів на попередньому слідстві і в судовому розгляді, їх закріпленням у правових актах, а також порядок прийняття й оформлення рішень з окремих питань і в справі в цілому» [69, с. 121].

М. Л. Якуб у роботі, спеціально присвяченій питанню процесуальної форми, зазначає, що процесуальна форма (процесуальний порядок) «є правовою формою діяльності суду, органів розслідування і прокурорського нагляду щодо порушення кримінальних справ, їх розслідування і вирішення, а також учасників процесу та інших осіб, так чи інакше залучених до справи, і відносин, пов’язаних із цією діяльністю. Вона являє собою сукупність установлених процесуальним законом умов, у яких проводиться як ця діяльність в цілому, так і кожна окрема процесуальна дія (чи комплекс таких дій) і приймається кожне рішення в справі, та

якими визначається зв'язок і послідовність здійснюваних дій і рішень, що приймаються» [206, с. 8].

Загалом погоджуючись із вищенаведеними твердженнями М. Л. Якуба, варто, проте, зазначити, що процесуальна форма включає в себе не лише умови та послідовність провадження, але й підстави здійснення процесуальних дій і прийняття процесуальних рішень, суб'єктів, які здійснюють (беруть участь у здійсненні) процесуальні дії, форму та зміст процесуального документа.

Традиційно процесуальна форма в кримінальній процесуальній науці розглядалася і розглядається дотепер у контексті аналізу її зовнішньої та внутрішньої сторін (зовнішньої та внутрішньої процесуальної форми).

Зокрема, О. Р. Михайленко стверджує, що «процесуальна форма має ніби внутрішню, фіксовану сторону, яку визначають письмові акти у справі, і зовнішню, тобто сам процес провадження процесуальних дій і розгляду кримінальної справи в суді» [94, с. 73]. На противагу О. Р. Михайленкові, В. В. Сорокіна, визначаючи внутрішню і зовнішню форми юридичної діяльності, внутрішню форму діяльності розуміє як спосіб організації, внутрішній зв'язок елементів її змісту і зараховує до неї процесуальну («процедурно-організаційну», «процедурно-процесуальну») форми юридичної діяльності» [161, с. 38], а зовнішньою називає «способи існування і зовнішнього вираження її змісту» [161, с. 40], зокрема акти-документи.

Дискусії у розумінні зовнішньої та внутрішньої сторін процесуальної форми (зовнішньої та внутрішньої процесуальної форми) породжені, на нашу думку, складністю визначення в цілому форми та змісту кримінального процесу. На існуванні нерозривного зв'язку форми та змісту в кримінальному процесі наголошує значна кількість вчених. Варто погодитись із твердженням М. С. Строговича про те, що «процесуальна форма – це не щось поверхневе, зовнішнє, не пов'язане із сутністю, із змістом діяльності слідчих, прокурорських і судових органів. Навпаки, вона являє собою саме вираження змісту цієї діяльності, організацію її, засіб забезпечення виконання завдань кримінального судочинства» [169, с. 17-18]. Щобільше, як стверджує М. Л. Якуб, не лише «в процесуальній формі знаходить своє вираження зміст кримінального процесу» [206, с. 10], але й «процесуальна

форма здійснює безпосередній вплив на зміст кримінального судочинства, і останній перебуває в прямій залежності від тієї чи іншої побудови процесу» [206, с. 10-11]. Н. Г. Муратова, розглядаючи ці категорії у їх діалектичному взаємозв'язку, слушно зауважує: «Те, що в одному аспекті є формою, може в іншому аспекті виявитися змістом, який має свої власні форми» [100, с. 22]. Тому й не дивно, що в літературі висловлюються різні, в т.ч. діаметрально протилежні погляди на співвідношення зовнішньої та внутрішньої сторони процесуальної форми (зовнішньої та внутрішньої процесуальної форми).

Поділу процесуальної форми на зовнішню і внутрішню сторони (зовнішню і внутрішню процесуальні форми) характерне більш теоретичне, пізнавальне значення, а тому такий поділ має право на існування. Тоді як з практичного погляду поняття процесуальної форми, в т.ч. форми закінчення досудового розслідування, варто розглядати через розкриття змісту складових елементів цих кримінальних процесуальних понять. До складових елементів форми закінчення досудового розслідування варто зарахувати: I) умови закінчення досудового розслідування; II) підстави закінчення досудового розслідування; III) процесуальну процедуру (порядок) закінчення досудового розслідування; IV) суб'єктів, які здійснюють та беруть участь у здійсненні завершального етапу досудового розслідування; V) процесуальні документи, що складаються на етапі завершення досудового розслідування, їх форму і зміст.

Саме за такою структурою ми і будемо аналізувати кожну із форм закінчення досудового розслідування.

I. Умови закінчення досудового розслідування варто поділяти на юридичні та фактичні. Якщо фактичні умови – це виконані слідчі (розшукові) та інші процесуальні дії, то юридичні умови – це передбачені КПК України вимоги щодо здійснення слідчим, прокурором, а в передбачених законом випадках – слідчим суддею певних процесуальних, у т.ч. слідчих (розшукових) дій, від виконання яких цими суб'єктами кримінального провадження ставиться в залежність можливість з'ясування всіх фактичних обставин кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння), чи з'ясування передбачених п.п. 1-9 ч. 1, ч. 3 ст. 284 КПК

України підстав закриття кримінального провадження, або ж з'ясування передбачених кримінальним матеріальним законом підстав звільнення від кримінальної відповідальності та отримання згоди підозрюваного на таке звільнення.

II. Юридичною підставою закінчення досудового розслідування в усіх його формах є передбачене кримінальним процесуальним законом повноваження слідчого, прокурора складати процесуальні документи та здійснювати процесуальні дії, якими закінчується досудове розслідування за наявності до того фактичних підстав та юридичних і фактичних умов у певному кримінальному провадженні.

Що ж до фактичних підстав, то ними є достатність доказів для складання відповідних процесуальних документів та здійснення відповідних процесуальних дій, якими закінчується досудове розслідування.

III. Процесуальна процедура закінчення досудового розслідування включає визначений КПК України порядок, послідовність і строки виконання певних процесуальних дій та прийняття рішень.

«Закінчення попереднього розслідування, – підкреслював Г. М. Міньковський, – не може розглядатися як незначна за своєю протяжністю в часі і за характером разова слідча дія. Це – цілий комплекс процесуальних дій, важлива складова частина попереднього розслідування, що має серйозне значення для забезпечення правильності і переконливості висновків слідства і відповідним чином регламентована в процесуальному законодавстві» [93, с. 14].

При встановленні наявності підстав та умов закінчення досудового розслідування у певній формі повинна бути виконана відповідна процесуальна процедура закінчення досудового розслідування.

IV. Початковий та кінцевий момент етапу закінчення досудового розслідування визначають, безумовно, слідчий, прокурор. Проте участь на завершальному етапі досудового розслідування беруть й інші суб'єкти кримінального провадження, зокрема заявник, підозрюваний, його захисник, законний представник, захисник особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, потерпілий, його представник, законний представник,

цивільний позивач, його представник, законний представник, цивільний відповідач, його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. ст. 284, 290, 293, 303 КПК України). У передбачених законом випадках на етапі завершення досудового розслідування діє слідчий суддя (ч. 10 ст. 290, п. п. 3, 4 ч. 1 ст. 303, ст. ст. 304, 306, 307 КПК України). Тому процесуальна форма закінчення досудового розслідування передбачає її суб'єктів – слідчого, прокурора, а у визначених законом випадках – участь у ній слідчого судді та інших суб'єктів кримінального провадження, бо, і в цьому слід погодитись з Н. Г. Муратовою, «…кримінальний процес як кримінально-процесуальна діяльність складається не лише з процесуальних дій і документів державних органів, але й із процесуальних дій і документів інших учасників процесу…» [100, с. 9].

V. У разі наявності відповідних підстав і умов закінчення досудового розслідування та виконання відповідних процедур закінчення досудового розслідування у всіх випадках включає складання відповідних процесуальних актів-документів на етапі завершення досудового розслідування (постанови про закриття кримінального провадження, обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності), які, своєю чергою, мають відповідати установленим законом формі і змісту. Не можна не погодитись у цьому плані з твердженням О. Р. Михайленка про те, що «процесуальні, процедурні акти, належним чином оформлені письмово у вигляді документів, становлять ніби матеріалізовану частину процедури прийняття рішень і загалом процесуальної форми, являють собою найбільш важливу її сторону» [94, с. 74].

Н. Г. Муратова виділяє зовнішню і внутрішню форми процесуального документа, підкреслюючи, що «зовнішня форма процесуального документа відображає спосіб словесно-документального вираження кримінально-процесуального акта. Вона характеризується, по-перше, текстуальним викладенням (текст документа), по-друге, стилем викладу тексту документа. Внутрішню форму документа складають частини його структури, що розміщуються в суворо логічній

послідовності (вступна, описово-мотивувальна і резолютивна), вони не повинні суперечити одна одній» [100, с. 28].

Тому п’ятим елементом процесуальної форми, а відтак і форми закінчення досудового розслідування, є кримінальний процесуальний документ, зокрема зовнішнє його вираження, форма (вид процесуального документу, його реквізити, розміщення структурних елементів) та його зміст (суть процесуального документа).

До п’ятого структурного елементу форми закінчення досудового розслідування входять не лише форма та зміст кінцевого процесуального документа на цій стадії, але й форма та зміст процесуальних документів, які складаються на етапі завершення досудового розслідування і не є остаточними. Такі документи є проміжними, наприклад, повідомлення про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів (ч. 7 ст. 290 КПК України), повідомлення про завершення досудового розслідування (ч. 1 ст. 290 КПК України), протокол про надання доступу до матеріалів (додаткових матеріалів) досудового розслідування (ст. 104, ч. ч. 9, 11 ст. 290 КПК України), протокол ознайомлення з матеріалами досудового розслідування (ст. 104, ч. 9 ст. 290 КПК України), або допоміжними, наприклад, протокол про роз’яснення підозрюваному права на звільнення від кримінальної відповідальності (п. 2 ч. 3 ст. 42, ст. 104, ч. 2 ст. 285 КПК України), заява підозрюваного з проханням про звільнення його від кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 286 КПК України), чи контрольними, перевірочними, наприклад, довідка про перевірку кримінального провадження (ч. 6 ст. 284 КПК України), ухвала слідчого судді про визначення строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування (ч. 10 ст. 290 КПК України), ухвала слідчого судді за результатами розгляду скарги на рішення слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження (п. п. 3, 4 ч. 1 ст. 303, ст. ст. 304, 306, 307 КПК України) тощо.

Таким чином, можна дати наступне визначення форми закінчення досудового розслідування: це встановлена кримінальним процесуальним законом, наповнена правовим змістом процедура (порядок) діяльності (роботи) слідчого, прокурора з участю в окремих процесуальних діях інших суб’єктів кримінального провадження, що здійснюється при наявності для цього фактичних і юридичних умов та підстав і,

реалізуючись як завершальний етап досудового розслідування, закінчується складанням відповідного кінцевого процесуального акта-документа та зверненням із ним у встановлених законом випадках до суду.

Форма закінчення досудового розслідування, залежно від особливостей її складових елементів (умов, підстав, процесуальної процедури (порядку) закінчення досудового розслідування, суб'єктів, які його здійснюють (беруть участь у здійсненні) та процесуального документа, складанням, а також у певних випадках зверненням до суду з яким воно завершується) має свої різновиди.

За правовим характером (суттю) завершального на стадії досудового розслідування документа (акта) їх можна поділити на:

1) реабілітуючі (виправдувальні), до котрих належать ті форми закінчення досудового розслідування, які дають особі право на реабілітацію, – закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. п. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України;

2) нереабілітуючі – до них зараховують ті, у яких сформульована підозра особи у вчиненні кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння), – звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного і виховного характеру, звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності;

3) нейтральні (процесуальні) – ті, що передбачені виключно кримінальним процесуальним законом і питання про винуватість чи невинуватість особи у них не не ставиться – закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п.п. 4-9 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Залежно від кримінальної процесуальної суті остаточного вирішення кримінального провадження на стадії досудового розслідування форми закінчення досудового розслідування можна поділити на: 1) ті, якими закінчується стадія досудового розслідування та кримінальне провадження в цілому (закінчення досудового розслідування у формі закриття кримінального провадження); 2) ті, якими завершується стадія досудового розслідування, але остаточне вирішення провадження за якими здійснюється в судовому порядку (закінчення досудового

розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності; закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом; закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру; закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру).

Залежно від суб'єкта кримінального провадження, уповноваженого на складання (затвердження) кінцевого на стадії досудового розслідування процесуального акта, форми закінчення досудового розслідування можна поділити на: 1) ті, що завершуються слідчим (прийняття постанови про закриття кримінального провадження слідчим з підстав, передбачених п. п. 1, 2, 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру); 2) ті, що завершуються прокурором (прийняття постанови про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного прокурором з підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України, прийняття постанови про закриття провадження щодо юридичної особи прокурором з підстав, передбачених ч. 3 ст. 284 КПК України, звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності; звернення до суду з клопотанням про застосування до неповнолітнього підозрюваного, який досяг віку кримінальної відповідальності, примусових заходів виховного характеру); 3) ті, що завершуються слідчим, але потребують затвердження прокурором, або завершуються прокурором (звернення до суду з клопотанням про застосування до неповнолітнього підозрюваного, який не досяг віку кримінальної відповідальності, примусових заходів виховного характеру; звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру; звернення до суду з обвинувальним актом).

Наостанок, залежно від виду кінцевих актів досудового розслідування, форми його закінчення поділяються на:

1) закриття кримінального провадження;

2) звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності;

3) звернення до суду з обвинувальним актом;

4) звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру;

5) звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.

Кожен із названих видів форм закінчення досудового розслідування має свої підвиди.

1. Закінчення досудового розслідування у формі закриття кримінального провадження можна поділити за підставами закриття кримінального провадження на: 1) закінчення досудового розслідування у формі закриття кримінального провадження з реабілітуючих особу підстав (п. п. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України); 2) закінчення досудового розслідування у формі закриття кримінального провадження з нейтральних (процесуальних) підстав (п. п. 4-9 ч. 1 ст. 284 КПК України).

2. Закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності можна поділити на: 1) закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених Загальною частиною Кримінального кодексу України (далі – КК України) (ст. ст. 45-49, ч. ч. 1-2 ст. 106); 2) закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених Особливою частиною КК України (ч. 5 ст. 110-2, ч. 2 ст. 111, ч. 2 ст. 114, ч. 3 ст. 175, ч. 4 ст. 212, ч. 4 ст. 212-1, ч. 2 ст. 255, ч. 6 ст. 258, ч. 2 ст. 258-3, ч. 4 ст. 258-5, ч. 6 ст. 260, ч. 3 ст. 263, ч. 4 ст. 289, ч. 4 ст. 307, ч. 4 ст. 309, ч. 4 ст. 311, ч. 5 ст. 321, ч. 4 ст. 321-1, ч. 5 ст. 354, ч. 4 ст. 401, ч. 5 ст. 447).

3. Закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом можна поділити на: 1) звернення до суду з власне обвинувальним актом; 2) звернення до суду з обвинувальним актом і угодою та 3)

звернення до суду з обвинувальним актом з клопотанням про його розгляд у спрощеному порядку без проведення судового розгляду в судовому засіданні.

4. За підставами складення і звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру можна виділити такі підвиди вказаної форми закінчення досудового розслідування: 1) закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру щодо особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності; 2) закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру щодо особи, яка вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку.

Залежно від суб’єкта кримінального провадження, який складає кінцевий для стадії досудового розслідування процесуальний документ, цю форму закінчення досудового розслідування можна поділити на такі підвиди: а) закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру, складеним слідчим та затвердженим прокурором; б) закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру, складеним прокурором.

5. Залежно від особи, стосовно якої може бути складене і звернене до суду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, а також залежно від суб’єктів, які уповноважені складати такі клопотання, закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру можна поділити на наступні підвиди: 1) закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітніх осіб, які досягли віку кримінальної відповідальності і 2) закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про

застосування примусових заходів виховного характеру щодо неповнолітніх осіб, які досягли одинадцятирічного віку, але не досягли віку кримінальної відповідальності.

Класифікація форм закінчення досудового розслідування на окремі види та підвиди дозволяє виділити основні відмінності між ними, що сприяє кращому розумінню і, відповідно, дотриманню встановленої законом процедури закінчення досудового розслідування. Тому класифікація форм закінчення досудового розслідування має не лише теоретичне, а й важливе практичне значення.

Як зазначає В. М. Трофименко, «кримінальна процесуальна форма виступає необхідним правовим інструментом вирішення завдань кримінального провадження, закріплених у ст. 2 КПК України» [178, с. 157]. При цьому він підкреслює, що «будь-яка процедура завжди пов'язана із певним набором формальностей, які мають на меті забезпечити гарантії її учасникам» [179, с. 69], проте при виконанні формальностей не можна допустити формального підходу до застосування норм права, адже це становитиме «основу порушення фундаментального права людини на справедливий суд» [179, с. 71].

Тому форма закінчення досудового розслідування є частиною кримінальної процесуальної форми, а відтак – важливою кримінальною процесуальною гарантією дотримання прав, свобод та законних інтересів особи і, водночас, гарантією правосуддя. Крім того, значення форми закінчення досудового розслідування полягає також у тому, що вона визначає предмет і межі судового провадження в суді першої інстанції.

1.2. Ґенезис форм закінчення досудового розслідування

Процес формування кримінального процесуального інституту форм закінчення досудового розслідування на теренах сучасної України є доволі складним і тривалим. Появу окремих норм права, що регламентували особливості взаємовідносин конфліктуючих сторін до суду, які фактично стали прообразом сучасного досудового розслідування, можна вивести від часів Київської Русі.

Хоча самого поняття досудового розслідування, а тим більше форм його закінчення, на той час ще не існувало, проте окремі норми, які лягли в основу сьогоднішніх форм закінчення досудового розслідування, зародилися та отримали свій розвиток уже тоді.

Дослідження змісту норм збірника давньоруського права часів Київської Русі – Руської Правди – дає можливість виділити окремі особливості системи права східних слов'ян, які визначали специфіку формування досліджуваного нами інституту.

За твердженнями істориків, у Київській Русі не проводилось жодних розмежувань між кримінальним та цивільним правом. У зв'язку з цим не було і різниці між кримінальним та цивільним процесом. Судочинство і з кримінальних, і з цивільних справ у той час було однаковим і велося на основі правил змагального процесу [147, с. 53].

Не розрізняло відтак право Київської Русі цивільного та кримінального правопорушення: в епоху раннього феодалізму зобов'язання із завдання шкоди зливалось із злочином та іменувалось «обидою» [147, с. 39].

Процесуальний порядок, який складали інститути «закличу», «зводу» та «гоніння сліду», став прототипом сучасного судового слідства та досудового розслідування, і особливості його здійснення залежали від категорії справи, що розслідувалася. Тобто, за вчинення різних видів «обиди» законодавець у Руській Правді пропонував свої особливості розшуку відповідача та специфіку закінчення цього розшуку.

Фактично можна виділити три види провадження з розшуку злочинців у Київській Русі до початку судового розгляду.

– Перший вид застосовувався у випадку крадіжки речі чи раба і полягав у розшуку злочинця шляхом «закличу». «Закличем» називалось оголошення на торгу про пропажу в позивача речі або раба [147, с. 53], тобто об'єкта, який мав «цілком визначені індивідуальні ознаки» [167] (ст. 34 Розширеної редакції Руської Правди за Троїцьким I списком [147, с. 13]). Тобто, коли по спливу трьох днів після «закличу» річ або біглий раб знаходились, то особа, у якої вони були знайдені, визнавалася

відповідачем і зобов'язана була повернути потерпілому або річ, або біглого раба і разом з тим заплатити 3 гривні штрафу [147, с. 53]. Розслідування в цьому випадку закінчувалось віднайденням відповідача.

– Другий вид – «звід». Під «зводом» розумілася процедура знаходження особи, що незаконно присвоїла чужу річ або біглого раба, а також повернення речі її законному власнику [147, с. 53] (ст. 14 Короткої редакції Руської Правди за Академічним списком, ст. ст. 35-39 Розширеної редакції Руської Правди за Троїцьким І списком).

У результаті аналізу норм Руської Правди можна визначити декілька способів завершення провадження на цій стадії залежно від території провадження, об'єкта викрадення тощо. При знайденні справжнім власником викраденої у нього речі події могли розвиватися далі так:

а) особа, у якої була віднайдена втрачена річ, визнавала себе винуватою – провадження завершувалося, ця особа повинна була повернути позивачу вкрадене і, крім того, заплатити йому за шкоду, завдану в результаті незаконного заволодіння річчю (стаття 35 Розширеної редакції Руської Правди за Троїцьким І списком);

б) особа, у якої була віднайдена втрачена річ, не визнавала себе винуватою у незаконному заволодінні, стверджуючи про законний спосіб отримання цієї речі від відомої їй особи – провадження продовжувалося у формі пошуку відповідачем особи, в якої він придбав річ, після чого ця особа ставала відповідачем. Так «звід» тривав до виявлення особи, яка не могла підтвердити законність порядку набуття нею права на втрачену позивачем річ. Саме така особа і несла встановлену законом відповідальність за крадіжку (стаття 39 Розширеної редакції Руської Правди за Троїцьким І списком);

в) особа, у якої була віднайдена втрачена річ, не визнавала себе винуватою у незаконному заволодінні, стверджуючи про законний спосіб отримання цієї речі від невідомої їй особи, або про знайдення речі чи про підкинення їй цієї речі – провадити «звід» далі не було можливості. Відповідач міг підтвердити законність набуття такої речі показаннями «двох свідків із вільного стану чи митника, в присутності яких він купив цю річ» [147, с. 54]. Якщо вони підтверджували слова

відповідача, останній повинен був повернути позивачу його річ, «звільнявся від відповідальності і не вважався винуватим» [147, с. 54] (стаття 37 Розширеної редакції Руської Правди за Троїцьким І списком);

г) під час ведення «зводу» з'ясовувалось, що злочинець перебуває поза межами общини позивача, – останній вів свій «звід» лише до третього добросовісного набувача. «Останній зобов'язаний був вручити позивачу гроші в сумі, рівній вартості втраченої речі, а сам своєю чергою міг вести свод далі» [147, с. 54]. Винуватець, віднайдений третім добросовісним набувачем, був зобов'язаний відшкодувати збитки позивача, збитки третього відповідача, а також продажу князю (стаття 39 Розширеної редакції Руської Правди за Троїцьким І списком);

д) коли «звід» приводив до кордонів держави – «звід» закінчувався на кордонах своєї держави [147, с. 55] (Стаття 39 Розширеної редакції Руської Правди за Троїцьким І списком). Якщо сліди злочинця вели за межі держави, останній добросовісний набувач на території цієї держави для підтвердження законності набуття ним речі повинен був пред'явити двох свідків чи митника;

е) якщо у позивача пропав холоп – позивач вів свій «звід» лише до третього відповідача. У третього відповідача позивач забирав його холопа і залишав свого віднайденого холопа, за показаннями якого третій відповідач продовжував уже сам вести звід до знаходження справжнього крадія. Після знаходження злочинця позивачу повертали його холопа, третій відповідач забирав у позивача свого, а злочинець відшкодовував шкоду та зобов'язаний був сплатити князю 12 гривень продажи (стаття 38 Розширеної редакції Руської Правди за Троїцьким І списком).

– Третій вид – «гоніння сліду». Якщо «заклич» та «звід» характеризувалися тим, що провадження у них здійснював позивач, то в третьому випадку («гоніння сліду») розслідування здійснювали верв і позивач.

Стаття 77 Розширеної редакції Руської Правди за Троїцьким І списком: «Если вор скроется, должно искать его по следу. Если след приведет к селу или к какой-нибудь торговой стоянке, и если жители или хозяева не отведут от себя следа, или не пойдут на след, или станут отбиваться, то платить им за покраденное вместе с продажею за воровство. А след продолжают вести с чужими людьми и свидетелями.

Если след приведет на большую торговую дорогу, или на пустир, где нет ни села, ни людей, то не платить ни продажи, ни цены украденого» [147, с. 20-21]. Законодавець у ст. 77 виходив із твердження, що там, де губляться сліди злочинця, там він і знаходиться [147, с. 56]. Водночас ст. 77 вказувала на обставину, яка визначала можливість припинення кримінального переслідування. Такою обставиною могло бути не виконання завдань із розшуку злочинця, а неможливість подальшого задоволення позову.

У період Київської Русі встановлення істини у провадженні при здійсненні судочинства не було кінцевою метою. Хід подальших процесуальних дій і прийняття певних процесуальних рішень ставилися у залежність від можливості відшкодування потерпілому шкоди, завданої вчиненим правопорушенням (причому відшкодування не завжди здійснювалося винною особою), з метою відновлення його порушених прав.

У Руській Правді мають місце також норми, що лягли в основу інституту звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку із закінченням строків давності (стаття 19 Розширеної редакції Руської Правди за Троїцьким І списком). Щоправда, інститут звільнення від кримінальної відповідальності не був остаточно сформованим. Норми, які сьогодні лягли в основу кримінальних матеріальних інститутів звільнення від кримінальної відповідальності, звільнення від покарання та обставин, що виключають злочинність діяння, Руська Правда не відрізняла (ст. ст. 19, 26, 62, 89 тощо Розширеної редакції Руської Правди за Троїцьким І списком, ст. 38 Короткої редакції Руської Правди за Академічним списком).

Руська Правда містила цілу низку норм, згідно з якими господар відповідав за правопорушення, вчинені рабом (ст. ст. 46, 63, 65, 120, 121 Розширеної редакції Руської Правди за Троїцьким І списком). Проте такі норми можна розглядати як прообраз інституту звільнення від відповідальності лише із серйозним застереженням. Адже при звільненні від відповідальності підозрюваний є суб’єктом відповідальності, тоді як холопи, за твердженнями істориків [147, с. 36], не були суб’єктами права у Київській Русі, «зане суть не свободны» [148, с. 33]. У вищевказаному нами логічному ряду статей відрізняються статті 65 та 121

Розширеної редакції Руської Правди за Троїцьким І списком, які все ж передбачали відповідальність холопа-обидчика у випадку, коли потерпілий зустрічав його і коли господар не хотів відшкодовувати завдану холопом шкоду.

Значних змін зазнала правова система на українських землях у складі Великого князівства Литовського та Речі Посполитої. Проте в XVI ст., як і в період Київської Русі, не існувало чіткого розмежування між цивільним та кримінальним процесами. Процесуальні норми застосовувалися як при розгляді кримінальних, так і при розгляді цивільних справ.

У Литовських Статутах отримали свій подальший розвиток, щоправда через розрізнене, фрагментарне правове регулювання, окремі категорії, які з XIX-XX ст. ст. стануть частиною етапу завершення досудового розслідування. Зокрема, це стосується таких інститутів: інституту звільнення від кримінальної відповідальності – арт. арт. 16, 25 розділу сьомого Статуту Великого князівства Литовського 1529 року [165]; інституту строків давності притягнення до відповідальності – арт. 27 розділу сьомого Статуту Великого князівства Литовського 1529 року; інституту поруки – арт. 67 розділу одинадцятого Статуту Великого князівства Литовського 1588 року (далі – Статуту ВКЛ 1588 року); інституту примирення – арт. 21 розділу сьомого Статуту ВКЛ 1529 року; інституту помилування – арт. 13 розділу одинадцятого Статуту ВКЛ 1529 року; інституту закриття кримінального провадження у зв’язку з невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи в суді і вичерпанням можливостей їх отримати – арт. 17 розділу сьомого Статуту ВКЛ 1529 року; інституту відшкодування шкоди, завданої незаконними діями слідчого, прокурора, суду як елемент реабілітації особи – арт. арт. 9, 29, 75 розділу четвертого Статуту ВКЛ 1588 року, арт. 10 розділу чотирнадцятого Статуту ВКЛ 1588 року; інституту оскарження незаконних рішень, дій і бездіяльності слідчого, прокурора, суду – арт. арт. 9, 67 розділу четвертого Статуту ВКЛ 1588 року. Схожу норму містив арт. 1 розділу чотирнадцятого Статуту ВКЛ 1588 року.

Окремі історики права вважають, що Литовськими Статутами передбачалося проведення не лише судового слідства, а й досудового розслідування. Його

здійснювали службові особи державного апарату: старости, їхні намісники, замкові судді. Вони виїжджали на місце злочину, допитували свідків і підозрюваних, записували їхні показання і передавали до суду [45, с. 201].

Із таким твердженням важко не погодитись, дослідивши зміст артикул 61-66 розділу одинадцятого Статуту ВКЛ 1588 року. Так, в артикулі 63 («Якимъ обычаемъ шкрутыниумъ маеть быти чинено») зазначено: «Тые вышей мененые шкрутаторове мають на тое местце где се тотъ учинокъ о што право идеть сталъ выехати и тамъ выведанье пилное и достаточное учинити, у наблизшихъ суседовь у шляхты у пановъ самыхъ и ихъ врядниковъ слугъ и подданыхъ…» [166, с. 328].

Важливими учасниками правовідносин із розслідування правопорушень були возні – «свого роду судові виконавці» [45, с. 180], які як правовий інститут були трансформовані із правового інституту вижа внаслідок судової реформи 60-х років XVI ст. [7, с. 121]. Серед численних їх повноважень були й ті, які сьогодні належать до повноважень слідчого, прокурора, зокрема на етапі завершення досудового розслідування: складав і подавав суду позови для вирішення справи по суті (арт. 9 розділу четвертого Статуту ВКЛ 1588 року, арт. 39 розділу четвертого Статуту ВКЛ 1588 року).

Обов’язки з розслідування правопорушень покладались не лише на возного, а й на приватних осіб, які у визначених Литовськими Статутами випадках виконували певні функції держави (арт. 1 розділу чотирнадцятого Статуту ВКЛ 1588 року). За твердженням дослідників історії держави і права, попереднє (досудове) розслідування злочинів здійснював також копний суд [7, с. 118].

Арт. 17 розділу четвертого Статуту ВКЛ 1588 року визначав також обов’язок ознайомити протилежну сторону процесу з позовом. Позови про кривду або про речі могли бути написані самою стороною (арт. 18 розділу четвертого Статуту ВКЛ 1588 року). За загальним правилом, позови повинні були подаватися до суду за чотири тижні до початку судового розгляду з моменту ознайомлення протилежної сторони з позовом. У разі, коли позов був наданий протилежній стороні на ознайомлення не особисто скаржником – шість тижнів (арт. 18 розділу четвертого Статуту ВКЛ 1588 року).

Литовські Статути передбачали своєрідну процедуру досудового розслідування, іменовану шкрутиніумом («шкрутыниумъ»), яка передувала судовому розгляду. «Шкрутиніум» повинен був здійснюватися «… въ такихъ речахъ, где идеть о почстивость и о горло в чомъ стороны межы собою мели бы доводы або отводы вонтпливые…» [166, с. 328]. «Шкрутиніум» проводився у випадках, коли виступець був спійманий «на горячомъ учынку», або в тих випадках, коли для вирішення конфлікту між сторонами передбачалося проведення судового розгляду за їх позовами.

На «шкрутиніумі», або «выведанье» (арт. 62 Статуту ВКЛ 1588 року), мали бути присутніми поняті, вимоги до яких також встановлювались Литовськими Статутами, в арт. 63: «людей годныхъ веры не виймуючи с того жадное особы такъ духовного яко и светского стану чоловека которые повинни будуть маючи передъ очима своими боязнь божью и сумненье доброе прирекши и шлюбивши словомъ своимъ добримъ и почстивымъ сознати то чого будуть в оной речи сведоми правдиве але тыхъ особъ у которыхъ маеть быти опытъ…» [166, с. 329].

Як було зазначено вище, особи, що здійснювали досудове розслідування, повинні були правдиво відобразити в письмовому вигляді (у листі) усі показання сторін. Такий лист посвідчувався печатками шляхти і возного та запечатувався, після чого передавався до суду. Так і завершувалося досудове розслідування.

Доволі специфічними були за Литовськими Статутами особливості відповідальності неповнолітніх та психічно хворих осіб. Детальний аналіз цих особливостей був проведений проф. І. Малиновським у його праці «Ученіе о преступленіи по Литовскому Статуту».

Так, аналізуючи особливості суб’єкта злочину за Литовськими Статутами, професор І. Малиновський зазначав, що не будь-яка людина, яка вчинила злочинне діяння, могла бути суб’єктом злочину. Стосовно кримінальної відповідальності неповноліттям вважався вік до 14 років за ІІ редакцією Литовського Статуту і до 16 років за ІІІ редакцією; в І редакції не згадувалося про неповноліття [82, с. 19].

Стосовно людей, які страждали психічними захворюваннями, то, як зазначав І. Малиновський, «шалені», які були підбурені до скоєння злочину, не підлягали

покаранню; підбурювач ніс усю відповідальність за злочин, фізичним виконавцем якого був «шалений». «Шалені» підлягали покаранню за злочин, скоєний ними самостійно, але не на загальних умовах [82, с. 20-21]. Особливості закінчення досудового розслідування стосовно цих осіб Литовськими Статутами не передбачалися.

Це далеко не повний перелік тих норм, які згодом стали основою для формування інституту досудового розслідування загалом та форм його закінчення зокрема. Але вже з переліченого зрозуміло, що досудове розслідування, яке остаточно оформилося в окрему стадію з чітко визначеними органами досудового розслідування у XIX ст., було відоме на теренах сучасної України ще задовго до судової реформи 1864 року, і вимоги про особливості завершення досудового розслідування законодавець XVI ст. вважав за необхідне закріпити в Литовських Статутах.

Н. П. Сиза зазначає, що «від початку Гетьманщини кримінальний процес мав приватноправовий характер. Кримінальна справа порушувалась лише за скаргою потерпілого. Значна увага приділялася задоволенню матеріальних претензій потерпілого від злочину: особа, якій було відшкодовано матеріальні та моральні збитки, відмовлялась від звинувачення і процес припинявся… Попереднє розслідування в умовах приватноправового характеру судового процесу не було обов’язковою стадією і провадилось потерпілим… в XVIII ст. обвинувачення набуває публічного характеру, оскільки кримінальні справи також порушуються і з ініціативи державних судових органів…» [154, с. 7].

У завершеному вигляді національні традиції кримінального процесуального законодавства, зокрема стадії досудового розслідування і її етапу – завершення досудового розслідування, – були започатковані Статутом кримінального судочинства 1864 року (далі – Статут 1864 року) і тривалий час мали практичне застосування, а тому становлять значний науковий інтерес.

За законодавством Російської імперії в дореформений період судочинство в кримінальних справах також диференціювалося на досудове та судове [70, с. 440],

хоча спеціальних органів попереднього (досудового) розслідування в той час ще не існувало. Їх формування пов'язане саме з прийняттям Статуту 1864 року.

Попереднє слідство відображалося у Статуті 1864 року у вигляді двох послідовних етапів: дізнання і власне попереднього слідства [187, с. 371]. Йому був присвячений розділ 2 Статуту 1864 року «Про попереднє слідство» (ст. ст. 249-509), під яким розумілися дії судових органів, у ході яких з'ясовувалася злочинність події та імовірна провина осіб, звинувачених у її вчиненні.

Зародження стадії попереднього слідства зумовило й появу форм його закінчення як окремого кримінального процесуального інституту, закріпленого в главі першій та десятій Книги другої Статуту 1864 року. Самого визначення поняття форми закінчення попереднього слідства Статут 1864 року не давав.

Дізнання проводилося в тих випадках, коли потрібно було переконатися чи дійсно сталася подія, про яку дізналася поліція, і чи містить вона в собі ознаки злочину або проступку (ст. 253 Статуту 1864 року). Відповідно до статті 255 Статуту 1864 року дізнання закінчувалося наступним чином. Здійснене дізнання поліція передавала судовому слідчому, якому в результаті повідомляла і всю додаткову інформацію, зібрану нею з того ж предмету. Передаючи дізнання слідчому, поліція повідомляла про це прокурора чи його заступника (товариша) [183, с. 26].

Слідство закінчувалося так. Після здійснення усіх необхідних слідчих дій судовий слідчий пред'являв обвинуваченому матеріали провадження, але якщо тільки обвинувачений висловлював про це прохання (ст. 476 Статуту 1864 року). Після пред'явлення матеріалів провадження судовий слідчий повинен був поцікавитися в обвинуваченого, чи не бажає той надати яку-небудь інформацію на своє виправдання.

Такий процесуальний момент мав важливе значення для обвинуваченого. По-перше, якщо обвинувачений вказував на які-небудь нові обставини, то слідчий зобов'язаний був перевірити ті з них, які могли мати вплив на вирішення справи, а, по-друге, неповнота попереднього слідства не могла бути приводом касаційної

скарги на вирок суду, про що наголошувалося у рішенні кримінального касаційного департаменту 1867 року № 316 [127, с. 76].

Після цього слідчий повідомляв усім учасникам провадження, що слідство закінчено, і відсилав усі матеріали провадження прокурору чи його товаришу.

Аналіз норм Статуту 1864 року дозволяє зробити висновок про те, що попереднє слідство могло закінчуватися або закриттям кримінальної справи, або складенням обвинувального акта. Таким чином, Статут 1864 року знав лише дві загальні форми закінчення попереднього слідства.

Підстави для закриття справи визначалися статтею 16 Статуту 1864 року. Такими підставами, зокрема, були: смерть обвинуваченого; закінчення строків давності; примирення у вказаних законом випадках обвинуваченого з потерпілим; найвищий указ чи загальний милостивий маніфест, що дарує прощення [183, с. 53].

Так, наприклад, примирення в справі, яка за законом могла бути закрита мирним шляхом, звільняло обвинуваченого від особистої відповідальності і визнавалося водночас відмовою потерпілого від винагороди, якщо останній не залишав за собою права на цивільний позов.

Помилування («Всемилостивійший маніфест») могло бути застосоване до однієї й тієї ж особи тільки один раз. Так, якщо службова особа, що просила про поновлення справи стосовно службового злочину, закритої у зв’язку з актом помилування, після розгляду цієї справи не була виправдана, то до неї уже не могло бути застосоване помилування.

Що стосувалося такої форми закінчення попереднього слідства, як закриття справи, то вона могла бути закрита лише за рішенням суду. Здійснювалося це у такому порядку. Коли судовий слідчий не знаходив підстав продовжувати слідство, то, зупинивши провадження, він запитував через прокурора дозволу суду на закриття справи (ст. 277 Статуту 1864 року). Не мав права закрити справу не лише слідчий, а й прокурор. Прокурор окружного суду при наявності підстав для закриття кримінальної справи звертався з відповідною пропозицією до окружного суду, якщо справа стосувалася злочину чи проступку, що не мало наслідком ні позбавлення, ні

обмеження прав. А якщо справа стосувалася злочину більш тяжкого, то він робив це через прокурора судової палати.

В обох випадках рішення прокурора оформлялося у вигляді «висновку про закриття справи» (ст. ст. 523, 1044 Статуту 1864 року). Спеціальних вимог до форми та реквізитів зазначеного процесуального документа Статут 1864 року не встановлював. Їх напрацювала практика. На практиці окремі окружні суди вимагали винесення постанов про закриття справи й від слідчих [80, с. 521]. У названих актах прокурорів і слідчих зазначався час їх складення та законні приводи і підстави прийнятих відповідних рішень. Звичайно ж, вони посвідчувалися їхніми підписами.

Що стосувалося складення обвинувального акта як форми закінчення попереднього слідства, то таке рішення приймалося лише прокурором (ст. 519 Статуту 1864 року).

Після закінчення слідства всі документи справи, підшиті слідчим у хронологічному порядку, нумерувалися та опечатувалися печаткою слідчого. Після цього слідчий оголошував усім особам, які брали участь у справі, що слідство закінчено, і відсилав усе провадження прокурору чи його товаришу. Отримавши від слідчого у такому стані матеріали справи, прокурор складав обвинувальний акт, у якому зазначав: 1) подію, що містила в собі ознаки злочинного діяння; 2) час і місце скоєння цього злочинного діяння, наскільки це було відомо; 3) звання, ім’я, по батькові та прізвище чи прізвисько обвинуваченого; 4) сутність доказів, зібраних по справі проти обвинуваченого; 5) кваліфікацію злочину (ст. 520 Статуту 1864 року). До обвинувального акта прокурор додавав список осіб, які, на його переконання, повинні були б викликатися в суд.

Обвинувальний акт, як і висновок про закриття справи, прокурор пропонував окружному суду, якщо справа належала до злочинів чи проступків, що не передбачали як покарання ні позбавлення, ні обмеження прав особи. Якщо ж справа стосувалася злочинів більш тяжких, то кінцеве на стадії попереднього слідства рішення він направляв прокурору судової палати. Цим і ознаменовувалось собою завершення стадії попереднього слідства.

Відповідно до ст. 525 Статуту 1864 року до кінцевого на стадії попереднього слідства рішення у справі прокурор, надаючи їй подальше спрямування, додавав завжди матеріали всього проведеного слідства.

Якщо слідство порушувалось скаргою приватного обвинувача, то його матеріали направлялись після закінчення слідства прокурору або його товаришу лише для підтвердження того, що справа не містила в собі злочину, що підлягав переслідуванню прокурорською владою. У справах, провадження по яких здійснювалось у порядку приватного обвинувачення, обвинувальний акт замінявся скаргою приватного обвинувача. Якщо справа не містила ознак злочину, що підлягав переслідуванню прокурорською владою, то відповідно до ст. 511 Статуту 1864 року обов'язок прокурора зводився лише до спрямування відповідної справи належній судовій установі.

Особлива специфіка закінчення попереднього слідства була властива справам про злочини, вчинені неосудними особами, однак у межах інституту закриття кримінальної справи.

У радянський період інститут попереднього розслідування, а з ним і форм його закінчення, зазнав значних змін. Кримінально-процесуальний кодекс УСРР 1922 року (далі – КПК 1922 року) виділяв дізнання і попереднє слідство.

Провадження дізнання, відповідно до ст. 107 КПК 1922 року, не могло продовжуватися більше місяця [180, с. 16]. При цьому якщо дізнанням не була встановлена наявність в справі ознак злочину чи не були знайдені винні особи, – весь матеріал дізнання підлягав направленню прокурору для закриття справи. Якщо в процесі дізнання були отримані відомості, які викривали кого-небудь у вчиненні злочину, за яке вищим покаранням, відповідно до Кримінального кодексу, було передбачено у вигляді позбавлення волі на строк до одного року, то весь матеріал дізнання направлявся органами дізнання безпосередньо в суд, якому була підсудна ця справа. В тих випадках, коли покарання, передбачене за злочин, встановлений дізнанням, перевищувало вказану межу чи було визначено не нижче одного року, – органи дізнання спрямовували весь зібраний матеріал для подальшого направлення прокурору.

У тих же випадках, коли в процесі дізнання були отримані дані, які викривали кого-небудь у вчиненні злочинів, за якими обов’язковим було здійснення попереднього слідства, органи дізнання, повідомивши про це терміново слідчому і прокурору, передавали весь матеріал дізнання слідчому відразу, не очікуючи закінчення місячного терміна, встановленого ст. 107 для провадження дізнання. При цьому до вступу слідчого в справу органи дізнання застосовували лише заходи, що забезпечували схоронність слідів злочину чи попереджали ухилення підозрюваних від слідства і суду.

Прокурор, отримавши матеріали дізнання, відповідно до ст. 226 КПК 1922 року, розглядав чи справа достатньо з’ясована, і або направляв справу для провадження додаткового дізнання чи для провадження попереднього слідства, або закривав справу при наявності для цього підстав, або постановляв про віддання обвинуваченого суду.

При цьому закриття прокурором справи могло бути оскаржене сторонами в суд, якому справа була підсудна, протягом семи діб з дня оголошення їм постанови про закриття справи.

Постанову про віддання обвинуваченого суду прокурор направляв разом із справою в суд, якому вона була підсудна, в трьохденний строк після її складення. Ця постанова прокурора повинна була містити наступні відомості (ст. 228 КПК 1922 року): короткий виклад тих обставин, які в сукупності своїй утворюють склад злочину, у вчиненні якого обвинувачувався обвинувачений, а також ім’я, по батькові і прізвище обвинуваченого, його вік, судимість, вказівка на потерпілого, вказівка місця і часу вчинення злочину, класова приналежність та рід занять обвинуваченого, мотиви і спосіб вчинення злочину, кримінальний закон, яким карається злочин. До постанови додавався список осіб, про яких справа була виділена чи закрита, а також список осіб, що підлягали виклику в судове засідання.

Попереднє слідство за КПК 1922 року здійснювали слідчі. У Положенні про судоустрій УСРР від 16 грудня 1922 року [122] ці органи називались народними слідчими (ст. 7 Положення про судоустрій УСРР).

Слідчий, керуючись обставинами справи, спрямовував попереднє слідство до найбільш повного і всебічного розгляду справи. При цьому нагляд за провадженням попереднього слідства, відповідно до ст. 121 КПК 1922 року та п. «б» ст. 2 Положення про прокурорський нагляд, затвердженого постановою ВУЦВК від 28 червня 1922 року [121], здійснював прокурор, який мав право знайомитися з актами попереднього слідства і давати вказівки слідчому про направлення і доповнення слідства.

У КПК 1922 року передбачалася можливість закінчення досудового слідства направленням справи з обвинувальним висновком для віддання обвинуваченого до суду, складанням постанови і направленням її до суду для вирішення питання про закриття кримінальної справи. При цьому закриття справи у зв'язку з неосудністю особи також вирішувалося судом на основі висновку слідчого про закриття справи, складеного після з'ясування питання про неосудність особи.

Слідчий направляв справу для віддання обвинуваченого до суду лише після того, як були встановлені: подія злочину, особа винного, його вік, судимість, класова належність і соціальне становище, місце і час скоєння злочину, його мотиви, якщо встановити їх було можливо, а також обставини, що давали підставу для віддання обвинуваченого до суду (ст. 210 КПК 1922 року).

Визнавши попереднє слідство закінченим, слідчий повідомляв про це обвинуваченому. Матеріали провадження у справі пред'являлись обвинуваченому на його прохання. При цьому обвинувальний висновок та інші матеріали кримінальної справи повинні були вручатися обвинуваченому перекладеними його рідною мовою. Слідчий також зобов'язаний був з'ясувати в обвинуваченого, чи бажає він доповнити слідство і чим саме. Якщо обвинувачений вказував на обставини, що мали значення для справи і не розслідувались раніше, слідчий зобов'язаний був відповідним чином доповнити попереднє слідство. Після доповнення слідства, а у випадку відсутності необхідності в такому доповненні – безпосередньо після допиту обвинуваченого чи пред'явлення йому провадження, слідчий приступав до складення обвинувального висновку.

Обвинувальний висновок складався з двох частин: 1) перша (описова) частина повинна була містити в собі викладення обставин справи в такому вигляді, в якому вони були встановлені попереднім слідством, із вказівкою на ті докази, на яких ґрунтувався висновок слідчого про необхідність віддання суду обвинуваченого; 2) у другій (резолютивній) частині зазначались: ім'я, по батькові, прізвище і прізвисько обвинуваченого, його вік, судимість, класова належність, рід занять; місце, час і спосіб скоєння злочину, мотиви його, якщо встановити їх було можливо; вказівка на потерпілого. Крім того, в резолютивній частині повинно було вказуватись, яким саме кримінальним законом карався такий злочин.

До обвинувального висновку додавався список осіб, про яких справу було виділено чи закрито, а також список осіб, що викликалися в судове засідання. Після складення обвинувального висновку слідчий направляв справу прокурору, до кола повноважень якого належало:

– право повернути справу слідчому із вказівкою на ті обставини, які необхідно розслідувати – у разі визнання слідства неповним (ст. 231 КПК 1922 року);

– право пропонувати суду, якому підсудна справа, питання про закриття справи, а також, у разі необхідності, особисто підтримувати свою позицію в розпорядчому засіданні суду – у випадку визнання справи достатньо з'ясованою, але при відсутності законних приводів чи достатніх підстав для передання обвинуваченого суду (ст. 232 КПК 1922 року);

– право погодитись з обвинувальним висновком і пропонувати суду затвердити його та віддати обвинуваченого суду – у разі визнання справи достатньо з'ясованою і при наявності підстав для віддання обвинуваченого суду та при відсутності необхідності внесення будь-яких змін в обвинувальний висновок слідчого (ч. 1 ст. 233 КПК 1922 року). Одночасно з пропозицією віддати обвинуваченого суду, прокурор викладав свою думку стосовно прийняття, скасування чи зміни запобіжного заходу, а також повідомляв суд, чи вважає він за необхідне особисто або ж через інших членів прокуратури підтримувати обвинувачення в суді. При цьому рішення суду про підтримання прокуратурою обвинувачення в суді було обов'язковим для неї;

– обов’язок скласти новий обвинувальний висновок із дотриманням усіх встановлених кодексом вимог і направити його в суд із пропозицією затвердити його та віддати обвинуваченого суду – у тих випадках, коли прокурор вважав за необхідне внести зміни в обвинувальний висновок слідчого. При цьому первісний обвинувальний висновок вилучався із справи і залишався в провадженні прокурора (ч. 2 ст. 233 КПК 1922 року).

Доданий до обвинувального висновку слідчого список осіб, що викликалися в судове засідання, міг бути змінений прокурором незалежно від внесення змін у текст обвинувального висновку (ст. 234 КПК 1922 року).

Особливістю обвинувального висновку за КПК 1922 року було те, що він міг бути складений трьома суб’єктами кримінально-процесуальної діяльності, а саме слідчим (ст. 213 КПК 1922 року), прокурором, коли він вважав за необхідне внести зміни в обвинувальний висновок слідчого (ч. 2 ст. 233 КПК 1922 року), і суддею, якому обов’язок складення нового обвинувального висновку був доручений судом за результатами розпорядчого засідання суду, у разі незгоди із формулюванням обвинувачення, що містилося в обвинувальному висновку (ч. 2 ст. 244 КПК 1922 року).

Затвердження обвинувального висновку, складеного за результатами попереднього слідства, здійснював суд у розпорядчому засіданні, коли визнавав обвинувальний висновок таким, що відповідає вимогам КПК 1922 року. Затверджений судом обвинувальний висновок пред’являвся під розписку в копії кожному з підсудних не пізніше, ніж за три доби до дня, визначеного для слухання справи (ст. 249 КПК 1922 року).

Друга форма закінчення попереднього слідства – винесення постанови про закриття справи мала свої різновидності, залежно від підстав. Зокрема, попереднє слідство підлягало закриттю при наявності таких підстав: смерті обвинуваченого, за винятком випадків поновлення справ за нововиявленими обставинами; примирення обвинуваченого з потерпілим у справах, що відкривалися не інакше, як за скаргою потерпілого, за винятком справ приватно-публічного характеру; за відсутності скарги потерпілого у справах про злочини, провадження у яких відкривалося не

інакше, як за такими скаргами; за збігом давності; при відсутності в діях, що приписувалися обвинуваченому, складу злочину; внаслідок акта амністії, якщо він виключав каранність здійсненого обвинуваченим, чи помилування окремих осіб, або закриття справ про них постановою ВУЦВК чи його Президії в порядку наданих йому законом прав; при незнаходженні винного; при недостатності зібраних у справі доказів для віддання суду особи, що була притягнена попередньо як обвинувачений у справі (ст. ст. 4, 206 КПК 1922 року).

Після утворення СРСР були прийняті Основи судоустрою, кримінального судочинства і кримінального законодавства СРСР і союзних республік (далі – Основи) 1924 р., які в ст. 6 доповнили цей перелік. Так, третя із вищевказаних підстав була доповнена винятком, якого КПК 1922 року не передбачав (п. «г» ст. 6 Основ: «… за винятком випадків, коли прокуратура визнає необхідним порушити справу за власною ініціативою» [112, с. 22]), а в п. «е» ст. 6 Основ вказувалося, що кримінальне переслідування підлягає припиненню на будь-якій стадії процесу внаслідок акта амністії, в т.ч. і Центрального Виконавчого Комітету Союзу РСР, чи акта помилування окремих осіб або закриття справ про них постановами тих же органів влади Союзу РСР чи союзних республік, у межах наданих їм повноважень. Зазначене положення цілком відповідало нормам Основного Закону СРСР 1924 року, який надавав право амністії не лише центральними виконавчими органами республік (ст. 69), а й Союзу Радянських Соціалістичних Республік, в особі його верховних органів (п. «ц» ст. 1) [113].

Згідно з КПК 1922 року слідчий складав мотивовану постанову, у якій точно вказував діяння, що було предметом дослідження, і передавав справу в суд, якому вона була підсудна, повідомивши про це прокурора (ст. 207 КПК 1922 року).

Отримавши від слідчого повідомлення про передання справи в суд для закриття провадження у справі, прокурор, якщо він вважав, що справа не підлягає закриттю, міг надіслати суду свої заперечення і, у разі необхідності, підтримувати особисто ці заперечення в розпорядчому засіданні суду (ст. 230 КПК 1922 року).

Остаточно питання про закриття справи (як з нереабілітуючих, так і з реабілітуючих (виправдувальних) та нейтральних (процесуальних) підстав)

вирішувалося судом, який постановляв ухвалу про закриття справи, якщо погоджувався з постановою слідчого.

Попереднє слідство стосовно неосудних осіб закінчувалося шляхом закриття справи з особливостями, визначеними главою 16 КПК 1922 року. Зокрема, якщо зібраними свідченнями і проведеним освідуванням був установлений несвідомий стан обвинуваченого під час скоєння приписаного йому діяння чи після його вчинення, то слідчий направляв справу в суд із своїм висновком про закриття справи чи зупинення провадження аж до одужання. Суд виносив постанову (ухвалу) про закриття справи у тих випадках, коли визнавав, що обвинувачений під час скоєння злочину знаходився в несвідомому стані, або визнавши, що обвинувачений хоча і знаходився у свідомому стані під час скоєння злочину, проте зазнав розладу душевної діяльності, що мав характер невиліковної хвороби, після цього.

Таким чином, КПК 1922 року виділяв усього лише дві форми закінчення попереднього слідства: складання постанови про закриття провадження у справі та складання обвинувального висновку. Форма закінчення досудового слідства визначала і форму судового розгляду.

У зв’язку зі змінами в системі органів дізнання, попереднього слідства та суду СРСР загалом і УСРР зокрема, що відбулися після прийняття КПК 1922 року, а саме – в 1923-1925 рр., назріла необхідність прийняття нового Кримінально-процесуального кодексу УСРР, який був прийнятий 20 липня 1927 року і вступив в дію з 15 вересня 1927 року (далі – КПК 1927 року).

КПК 1927 року передбачав такі особливості закінчення дізнання.

Провадження дізнання не могло продовжуватися довше одного місяця у справах про злочини, передбачені статтями Кримінального кодексу із санкцією у вигляді позбавлення волі на строк до одного року, і довше двох місяців у всіх інших випадках. При цьому, якщо дізнання проводилося лісовою охороною у справах, що були віднесені до її відання, дізнання не пізніше трьох діб повинно було бути передане за належністю в суд, прокурору чи слідчому, якщо воно не було направлено в дисциплінарному порядку (ст. 100 КПК 1927 року) [181, с. 27].

У тих справах, по яких попереднє слідство не було обов’язковим, дізнання, відповідно до ст. 101 КПК 1927 року, закривалося постановою органу дізнання (за смертю особи, що притягувалася до відповідальності, за виключенням випадків відновлення справ за нововиявленими обставинами; за примиренням обвинуваченого з потерпілим у справах, що порушувалися не інакше, ніж за скаргою потерпілого, за виключенням справ, що не підлягали закриттю за примиренням сторін; за відсутністю скарги потерпілого, якщо справа могла бути порушена не інакше як з скаргою потерпілого, крім випадків, коли прокуратура визнавала необхідним порушити справу за власною ініціативою; якщо особа, притягнута до відповідальності, не досягла 14 (12)-річного віку). У всіх інших випадках необхідності закриття справи орган дізнання весь матеріл зі своїм висновком пересилав слідчому (прокурору).

Відповідно до ст. 102 КПК 1927 року, якщо під час дізнання були отримані дані, які викривали кого-небудь у вчиненні злочину, орган дізнання направляв справу, по якій провадження попереднього слідства не було обов’язковим, зі своїм висновком: в народний суд, якщо за статтями Кримінального кодексу, що передбачали вчинений злочин, захід соціального захисту не перевищував позбавлення волі на строк до одного року; або слідчому (прокурору), якщо за статтями Кримінального кодексу, що передбачали здійснений злочин, захід соціального захисту міг бути призначений у вигляді позбавлення волі на строк більше одного року.

У справах, по яких попереднє слідство було обов’язковим, весь матеріал дізнання передавався слідчому відразу після виконання дій, необхідних для попередження приховання доказів чи знищення слідів (ст. 103 КПК 1927 року).

Слідчий, отримавши матеріали дізнання, встановлював чи достатньо з’ясована справа, і: 1) закривав справу при наявності для цього підстав, що будуть названі нами нижче; 2) відсилав справу для додаткового дізнання, якщо визнавав матеріали неповними; 3) приймав справу для провадження попереднього слідства, якщо визнавав це необхідним; 4) постановляв про віддання підозрюваного чи обвинуваченого суду при наявності в справі достатніх для цього підстав.

Сторони вправі були оскаржити прокурору закриття справи слідчим протягом трьох діб з дня оголошення їм постанови про закриття справи (ст. 213 КПК 1927 року).

Постанова слідчого про віддання суду повинна була містити в собі короткий виклад обставин справи, як вони були встановлені дізнанням, із вказівкою тих обставин, на яких ґрунтується віддання до суду, а також вказівку на особу підсудного, його вік, судимість, соціальне походження та соціальне становище, рід занять, місце, час, спосіб і мотиви вчинення злочину, а також відомості про потерпілого. В постанові слідчого зазначалося яким законом карався цей злочин. До цієї постанови додавався список осіб, що підлягали виклику в судове засідання, із вказівкою чи є у справі речові докази і де вони зберігаються, а також список осіб, стосовно яких справа виділена чи закрита. Така постанова разом із справою направлялася в суд (ст. 216 КПК 1927 року).

Копію постанови про відання суду слідчий повинен був протягом п’яти діб після складення постанови вручити підсудному, роз’яснивши йому при цьому право заявляти клопотання (ст. 217 КПК 1927 року).

Вищевказані рішення, відповідно до ст. 218 КПК 1927 року, слідчий повинен був прийняти не пізніше п’яти діб, якщо підозрюваний чи обинувачений у справі перебував під вартою, а в інших випадках – протягом десяти діб. Вирішена слідчим справа повинна була отримати направлення протягом трьох і п’яти діб відповідно. У разі неможливості розгляду справи у вказані строки слідчий повідомляв про це прокурора з викладом причини затримки.

Що ж стосувалося попереднього слідства, то КПК 1927 року передбачав три форми його закінчення: 1) складання слідчим: висновку і а) резолюції чи б) постанови про закриття кримінальної справи; 2) складання слідчим висновку про подальший рух справи щодо психічно хворих осіб; 3) складання слідчим обвинувального висновку (складання прокурором обвинувального акта).

Винятково важливе значення обвинувального висновку підкреслювалось у циркулярному листі Прокуратури СРСР від 13 серпня 1934 р.: «Кожен слідчий повинен врахувати, що обвинувальний висновок є не тільки найважливішим слідчим

актом, що відображає результати розслідування, але й документом, що має політичне значення, котрий оголошується в суді» [172, с. 175].

Закінчення слідства складанням обвинувального висновку передбачало дотримання певного, визначеного законом порядку.

Слідчий скеровував справу для віддання обвинуваченого суду лише після того, як були встановлені особа обвинуваченого, вік, судимість, соціальне походження і соціальне становище, подія злочину, місце, час і спосіб скоєння злочину, мотиви злочину, а також обставини, що були підставами для віддання обвинуваченого суду [181, с. 30].

Відповідно до норм КПК 1927 року слідчий повідомляв обвинуваченому про закінчення попереднього слідства у справі і був зобов’язаний роз’яснити останньому його право на ознайомлення з актами попереднього слідства, про що робив відмітку в протоколі. Обвинувачений, своєю чергою, міг заявити клопотання про надання йому матеріалів провадження у справі, що зобов’язувало слідчого пред’явити обвинуваченому всі матеріали слідства.

Після пред’явлення обвинуваченому матеріалів слідства слідчий зобов’язаний був з’ясувати в обвинуваченого, чи не бажає той доповнити слідство. У випадку посилання обвинуваченого на обставини, які раніше не розслідувались і мали значення для справи, слідчий зобов’язаний був відповідним чином доповнити попереднє слідство. При відмові слідчого в провадженні додаткового слідства ним складалась відповідна мотивована постанова (ч. 2 ст. 201 КПК 1927 року).

Після доповнення слідства, якщо попередньо була визнана необхідність у такому доповненні, слідчий пред’являв обвинуваченому слідчі матеріали в частині проведеного додаткового слідства (ч. 3 ст. 201 КПК 1927 року).

Після доповнення слідства, а у випадку відсутності необхідності в такому доповненні – безпосередньо після закінчення слідства чи після пред’явлення обвинуваченому слідчих матеріалів, слідчий складав обвинувальний висновок (ст. 202 КПК 1927 року).

Обвинувальний висновок, як і за нормами КПК 1922 року, складався з двох частин: описової та резолютивної. До обвинувального висновку додавався список

осіб, що підлягали виклику в судове засідання, із вказівкою, чи є у справі речові докази і де вони зберігаються. Висновок слідчого про закриття стосовно деяких обвинувачених кримінальної справи, копія постанови про виділення частини справи в окреме провадження чи довідка про осіб, щодо яких справа була виділена чи закрита, також повинні були додаватися до матеріалів закінченого слідчого провадження.

Після складення обвинувального висновку слідчий направляв справу прокурору і, одночасно, повинен був заповнити за встановленою формою довідку про закінчення слідства та негайно направити її начальнику слідчого відділу прокуратури області [172, с. 177].

У справах, що надійшли від слідчого з обвинувальним висновком, прокурор:

1) визнавши слідство неповним, повертав справу слідчому для дослідування і робив вказівку, в якому напрямку належить провести дослідування;

2) визнавши, що справа достатньо з’ясована, але, що для віддання обвинуваченого суду немає достатніх підстав, закривав кримінальну справу своєю постановою;

3) визнавши, що справа достатньо з’ясована, що є підстави для віддання обвинуваченого суду і що складений слідчим обвинувальний висновок правильний, прокурор своєю постановою про надання обвинувальному висновку сили обвинувального акта віддавав обвинуваченого суду. Після прийняття Конституції СРСР 1936 р. та Закону СРСР «Про судоустрій СРСР, союзних і автономних республік» від 16 серпня 1938 р. віддання до суду здійснювалося судом, який затверджував обвинувальний висновок, наданий прокурором (ст. 26 Закону), і без затвердження судом обвинувальний висновок не мав сили акта віддання до суду [181, с. 48; 194, с. 4];

4) визнавши за необхідне внести зміни в обвинувальний висновок у частині кваліфікації злочину чи шляхом внесення технічних поправок, що не змінюють сутності обвинувального висновку, прокурор мав право внести в обвинувальний висновок вказані зміни, зробивши про це відповідне зазначення.

Якщо прокурор змінював кваліфікацію злочину, і ця зміна мала наслідком обвинувачення за статтею Кримінального кодексу з більш тяжкою санкцією, справа направлялася для проведення додаткових слідчих дій, передбачених ст. 107 КПК 1927 року.

Прокурор також мав право змінити доданий до справи список осіб, що підлягали виклику в суд, чи скласти новий список, а також обрати, змінити, скасувати чи підтвердити запобіжні заходи стосовно обвинуваченого в справі.

5) визнавши, що справа достатньо з'ясована і що в ній міститься достатньо підстав для віддання обвинуваченого суду, але що обвинувальний висновок не відповідає обставинам справи або його складено з порушенням ст. 203 КПК 1927 року, прокурор віддавав обвинуваченого суду, склавши обвинувальний акт, і одночасно вилучав обвинувальний висновок із слідчого провадження (ст. 223 КПК 1927 року).

Після складення обвинувального акта чи після надання обвинувальному висновку сили обвинувального акта, прокурор направляв справу в суд для розгляду з повідомленням про підтримання обвинувачення в суді прокуратурою чи про відсутність необхідності підтримання такого обвинувачення.

Копія обвинувального акта вручалася кожному з підсудних не пізніше п'яти діб з дня складення обвинувального акта чи надання обвинувальному висновку сили обвинувального акта. При врученні копії обвинувального акта, підсудному пояснювалося право подавати суду клопотання про допуск захисника чи призначення такого, а також – про доповнення списку свідків і експертів чи витребування інших доказів. Вказані клопотання направлялися підсудним у суд (ст. 225 КПК 1927 року).

Будь-яка справа, отримана прокурором від слідчого, незалежно від її подальшого спрямування, вирішувалася прокурором протягом п'яти діб, якщо у справі обвинувачений знаходився під вартою, і протягом десяти діб – в інших випадках. Вирішена прокурором справа отримувала подальше спрямування протягом трьох діб, якщо обвинувачений знаходився під вартою, і протягом п'яти діб – в інших випадках.

Таким був загальний порядок закінчення попереднього слідства у формі складання обвинувального висновку слідчим.

Норми кримінально-процесуального законодавства, в т. ч. норми, що регулювали закінчення попереднього розслідування, зазнали істотних змін та доповнень у період репресій у 30-х роках XX ст.

Так, зазнав змін наведений нами вище загальний порядок закінчення попереднього слідства у формі складання обвинувального висновку. Постановою ЦВК СРСР «Про внесення змін в чинні кримінально-процесуальні кодекси союзних республік» від 1 грудня 1934 р. [107, с.103-104] та відповідною постановою ВУЦВК «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу УСРР» від 9 грудня 1934 р. [130] КПК 1927 року був доповнений ст. ст. 113^1, 225^1, згідно з якими слідство у справах про терористичні організації і терористичні акти проти робітників радянської влади належало закінчувати протягом 10-денного строку (тоді як загальний строк попереднього слідства становив 2 місяці), а обвинувальний висновок у справах про терористичні організації і терористичні акти проти робітників радянської влади вручався обвинуваченим за одну добу до розгляду справи в суді. Аналогічне положення про вручення обвинувального акта обвинуваченим за одну добу до розгляду справи в суді, тепер уже у справах про контрреволюційне шкідництво і диверсії, було введене в КПК 1927 року 30 жовтня 1937 року шляхом доповнення його ст. 225^2 після прийняття постанови ЦВК СРСР «Про внесення змін у діючі кримінально-процесуальні кодекси союзних республік» від 7 вересня 1937 р. [131].

Особливий порядок закінчення попереднього слідства шляхом складання обвинувального висновку був передбачений також в оперативному наказі Народного комісара внутрішніх справ СРСР № 00447 «Про операції по репресуванню колишніх куркулів, кримінальних злочинців та інших антирадянських елементів» від 30 липня 1937 р., у якому народний комісар наказував розпочати з 5 серпня 1937 р. у всіх республіках, краях і областях Радянського Союзу «операцію по репресуванню колишніх активних антирадянських елементів і кримінальних злочинців…» [134, с. 480], включаючи тих осіб, які на момент проведення

репресивних заходів знаходились під вартою, слідство в справах котрих закінчено, але справи ще судовими органами не були розглянуті. Слідство стосовно вказаних в оперативному наказі осіб проводилося у прискореному та спрощеному порядку. «По закінченню слідства справа направляється на розгляд трійки. До справи додаються: ордер на арешт, протокол обшуку, матеріали, вилучені при обшуку, особисті документи, анкета арештованого, агентурно-обліковий матеріал, протокол допиту і короткий звинувачувальний висновок» [134, с. 483].

Подібне положення про «короткий обвинувальний висновок» [110] знаходимо ще в одному оперативному наказі Народного комісара внутрішніх справ СРСР № 00486 від 15 серпня 1937 р.

Аналіз положень вищезазначених оперативних наказів дає можливість стверджувати, що: 1) вони не передбачали можливості закінчення попереднього слідства у вказаних категоріях справ в іншій формі, окрім як у формі складання обвинувального висновку; 2) у вказаних категоріях справ закріплювалось проведення спрощеного порядку слідства і складання обвинувального висновку скороченої форми («короткого обвинувального висновку»). Хоча ні самі оперативні накази, ні КПК 1927 року не зазначали, які саме відомості в «коротких обвинувальних висновках» можна було не вказувати або ж викладення яких відомостей могло бути менш детальним порівняно з вимогами, що встановлювалися ст. 203 КПК 1927 року до обвинувальних висновків. До того ж, КПК 1927 року взагалі не передбачав можливості складання у будь-яких справах «короткого обвинувального висновку».

Закриття кримінальної справи, відповідно до КПК 1927 року, відбувалося так. Підстави для закриття кримінальної справи визначалися статтею 4 КПК 1927 року. До таких підстав, зокрема, належали: 1) смерть обвинуваченого, за винятком випадків реабілітації; 2) примирення обвинуваченого з потерпілим у справах, що відкривалися не інакше, як за скаргою потерпілого; 3) відсутність скарги потерпілого у справах про злочини, провадження у яких відкривалося не інакше, як за такими скаргами, крім випадків, коли прокуратура визнавала необхідним відкрити провадження за власною ініціативою; 4) збіг давності до моменту

відкриття провадження по справі; 5) відсутність у діях, що приписуються обвинуваченому, складу злочину; 6) недосягнення особою, що притягалася до відповідальності, 14 років, а в деяких випадках – 12 років; 7) акт Центрального Виконавчого Комітету Союзу СРР або Центрального Виконавчого Комітету Союзу УСРР про амністію, а також акт про помилування стосовно окремих осіб чи закриття справи про них постановою тих же органів влади Союзу СРР або УСРР в межах наданих їм повноважень. Право помилування належало Президії Верховної Ради СРСР, а стосовно засуджених судом союзної республіки – Президії Верховної Ради союзної республіки; 8) якщо діяння особи, котра притягувалася до відповідальності, хоча й містило в собі ознаки складу злочину, передбаченого Кримінальним кодексом, але його не можна було визнати суспільно небезпечним внаслідок крайньої маловажливості і незначущості наслідків, або якщо відкриття провадження у справі чи подальше її провадження було очевидно недоцільне внаслідок втрати суспільної небезпечності діяння; 9) незнаходження винного; 10) недостатність зібраних у справі доказів для передання суду особи, що була притягнена попередньо як обвинувачений у справі (ст. ст. 4, 5, 197 КПК 1927 року).

Порівняно з КПК 1922 року змінилася процедура закриття справи. Відповідно до статті 198 КПК 1927 року, про закінчення попереднього слідства з підстав, передбачених у вищевказаних пунктах 1-6, слідчий, не складаючи особливих постанов, укладав резолюцію із зазначенням статті закону, на основі якої справа підлягала закриттю.

Про закриття попереднього слідства за ст. 5 КПК 1927 року у справах, за якими провадження попереднього слідства було не обов’язкове, слідчий складав особливу мотивовану постанову. На відміну від КПК 1922 року, що передбачав передання справи в суд, з повідомленням про це прокурора, КПК 1927 року визначав зовсім інший порядок: про закриття справи у всіх випадках слідчий складав мотивований висновок із детальним викладом обставин справи і мотивів необхідності закриття справи та передавав усі матеріали справи зі своїм висновком прокурору.

У справах, що надійшли від слідчого прокурору з висновком про закриття попереднього слідства, прокурор:

1) за наявності згоди з висновком слідчого закривав кримінальну справу своєю постановою;

2) при незгоді з висновком слідчого у зв’язку з неповнотою попереднього слідства повертав справу для додаткового слідства, вказавши на те, в якому напрямку його необхідно провести;

3) визнавши слідство достатньо повним, проте не погодившись із висновком слідчого про закриття справи, у зв’язку з наявністю підстав для передання обвинуваченого суду, передавав обвинуваченого суду, склавши обвинувальний акт. У цьому випадку висновок слідчого про закриття справи вилучався із слідчого провадження постановою прокурора (ст. 221 КПК 1927 року).

Що ж стосується провадження справ про неосудних осіб, то воно визначалося комплексно главою 16 «Визначення психічного стану обвинуваченого» та окремими нормами глави 19 «Дії слідчого і прокурора по закриттю і зупиненню справи і по відданню до суду».

Слідчий направляв справу прокурору із своїм висновком про подальший рух справи, якщо в результаті проведення медичної експертизи чи іншими зібраними свідченнями і даними було встановлено, що злочин вчинено в стані хронічної душевної хвороби чи тимчасового розладу душевної діяльності, або ж в такому хворобливому стані, коли особа, що скоїла діяння, не могла усвідомлювати своїх дій чи керувати ними, а також стосовно осіб, які хоча і діяли в стані душевної рівноваги, але до моменту провадження слідства захворіли душевною хворобою (ст. 194 КПК 1927 року).

Коли зібрані у справі дані не давали можливості зробити висновок про психічний стан обвинуваченого чи коли слідчий не погоджувався з висновком експертизи, то він направляв справу із своїм висновком прокурору для вирішення питання про подальший рух справи (ст. 195 КПК 1927 року).

Отримавши від слідчого справу стосовно вищевказаних осіб із висновком, прокурор:

– закривав провадження у справі, якщо погоджувався з висновком слідчого про скоєння злочину в стані хронічної душевної хвороби чи тимчасового розладу

душевної діяльності або ж в такому хворобливому стані, коли особа, що скоїла злочин, не могла усвідомлювати своїх дій чи керувати ними, а також особою, яка хоч і діяла в стані душевної рівноваги, але до моменту провадження слідства захворіла душевною хворобою, або якщо особа, що скоїла злочин, пізніше захворіла невиліковною душевною хворобою. При цьому прокурор мав право, якщо визнавав це необхідним за станом здоров'я обвинуваченого і рівнем його суспільної небезпеки, направити справу в комісію з освідування хворих і слабоумних для встановлення опіки;

– зупиняв провадження у справі, якщо визнавав на основі даних справи, що в обвинуваченого після скоєння злочину відбувся тимчасовий розлад душевної діяльності;

– повертав справу слідчому для продовження попереднього слідства, якщо визнавав зібраний матеріал недостатнім для того, аби зробити висновок про стан здоров'я особи, що притягалася до відповідальності, або якщо не погоджувався із висновком слідчого про те, що злочин скоєно у вищевказаному стані, або ж не погоджувався із висновком слідчого про те, що в обвинуваченого розлад душевної діяльності стався після скоєння злочину;

– в інших випадках повертав справу слідчому і давав керівні вказівки про направлення попереднього слідства відповідно до обставин справи (ст. 226 КПК 1927 року).

Питання про можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності, як одна з форм закінчення попереднього слідства, у КПК 1927 року не передбачалось. Підстави для такого звільнення визначались чинним на той час кримінальним матеріальним правом.

Законом СРСР від 25 грудня 1958 року були затверджені Основи кримінального законодавства Союзу РСР і союзних республік (далі – Основи 1958 року). Розділ IV «Про призначення покарання і про звільнення від покарання» Основ у ст. 41 («Давність притягнення до кримінальної відповідальності») та ст. 43 («Звільнення від кримінальної відповідальності та покарання») передбачав звільнення від кримінальної відповідальності як окремий інститут кримінального законодавства.

Власне, із цією подією і пов'язують виникнення законодавчого терміна «звільнення від кримінальної відповідальності». Адже досі в кримінальному законодавстві йшлося про такі підстави як про обставини, що виключають каранність особи за скоєне нею протиправне діяння [151, с. 36].

Таким чином, згідно з Основами 1958 року норми, що визначали порядок звільнення від кримінальної відповідальності, передбачали лише дві підстави такого звільнення: закінчення строків давності та зміну обстановки. У подальшому розвиток інституту звільнення від кримінальної відповідальності характеризувався внесенням до нього численних змін. Так інститут звільнення від кримінальної відповідальності отримав свій розвиток у Кримінальному кодексі та Кримінально-процесуальному кодексі 1960 року вже як одна з форм закінчення попереднього (а згодом – досудового) розслідування.

Отже, КПК 1927 року, порівняно із своїм попередником, дещо змінив процедуру закриття справи. Тепер справа закривалася не судом, а прокурором. Що ж стосується загалом форм закінчення попереднього розслідування, то, як і попередньо аналізовані нормативно-правові акти, КПК 1927 року не знав поняття форм закінчення попереднього розслідування. Він фактично виділяв такі форми закінчення дізнання: 1) у справах, по яких провадження попереднього слідства не було обов'язкове: винесення органом дізнання постанови про закриття дізнання; пересилання слідчому (прокурору) всього матеріалу із своїм висновком для закриття справи; направлення справи зі своїм висновком в народний суд чи слідчому (прокурору); 2) у справах, по яких провадження попереднього слідства було обов'язкове, – передання всього матеріалу дізнання слідчому.

І три форми закінчення попереднього слідства: 1) складання слідчим: висновку і а) резолюції чи б) постанови про закриття кримінальної справи; 2) складання слідчим висновку про подальший рух справи щодо психічно хворих осіб; 3) складання слідчим обвинувального висновку (складання прокурором обвинувального акта).

Інститут форм закінчення досудового розслідування за Кримінально-процесуальним кодексом 1960 року (далі – КПК 1960 року) регулювався

комплексом норм, передбачених у главі 10 «Дізнання», главі 20 «Закінчення досудового слідства», главі 21 «Нагляд прокурора за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства» та главі 22 «Оскарження дій слідчого і прокурора» розділу другого «Порушення кримінальної справи, дізнання і досудове слідство», главі 34 «Застосування примусових заходів медичного характеру» розділу шостого «Застосування примусових заходів медичного характеру», главі 36 «Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх» розділу восьмого «Провадження в справах про злочини неповнолітніх», а також окремими нормами глави першої «Основні положення» розділу першого «Загальні положення».

Із часу вступу в силу КПК 1960 року до втрати ним чинності пройшло більш ніж півстоліття. За цей період на території його дії відбулися численні зміни соціально-економічного, суспільно-політичного та державно-правового характеру. І все це пов’язано не лише з природним процесом розвитку суспільних відносин, а ще й із тим, що КПК 1960 року розроблявся, вступив у силу і перші тридцять років свого існування діяв на території держави, якої вже не існує.

Усі ці зміни зумовили необхідність розвитку самого КПК 1960 року, в тому числі його положень про форми закінчення досудового розслідування.

КПК 1960 року у ст. 108 встановлював строки провадження дізнання, а сама ж процедура закінчення дізнання передбачалася ст. 109 КПК 1960 року. Зокрема, дізнання у справах закінчувалося складанням постанови про направлення справи для провадження досудового слідства, яка затверджувалася прокурором. За наявності обставин, які виключали провадження у кримінальній справі (ст. 6 КПК 1960 року), орган дізнання закривав справу мотивованою постановою, копію якої протягом доби надсилав прокуророві. Дії і постанови органів дізнання могли, відповідно до ст. 110 КПК 1960 року, бути оскаржені прокуророві або до суду.

Первинна редакція КПК 1960 року передбачала такі форми закінчення досудового слідства: 1) складення обвинувального висновку; 2) складення постанови про закриття справи; 3) складення постанови про направлення справи в суд для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру (ст. 212 КПК 1960 року).

Підстави для складання обвинувального висновку чітко не виділялись.

Підстави закриття кримінальної справи визначалися ст. ст. 6-11, 213 КПК. Ними, зокрема, були: відсутність події злочину; відсутність у діях складу злочину; закінчення строків давності; акт амністії, якщо він скасовував застосування покарання за вчинене діяння, а також помилування окремих осіб; недосягнення особою на момент вчинення суспільно небезпечного діяння віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність; примирення потерпілого з обвинуваченим у справах, провадження в яких відкривається за скаргою потерпілого; відсутність скарги потерпілого, якщо справа могла бути відкрита не інакше, як за його скаргою, крім випадків, коли прокурору надавалось право відкривати провадження у справах і за відсутності скарги потерпілого; смерть потерпілого, за винятками випадків, коли провадження у справі необхідне було для реабілітації померлого; вирок, що вступив у законну силу за тим самим обвинуваченням або постанова чи ухвала суду про закриття справи; нескасована постанова органу дізнання, слідчого, прокурора про закриття справи за тим самим обвинуваченням; зміна обстановки; передання матеріалів справи на розгляд товариського суду, комісії у справах неповнолітніх; передання особи на поруки; недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину.

Згодом цей перелік зазнав суттєвих змін: окремі з вищенаведених підстав були виключені, а частина – навпаки, додані до тексту КПК 1960 року.

У КПК 1960 року в перші роки його дії «не було виділено окремої глави щодо особливостей розслідування та судового розгляду справ про злочини неповнолітніх. Відповідно до ст. 9 КПК УРСР, суд, прокурор, а також слідчий за згодою прокурора вправі були закрити кримінальну справу щодо особи, яка не досягла 18-річного віку і вчинила злочин, що не становив великої суспільної небезпеки, та направити справу на розгляд комісії у справах неповнолітніх, якщо за обставинами справи і даними, що характеризували особу правопорушника, його виправлення було можливе без застосування кримінального покарання. До неповнолітніх, які були звільнені від кримінальної відповідальності на стадії попереднього розслідування, примусові заходи виховного характеру застосовували комісії у справах неповнолітніх. …

Щодо неповнолітніх, які не досягли на момент вчинення злочину віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальна справа не могла бути порушена, а порушена підлягала закриттю. Одночасно із закриттям справи щодо неповнолітнього, її матеріали направлялися в комісію у справах неповнолітніх для вжиття до неповнолітнього заходів виховного характеру. Указом Президії Верховної Ради УРСР від 30 серпня 1971 року КПК УРСР було доповнено розділом 8 «Провадження у справах про злочини неповнолітніх» і, відповідно, главою 36 «Особливості провадження в справах про злочини неповнолітніх» [114, с. 21].

Окрім того, ключовими, найсуттєвішими змінами, внесеними до норм, що регулювали порядок закінчення досудового слідства за весь час дії КПК 1960 року можна назвати такі зміни.

Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 16 квітня 1984 року було доповнено перелік нейтральних (процесуальних) підстав закриття справи пунктом 11: «якщо про відмову в порушенні справи по тому ж факту є нескасована постанова органу дізнання, слідчого, прокурора, крім випадків, коли необхідність порушення справи визнано судом, у провадженні якого перебуває кримінальна справа». Цим же Указом поняття «винний» щодо осіб, справа стосовно яких закривалася на стадії досудового слідства, замінювалась словом «особа»; слова «особа, яка вчинила злочин», були замінені, відповідно, словами «особа, яка вчинила діяння, що містить ознаки злочину».

Для посилення гарантії захисту прав особи стаття 7-1 доповнювалася частинами другою і третьою, що зобов’язувало представників органів досудового слідства до закриття кримінальної справи роз’яснити особі суть діяння, яке містило ознаки злочину, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття справи з цієї підстави. Закриття кримінальної справи з підстав, зазначених у статті 7-1 КПК, не допускалося, якщо особа, яка вчинила діяння, що містить ознаки злочину, проти цього заперечувала. У цьому разі провадження у справі продовжувалося в звичайному порядку.

Порядок вирішення справ про суспільно небезпечні діяння, вчинені особою, яка не досягла віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, був змінений в 1993

році після доповнення тексту КПК 1960 року статтею 7-3, яка визначала, що повноваження застосовувати примусові заходи виховного характеру до осіб, які досягли 11-річного віку, але не досягли віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, належало виключно суду, а попереднє слідство закінчувалося винесенням постанови про закриття справи і направленням її в суд.

Особливістю розвитку форм закінчення попереднього слідства до змін, внесених у 2001 році, було те, що слідчому надавалося право самостійно закривати кримінальну справу з реабілітуючих, нереабілітуючих та нейтральних (процесуальних) підстав [103, с. 32].

Проте найбільш суттєві зміни до врегульованого КПК 1960 року порядку закінчення досудового слідства були внесені після прийняття 12 липня 2001 року Закону України «Про внесення змін до Кримінально-процесуального кодексу України» № 2670-III. Серед основних його нововведень, що стосувалися саме форм закінчення досудового слідства, можна виділити такі:

– було врегульовано порядок складення постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності шляхом доповнення тексту статті 7 частиною другою;

– було уточнено, до яких видів злочинів за тяжкістю вчинення діяння може застосовуватися процедура звільнення від кримінальної відповідальності. З цією метою частину п’яту статті 7 КПК 1960 року після слова «злочин» було доповнено словами «невеликої або середньої тяжкості»;

– «було внесено зміни до порядку закриття справи із застосуванням до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру. З прийняттям цього Закону, відповідно до ст. 9 … КПК України, прокурор або слідчий за згодою прокурора, за наявності підстав для звільнення особи від кримінальної відповідальності із застосуванням примусових заходів виховного характеру, виносить мотивовану постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності. До внесення зазначених змін у КПК України було передбачено порядок, згідно з яким у

цьому випадку слідчий (прокурор) виносив постанову про закриття справи» [114, с. 23-24];

– до КПК 1960 року була включена стаття 11-1, яка визначала порядок звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності;

– у пункті 1 статті 213 КПК, що визначала підстави закриття справи, слова і цифри «у статтях 6, 7, 7-1, 7-2, 8, 9 і 10» законодавець замінив словами і цифрою «у статті 6», чим звузив обсяг підстав для винесення постанови про закриття справи як окремої форми закінчення досудового слідства. Це, своєю чергою, створило ситуацію, коли статтями 7 – 11-1 КПК 1960 року передбачалася можливість закриття кримінальної справи у зв'язку із звільненням особи від кримінальної відповідальності, проте юридично підстави, перелічені в ст. ст. 7-11-1 КПК 1960 року, не були зараховані до такої форми закінчення досудового слідства, як складання постанови про закриття справи. Це дало можливість говорити про існування окремої форми закінчення досудового слідства – складення постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

– визначався порядок провадження досудового слідства, в тому числі його закінчення, у справах про діяння не лише неосудних, але й обмежено осудних осіб, тобто, порядок застосування такої форми закінчення досудового слідства, як складання постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру, поширювався відтепер і на обмежено осудних осіб. З цією метою були внесені відповідні зміни до цілої групи статей глави 34 КПК 1960 року «Застосування примусових заходів медичного характеру».

«Законом України від 2 червня 2011 р. були внесені зміни до діючих КК та КПК України, відповідно до яких амністія стала тільки підставою для звільнення засудженого від покарання» [189, с. 26], припинивши бути підставою для звільнення від кримінальної відповідальності.

На момент втрати КПК 1960 року чинності ст. 212 називала такі форми закінчення досудового слідства, як: 1) закінчення досудового слідства у формі складання обвинувального висновку; 2) закінчення досудового слідства у формі складання постанови про закриття справи; 3) закінчення досудового слідства у формі складання постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Проте комплексний аналіз норм, що регулювали цей інститут, дозволяли виділити ще одну форму закінчення досудового слідства, а саме: 4) закінчення досудового слідства у формі складання постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

При закінченні досудового слідства у першій формі слідчий після проведення досудового слідства, ознайомлення потерпілого, цивільного позивача і цивільного відповідача з матеріалами справи, оголошення обвинуваченому про закінчення слідства і пред’явлення йому матеріалів справи, складення протоколу про оголошення обвинуваченому про закінчення слідства і про пред’явлення йому і його захисникові матеріалів справи, розв’язання клопотань, заявлених при ознайомленні з матеріалами справи і пред’явлення обвинуваченому та іншим учасникам процесу додаткових матеріалів слідства, складав обвинувальний висновок.

Після його складення слідчий направляв справу прокурору (ст. 225 КПК 1960 року), включно з обвинувальним висновком та додатками до нього, а також супровідним листом. Це останні процесуальні документи, що складалися слідчим у кримінальній справі, досудове слідство по якій завершувалося у формі складення обвинувального висновку.

Після цього прокурор у межах нагляду за виконанням законів органами дізнання і досудового слідства здійснював перевірку справи з обвинувальним висновком, яка одночасно була його підготовкою до участі у розгляді справи в суді. Залежно від результатів перевірки справи, прокурор або його заступник могли прийняти одне з таких рішень: 1) затвердити обвинувальний висновок або скласти новий обвинувальний висновок (ст. 229 КПК 1960 року); 2) повернути справу

органові дізнання або слідчому із своїми письмовими вказівками для провадження додаткового розслідування (ст. 229 КПК 1960 року); 3) закрити справу, склавши про це постанову (ст. 229 КПК 1960 року); 4) змінити обвинувальний висновок своєю постановою (ст. 231 КПК 1960 року).

Закінчення досудового слідства у формі складання постанови про закриття справи відбувалося тоді, коли були наявними реабілітуючі (виправдувальні) чи т.зв. нейтральні (процесуальні) підстави закриття кримінального провадження, вказівка на які давалася у ст. 213 КПК 1960 року.

У такому випадку слідчий закривав справу мотивованою постановою, в якій, крім даних, передбачених у статті 130 КПК 1960 року, зазначав: відомості про особу обвинуваченого, суть справи, підстави для закриття справи, рішення про скасування запобіжного заходу і заходів щодо забезпечення цивільного позову та можливої конфіскації майна, а також рішення в питанні про речові докази відповідно до статті 81 КПК 1960 року. Копія постанови про закриття справи надсилалася прокуророві, особі, що притягалася до кримінальної відповідальності, особі, за заявою якої була порушена справа, а також потерпілому та цивільному позивачеві.

Закінчення досудового слідства у формі складання постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про застосування примусових заходів медичного характеру застосовувалось до таких чотирьох категорій осіб: осіб, що вчинили суспільно небезпечне діяння у стані неосудності; осіб, що стали неосудними після вчинення злочину, але до постановлення вироку; осіб, що вчинили суспільно небезпечне діяння у стані обмеженої осудності; осіб, що стали обмежено осудними після вчинення злочину, але ще до постановлення вироку.

У цих випадках слідчий складав мотивовану постанову, яка перед направленням до суду надсилалася разом із справою прокурору. Одержавши справу з постановою, складеною відповідно до ст. 417 КПК 1960 року, прокурор зобов’язаний був протягом п’яти днів розглянути її та прийняти відповідне рішення:

1) погодившись з постановою, затвердити її та направити справу до суду;

2) визнавши, що психіатрична експертиза та інші докази, зібрані в справі, були недостатніми для того, щоб зробити висновок про психічний стан обвинуваченого,

або що в справі не було зібрано достатніх доказів про те, що суспільно небезпечне діяння, щодо якого провадилось досудове слідство, вчинене цією особою, повернути справу із своєю письмовою вказівкою слідчому для проведення додаткового досудового слідства.

Крім прийняття рішень, зазначених у статті 418 КПК 1860 року, прокурор міг також закрити провадження у справі при відсутності підстави для застосування примусових заходів медичного характеру.

Закінчення досудового слідства у формі складання постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності відбувалося у тих випадках, коли для закриття справи існували т. зв. нереабілітуючі особу підстави.

У таких випадках прокурор, а також слідчий за згодою прокурора за наявності підстав, визначених законодавством, складали мотивовану постанову про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Одержуючи від слідчого кримінальні справи, що надходили в порядку, передбаченому статтями 7, 7-1, 7-2, 7-3, 8, 9, 10 і 11-1 КПК 1960 року, прокурор перевіряв повноту проведеного розслідування, законність постанови і приймав одне з таких рішень: 1) давав письмову згоду з постановою слідчого і направляв справу до суду для остаточного вирішення; 2) скасовував постанову слідчого і повертав йому справу з письмовими вказівками; 3) змінював постанову слідчого або виносив нову постанову.

У випадку наявності підстав, передбачених ст. 7-3 КПК 1960 року слідчий, встановивши в кримінальній справі, що суспільно небезпечне діяння, вчинене особою у віці від одинадцяти років і до виповнення віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, виносив мотивовану постанову про закриття справи та застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру. Справа разом з постановою направлялася прокурору.

Встановивши в кримінальній справі, що суспільно небезпечне діяння вчинено дитиною, яка не досягла одинадцятирічного віку, слідчий виносив постанову про

закриття справи, про що повідомляв прокурора і службу в справах дітей за місцем проживання дитини.

Інститут форм закінчення досудового розслідування зазнав суттєвих змін з 1960 року по 2012 рік. Проте навіть після внесення всіх вищезазначених змін і доповнень необхідність у подальшому його удосконаленні не зникла. Гостра потреба комплексного реформування зазначеного інституту і кримінального процесу загалом, а не просто внесення окремих змін до КПК 1960 року, чітко усвідомлювалася законодавцем, правозастосовувачами і теоретиками кримінально-процесуального права. Це і зумовило підготовку та прийняття нового КПК України, котрий повинен був відповідати новому рівню суспільних відносин.

Висновки до розділу 1

Форма закінчення досудового розслідування – це встановлена кримінальним процесуальним законом, наповнена правовим змістом процедура (порядок) діяльності (роботи) слідчого, прокурора з участю в окремих процесуальних діях інших суб’єктів кримінального провадження, що здійснюється при наявності для цього фактичних і юридичних умов та підстав і, реалізуючись як завершальний етап досудового розслідування, закінчується складанням відповідного кінцевого процесуального акта-документа та зверненням з ним у встановлених законом випадках до суду.

Вона, залежно від особливостей її складових елементів (умов, підстав, процесуальної процедури (порядку) закінчення досудового розслідування, суб’єктів, які його здійснюють (беруть участь у здійсненні), та процесуального документа, складанням якого воно завершується), має свої різновиди, виділення яких є важливим як з теоретичного, так і з практичного погляду.

Форма закінчення досудового розслідування є частиною кримінальної процесуальної форми, а відтак – важливою кримінальною процесуальною гарантією дотримання прав, свобод та законних інтересів особи і, водночас, гарантією правосуддя. Крім того, значення форми закінчення досудового розслідування

полягає також у тому, що вона визначає предмет і межі судового провадження в суді першої інстанції.

Інститут форм закінчення досудового розслідування пройшов тривалу історію: від часу зародження окремих його складових та несистематизованого, фрагментарного регулювання в межах окремих правових актів і аж до оформлення в цілісний інститут кримінального процесуального права, що регулювався кодифікованими нормативно-правовими актами.

Визначним поштовхом для розвитку цього інституту було прийняття Статуту 1864 року, який, попри певні недоліки правового регулювання, ознаменував собою початок нового етапу розвитку кримінальних процесуальних відносин і на довгі півтора століття став базою подальшого удосконалення цих відносин, в тому числі на етапі завершення попереднього (досудового) розслідування.

РОЗДІЛ 2
НЕРЕАБІЛІТУЮЧІ ФОРМИ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

2.1. Закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом

Направлення до суду обвинувального акта передбачається п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України однією із форм закінчення досудового розслідування. Варто проте зазначити, що п. 14 ч. 2 ст. 36 та п. 3 ч. 2 ст. 283 КПК України називає цю форму закінчення досудового розслідування зверненням до суду з обвинувальним актом, тоді як ст. 293 КПК України, визначаючи процедуру надання копії обвинувального акта підозрюваному, його захиснику та законному представнику, вживає словосполучення «передання обвинувального акта до суду». Для уніфікації термінології будемо використовувати поняття «звернення».

Відповідно до ч. 4 ст. 110 КПК України обвинувальний акт є процесуальним рішенням, яким прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення і яким завершується досудове розслідування.

Як зазначає Н. В. Глинська, «кримінальне процесуальне рішення – це виражений у встановленій законом формі індивідуальний правозастосовний акт – документ, в якому компетентні державні органи і посадові особи у встановленому законом порядку та в межах своєї компетенції з метою вирішення завдань кримінального провадження надають відповіді на правові питання, що виникли під час провадження, і виражають владне волевиявлення про дії або бездіяльність, що випливають із встановлених на момент прийняття рішення фактичних обставин і приписів чинного законодавства» [20, с. 41].

Прийняттю (власне складанню) кожного процесуального рішення повинне передувати з’ясування особою, якій належить повноваження із прийняття цього рішення, наявності підстав та умов для його прийняття. У випадку прийняття рішення без належних для цього підстав та умов воно визнаватиметься

безпідставним, необґрунтованим, а відтак й незаконним, що тягне за собою його скасування. Важливість з'ясування підстав та умов для прийняття кожного процесуального рішення, а тим паче кінцевого на певній стадії кримінального провадження, зумовлюється завданнями кримінального провадження, визначеними ст. 2 КПК України. Сказане стосується безумовно й закінчення досудового розслідування зверненням до суду з обвинувальним актом.

І. Умови закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом.

«Умова» у Великому тлумачному словнику сучасної української мови пояснюється в т. ч. як «… необхідна обставина, яка уможливлює здійснення, створення, утворення чого-небудь, або сприяє чомусь; … обставини, особливості реальної дійсності, за якими відбувається або здійснюється що-небудь; … правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, діяльності, які забезпечують нормальну роботу чого-небудь; правила, вимоги, виконання яких забезпечує що-небудь» [16, с. 1295].

У випадку закінчення досудового розслідування зверненням до суду з обвинувальним актом умовами закінчення досудового розслідування є здійснення у цьому кримінальному провадженні слідчим, прокурором усіх процесуальних дій та прийняття необхідних процесуальних рішень, включаючи слідчі (розшукові) дії, що є необхідними і достатніми для з'ясування всіх фактичних обставин кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння) (наприклад, внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), повідомлення про підозру, проведення допиту підозрюваного тощо).

Юридичні умови – це передбачені КПК України вимоги щодо здійснення слідчим, прокурором, а у передбачених законом випадках – слідчим суддею певних процесуальних, в т.ч. слідчих (розшукових) дій, від виконання яких цими суб'єктами кримінального провадження ставиться в залежність можливість з'ясування всіх фактичних обставин кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння).

II. Підстави закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом.

Законодавець прямо не вказує у КПК України що є підставою, а що умовою для закінчення досудового розслідування зверненням до суду з обвинувальним актом, хоча ці поняття потребують визначення та розмежування.

Проте КПК України визначає підстави прийняття деяких рішень. Щоправда, в кримінальному процесуальному законі немає єдиного розуміння поняття «підстава». Так, ч. 5 ст. 110 КПК України підставами називає «обставини» кримінального правопорушення, ч. 2 ст. 177, п. 4 ч. 1 ст. 190, п. 5 ч. 2 ст. 248 КПК України підставами називає результат аналізу обставин, висновок, сформований за результатами умовиводу («наявність обґрунтованої підозри у вчиненні особою кримінального правопорушення», «наявність ризиків, які дають достатні підстави вважати, що…», «обставини, які дають підстави для…», «обставини, що дають підстави підозрювати особу у вчиненні злочину…»), ч. 2 ст. 14 КПК України підставою втручання у таємницю спілкування називає «судове рішення», ч. 5 ст. 240 КПК України називає підставою проведення слідчого експерименту, що проводиться у житлі чи іншому володінні особи, ухвалу слідчого судді, а ч. 2 ст. 241 КПК України підставою освідування називає постанову прокурора, ч. 1 ст. 21 КПК України називає підставою закон, а ч. 3 ст. 27 КПК України – конкретну норму закону («на підставі пункту 3 частини другої цієї статті») тощо.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови слово «підстава» вживається у таких значеннях: «… те головне, на чому базується, основується що-небудь. … Те, чим пояснюються, виправдовуються вчинки, поведінка і т. ін. кого-небудь» [16, с. 782].

Як і на законодавчому рівні, немає єдності в розумінні підстав прийняття рішення і в науці кримінального процесу, в тому числі і в питанні підстав складання обвинувального акта. Зокрема, Н. А. Якубович зазначила, що «по кожній кримінальній справі, що направляється в суд з обвинувальним висновком, розслідування може бути закінчено лише тоді, коли слідчий встановить всі ті обставини, без яких справу не можна вирішити по суті. Достатність доказів, що

вимагається для визнання цих обставин встановленими, в даному випадку є підставою для прийняття рішення про закінчення попереднього слідства і складання обвинувального висновку» [207, с. 9].

За твердженням П. А. Лупінської, «підставу для прийняття рішення складають два головних елемента – фактичний, який включає розглянуті і оцінені докази і висновок про обставини, встановлені на основі цих доказів, і правовий – виражений в кримінально-процесуальному і кримінальному законах. Співвідношення цих елементів обумовлює законність і обґрунтованість рішення» [78, с. 73].

За твердженням Т. В. Каткової, «у чинному КПК юридичною підставою прийняття рішення про складання обвинувального висновку є наявність сукупності достовірно встановлених обставин, що складають предмет доказування» [51, с. 36], а достатність доказів є «головною фактичною підставою для визнання розслідування закінченим і складання обвинувального висновку» [51, с. 36]. При цьому, як стверджує Т. В. Каткова, поняття «достатності доказів» потрібно розуміти не лише через «наповнення» його «кількістю обставин, що підлягають з'ясуванню і дослідженню, а й, передусім, більш високою якістю і надійністю доказів, якими оперує слідчий при складанні обвинувального висновку, тобто ступенем доведеності цих обставин як кожної окремо узятої, так і їх сукупності» [51, с. 37].

Винятком з цього правила є передбачений ч. 1 ст. 474 КПК України випадок при досягненні угоди про примирення чи про визнання винуватості під час досудового розслідування. В такому випадку «збирання достатніх доказів для направлення обвинувального акта до суду не вимагається» [63, с. 489]. В цій ситуації, відповідно до ч. 1 ст. 474 КПК України, обвинувальний акт з підписаною сторонами угодою невідкладно надсилається до суду. При цьому, як визначено в ч. 1 ст. 474 КПК України, прокурор *має право* (курсив – Н. Б.) відкласти направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до отримання висновку експерта або завершення проведення інших слідчих дій, необхідних для збирання та фіксації доказів, які можуть бути втрачені зі спливом часу, або які неможливо буде провести пізніше без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди. Надання прокурору саме права, а не обов'язку відкласти

направлення до суду обвинувального акта з підписаною сторонами угодою у випадку існування загрози втрати зі спливом часу доказів або неможливості згодом провести слідчі дії без істотної шкоди для їх результату у разі відмови суду в затвердженні угоди неприпустиме з наступних міркувань. По-перше, кримінальний процесуальний закон надає прокурору право у зазначеному випадку в буквальному розумінні вчинити діяння (дії – передчасне направлення обвинувального акта з підписаною сторонами угодою до суду і бездіяльність – неотримання висновку експерта, незавершення проведення інших слідчих дій), що спричинять істотну шкоду для результатів можливих подальших слідчих дій у цьому провадженні. До того ж, дискреційність прийняття вказаного рішення узаконює діяння прокурора із завдання шкоди провадженню навіть у тих випадках, коли такі діяння цілеспрямовано направлені на завдання істотної шкоди результатам можливих подальших слідчих дій. А це порушення принципу законності, відповідно до якого прокурор зобов’язаний всебічно, повно і неупереджено дослідити обставини кримінального провадження (ч. 2 ст. 9 КПК України), та принципу верховенства права (ст. 8 КПК України), адже узаконене завдання шкоди прокурором кримінальному провадженню веде до порушення та ігнорування завдань кримінального провадження, зокрема щодо повноти розслідування і притягнення кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, до відповідальності в міру його вини, а відтак, веде до ігнорування прав та свобод людини як найвищих цінностей, що визначають зміст і спрямованість діяльності держави. По-друге, нез’ясування прокурором обставин вчиненого кримінального правопорушення через незавершення проведення слідчих дій до моменту направлення до суду обвинувального акта разом з підписаною сторонами угодою може призвести до неможливості виконання судом передбаченого ч. 7 ст. 474 КПК України обов’язку із перевірки угоди на відповідність вимогам КПК України та/або іншого закону, зокрема в частині перевірки правильності правової кваліфікації кримінального правопорушення, наявності порушень умовами угоди прав, свобод чи інтересів сторін або інших осіб, відсутності фактичних підстав для визнання винуватості особи тощо.

Важко не погодитись із твердженням Т. В. Каткової про наявність фактичної та юридичної підстави для складання обвинувального акта, проте зміст їх потребує часткового уточнення.

Згадані нами вище норми КПК України дозволяють стверджувати, що юридичною (правовою) підставою для вчинення дії на виконання певного процесуального рішення є відповідне процесуальне рішення, а юридичною підставою для прийняття рішення – норма кримінального процесуального закону, яка уповноважує певного учасника кримінального провадження на прийняття рішення. Тому юридичною (правовою) підставою для складання обвинувального акта та звернення з ним до суду є передбачене кримінальним процесуальним законом повноваження слідчого (п. 7 ч. 2 ст. 40, ч. 1 ст. 291 КПК України) та прокурора (п. 13 ч. 2 ст. 36, ч. 1 ст. 291 КПК України) на складання обвинувального акта за наявності до того фактичних підстав та умов у провадженнях щодо правопорушень, передбачених законом України про кримінальну відповідальність.

Що ж до фактичних підстав, то аналіз ч. 1 ст. 290 КПК України дозволяє стверджувати, що тут законодавець принципово по-іншому (в порівнянні з вищенаведеними прикладами) визначив підставу складання обвинувального акта. Нею, з огляду на ч. 1 ст. 290 КПК України, і за цілком справедливим твердженням Н. А. Якубович, П. А. Лупінської і Т. В. Каткової, є «достатність доказів» для складання обвинувального акта.

Визнання ж прокурором і слідчим того, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта, є процесом з’ясування наявності підстав для його складання – першим етапом прийняття процесуального рішення. «Поки в слідчого в результаті процесу доказування не сформується остаточного і твердого переконання у винуватості обвинуваченого, він не вправі приступати до складення обвинувального висновку» [108, с. 5]. Таке визнання повинно бути сформоване не лише у слідчого, але й у прокурора, що підтверджується формулюванням п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України: «обвинувальний акт має містити … виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які *прокурор* вважає встановленими» (курсив – Н. Б.). Визнання того, що зібрані під час

досудового розслідування докази є достатніми для його складання, відображає переконаність прокурора і повинно відображати переконаність слідчого, як особи, що уповноважена складати обвинувальний акт, у винуватості особи. Не можна не погодитись із словами М. А. Погорецького, який зазначає, що «сучасна вітчизняна кримінально-процесуальна доктрина, сприйнявши міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини, ґрунтується на положенні про те, що прийняття законних і обґрунтованих рішень у кримінальних справах… є запорукою досягнення мети кримінального процесу» [118].

За твердженням О. Р. Михайленка, «тверда впевненість повинна бути зумовлена внутрішнім переконанням у вірності своїх висновків, рішучості зафіксувати їх в процесуальних документах, висловити при необхідності прилюдно, готовності відстоювати їх в відповідних (процесуальних і інших) інстанціях, нести за них відповідальність» [95, с. 7].

При цьому достатньою для складання обвинувального акта повинна визнаватись та сукупність доказів, на підставі якої слідчий встановлює наявність чи відсутність всіх обставин, що підлягають доказуванню. Для вирішення питання про те, які обставини мають бути встановлені, потрібно керуватися ст. 91 КПК України із врахуванням особливостей, передбачених, зокрема, ст. ст. 485, 505 КПК України.

Тобто, зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта, коли з’ясовані усі обставини, які підлягають доказуванню у певному кримінальному провадженні, в результаті збирання, перевірки та оцінки доказів, що свідчать про вказані обставини, і слідчий, прокурор дійшли достовірного висновку про винуватість особи. Тому визнання прокурором і слідчим зібраних під час досудового розслідування доказів достатніми для визначення передбачених в КПК України обставин встановленими, повинна одночасно свідчити про відсутність підстав для закриття кримінального провадження, звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру.

Проте визначена нами фактична і юридична (правова) підстава для складання обвинувального акта та звернення з ним до суду в самому обвинувальному акті, в якому висувається обвинувачення фізичній особі, не відображається.

КПК України вимагає від органів, які здійснюють кримінальне провадження, прийняття не лише законних та обґрунтованих процесуальних рішень, але й вмотивованих. Такі вимоги передбачені до постанов слідчого, прокурора (ч. 5 ст. 110, ч. 2 ст. 220 КПК України), ухвал слідчого судді (п. 4 ч. 1 ст. 190, п.п. 2-4 ч. 1 ст. 196 КПК України тощо), ухвал суду (ст. ст. 370, 372 КПК України), вироків суду (ст. ст. 370, 374 КПК України), постанов Верховного Суду України (ч. 1 ст. 455, ч. 1 ст. 456 КПК України). Проте до обвинувального акта – процесуального рішення, що підсумовує результати досудового розслідування, з однієї сторони, і визначає межі судового розгляду, з іншої, – такі вимоги передбачені лише частково: відповідно до п. 7^1 ч. 2 ст. 291 КПК України обвинувальний акт має містити «підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими». Що ж стосується фізичних осіб, то в обвинувальному акті відображається лише кінцевий результат доказування, що здійснювалося на стадії досудового розслідування: «виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими»; слідчий вказує «правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення»; відображаються «обставини, які обтяжують чи пом’якшують покарання». Але в обвинувальному акті не пояснюється чому прокурор вважає встановленими певні фактичні обставини кримінального правопорушення, тобто, не наводяться належні та достатні мотиви і підстави його прийняття стосовно фізичних осіб. А такий стан речей, на наш погляд, порушує передбачене підпунктом «а» п. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод право на справедливий суд («Кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має щонайменше такі права: а) бути негайно і детально поінформованим зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього») [58].

З огляду на юридичну (правову) підставу для складання обвинувального акта наявність достатніх доказів, що зумовлюють виникнення переконання прокурора і слідчого у винуватості особи (фактична підстава) породжує право, а відтак і обов'язок слідчого скласти обвинувальний акт у випадку виконання умов, на існуванні яких на завершальному етапі досудового розслідування наголошували ще свого часу В. К. Случевський [159, с. 297] та Г. М. Міньковський [93, с. 89].

ІІІ. Процесуальна процедура (порядок) закінчення досудового розслідування зверненням до суду з обвинувальним актом включає такі дії.

Здійснюючи перевірку повноти досудового розслідування, «слідчий … зобов'язаний пересвідчитися, що немає підстав для повідомлення про нову підозру або зміну раніше повідомленої підозри, й формула обвинувачення, що буде міститися в обвинувальному акті, відповідатиме повідомленій підозрі» [63, с. 490].

Перед відкриттям матеріалів іншій стороні слідчий повинен здійснити систематизацію цих матеріалів. Систематизація матеріалів досудового розслідування передбачає упорядковане розміщення, підшивання аркушів та їх нумерацію.

«Систематизація обумовлена вимогами забезпечення процесуальної форми» [51, с. 17]. І хоча в кримінальній процесуальній науці відсутня єдина позиція щодо того чи носить ця робота «технічний характер» [9, с. 141], чи все ж таки систематизація – «це не тільки організаційне, але й процесуальне питання» [51, с. 17]. Проте всі науковці та практики підкреслюють виключно важливе значення систематизації. Так, за результатами опитування на питання «Чи обов'язковими є сьогодні прошивання та нумерація матеріалів досудового розслідування перед ознайомленням з ними учасниками кримінального провадження?» респонденти у більшості (86% опитаних) відповіли, «так, є обов'язковими» (Додаток А). Проте очевидно, що український законодавець вбачав у систематизації виключно технічний характер, оскільки не присвятив у кримінальному процесуальному законі жодної норми, яка б регламентувала порядок її здійснення. І це попри те, що відсутність закріпленого на законодавчому рівні порядку систематизації слідчим матеріалів досудового розслідування може призвести до наступних негативних

наслідків. Зокрема, неналежне здійснення систематизації може зашкодити слідчому при остаточній перевірці усіх версій події, ускладнити його роботу з пошуку того чи іншого документу серед інших матеріалів досудового розслідування тощо. Окрім того несумлінне виконання або невиконання слідчим дій по систематизації матеріалів досудового розслідування (наприклад, відсутність нумерації аркушів, надання учасникам досудового розслідування доступу відповідно до ст. 290 КПК України до непрошитих матеріалів тощо) може спричинити порушення права підозрюваного на захист. А тому вважаємо за необхідне закріпити в КПК України вимоги до відповідних дій слідчого по систематизації матеріалів досудового розслідування. Тим паче, що КПК України встановлює хоча й мінімальні, але все ж таки вимоги до, наприклад, підготовки протоколів та додатків до протоколів процесуальних дій. Так, законодавець цілком небезпідставно вважав за необхідне зауважити в ч. 2 ст. 106 КПК України, що до складу слідчої (розшукової) дії входять також дії щодо належного упакування речей і документів та інші дії, що мають значення для перевірки результатів процесуальної дії. Це правило варто поширити і на випадки проведення не лише слідчих (розшукових) дій, а й інших процесуальних дій, зокрема й відкриття матеріалів іншій стороні. Адже таке оформлення має не лише технічне, організаційне, а й процесуальне значення «для перевірки результатів процесуальної дії», а відтак – можливості її оскарження. До того ж відповідно до ч. 9 ст. 290 КПК України «сторони кримінального провадження зобов’язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів». Таке письмове підтвердження не може бути повним без уточнення кількості та номерів аркушів матеріалів досудового розслідування.

В теорії та практиці кримінального процесу виділяють декілька способів систематизації матеріалів досудового розслідування: систематичний, хронологічний та змішаний [51, с. 18]. Іноді систематичний спосіб називають ще тематичним (предметним), виділяючи таким чином хронологічний, тематичний (предметний), змішаний способи систематизації матеріалів [174, с. 48]. Існує й інший поділ

відомих теорії і практиці способів розміщення документів слідчого провадження, при якому виділяють наступні способи: хронологічний, тематичний, за особами і змішаний [29, с. 14].

Оскільки систематизація матеріалів досудового розслідування за особами є фактично різновидом тематичного (предметного, систематичного) способу, варто зосередити увагу на інших трьох названих способах систематизації.

Систематичний спосіб (тематичний, предметний) – «це розташування матеріалів відносно того, яка група обставин встановлюється доказами, що містяться в даних документах» [50, с. 14]. Так, групуватися можуть документи про час, місце вчинення злочину, винність особи тощо, тобто за певною частиною предмета доказування, окремою тематикою в межах предмета доказування. А відтак доцільнішою видається позиція тих науковців, які вказаний спосіб систематизації називають тематичним або ж предметним. До того ж, найменування одного із способів систематизації систематичним, приводить до висновку про те, що інші способи систематизації, за такою логікою, є несистематичними. Абсурдність цього твердження очевидна з аналізу етимології спільнокореневих слів «систематизація, систематичний», а також їх тлумачення. Так, слова «систе́ма, система́тизація, системати́чний, систематизува́ти» – це «запозичення з французької мови; фр. systѐme запозичено через латинське посередництво (пізнє лат. systēma) з грецької мови; гр. σύστημα «сполучення, організація, лад» пов’язане з συνίστημι «ставлю разом, розставляю, об’єдную», утвореним із префікса συν- «з-» і дієслова ίστημι «ставлю», спорідненого з лат. sisto «тс.», sto «стою», лит. stóti «ступати», псл. stati, укр. ста́ти» [37, с. 244]. Самі дії слідчого по систематизації матеріалів досудового розслідування однакові незалежно від обраного способу систематизації і полягають у розкладенні матеріалів в певній послідовності, їх прошиванні та нумерації. Відрізняється залежно від обраного способу систематизації лише критерій, покладений в основу розкладення аркушів, матеріалів досудового розслідування. Алгоритм дій слідчого із розкладення, прошивання та нумерації залишається незмінним. Відтак сама систематизація як діяльність є виконанням певного алгоритму дій, а отже, є послідовною. Послідовним, логічно упорядкованим є не

лише процес систематизації, але і його результат. Адже систематизація як діяльність по «приведенню в систему» [158] має на меті створити логічно впорядковану, струнку сукупність об'єктів систематизації. А оскільки такий, «який являє собою систему; побудований, упорядкований за певним планом; …логічно впорядкований, стрункий, послідовний…» [158] і є систематичний, то систематичними є всі способи систематизації, а не лише один із них.

«Хронологічний спосіб передбачає розташування матеріалів у тій послідовності, в якій вони були отримані слідчим» [51, с. 18] або ж складені ним.

«Змішаний спосіб систематизації пропонує розміщення документів в хронологічному порядку, систематизованих за тематичним способом. Які документи, яким чином будуть групуватися, вирішує слідчий, виходячи з обставин справи, її складності, об'єма виконаної роботи, власних навиків розслідування і планування» [174, с. 48-49].

Що ж стосується підшивання матеріалів досудового розслідування, то, зважаючи на відсутність прямої вимоги про це в законі і незручність з огляду на необхідність долучення до матеріалів після ознайомлення з ними учасниками кримінального провадження окремих документів, наприклад, протоколу ознайомлення з матерілами досудового розслідування, у практиці діяльності органів досудового розслідування матеріали досудового розслідування упорядковуються та нумеруються перед їх відкриттям іншій стороні, а прошиваються на цьому етапі матеріали або за ініціативою самого слідчого, якщо він вважає це необхідним, або на вимогу іншої сторони. Під час систематизації матеріалів досудового розслідування слідчий здійснює остаточну перевірку усього проведеного ним до цього моменту досудового розслідування.

Переконавшись у достатності зібраних доказів для складання обвинувального акта, прокурор, відповідно до ч. 1 ст. 290 КПК України, може приступити до виконання обов'язку із повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільному позивачу, його представнику та законному представнику, цивільному відповідачу, його представнику про завершення досудового

розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування та про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів або ж доручити здійснити ці дії слідчому. Процедура відкриття матеріалів іншій стороні передбачена ст. 290 КПК України.

Ця ж стаття визначає черговість, з якою учасникам досудового розслідування надаватиметься доступ до матеріалів досудового розслідування. Хоча результати опитування продемонстрували, що юристи, які практикують діяльність у сфері кримінального процесу, а також науковці дуже по-різному розуміють черговість дій, котрі складають процедуру ознайомлення учасників кримінального провадження з матеріалами досудового розслідування. Переважна більшість респондентів (69,3 %) зазначила, що в першу чергу здійснюється повідомлення прокурором або слідчим за його дорученням підозрюваного, його захисника, законного представника про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Черговість інших дій, що здійснюються на етапі завершення досудового розслідування, була визначена респондентами по-різному (Додаток А).

Отже, в першу чергу доступ надається підозрюваному, його захиснику, законному представнику. При цьому КПК України зобов’язує прокурора або слідчого за його дорученням надати доступ до будь-яких доказів, «які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом’якшенню покарання», які є в розпорядженні прокурора, слідчого (ч. 2 ст. 290 КПК України).

Прокурор чи слідчий за його дорученням зобов’язаний надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, а також надати доступ до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді. Надання доступу до матеріалів включає в себе можливість робити копії чи відображення матеріалів (ч. ч. 3, 4 ст. 290 КПК України).

«У багатотомних кримінальних провадженнях про групові кримінальні правопорушення слідчі ведуть спеціальні графіки ознайомлення підозрюваних та їхніх захисників з відкритими матеріалами, в яких зазначається номер тому цього провадження, з яким має бути ознайомлений даний учасник процесу в певний час» [1, с. 90].

Відкриття матеріалів здійснюється не лише стороною обвинувачення, але й стороною захисту. Так, сторона захисту, згідно з ч. 6 ст. 290 КПК України, за запитом прокурора зобов'язана надати доступ та можливість скопіювати або відобразити відповідним чином будь-які речові докази або їх частини, документи або копії з них, надати доступ до житла чи іншого володіння, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем сторони захисту, якщо сторона захисту має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.

Кримінальний процесуальний закон в ч. 11 ст. 290 КПК України зобов'язує сторін кримінального провадження здійснювати відкриття одне одній додаткових матеріалів, отриманих як до, так і під час судового розгляду. Якщо ж сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів за правилами, передбаченими ст. 290 КПК України, то суд, згідно з ч. 12 цієї ж статті, не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази.

Наступними в черзі на ознайомлення з матеріалами є потерпілий, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. На важливості реалізації права потерпілого на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування наголошують М. І. Гошовський та О. П. Кучинська [25, с. 83-85]. На відміну від інших учасників досудового розслідування, яким статтею 290 КПК України надається право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування як самостійно, так і через осіб, що захищають чи представляють їх інтереси (підозрюваний і його захисник, законний представник, цивільний позивач і його представник та законний представник, цивільний відповідач і його представник), право представника потерпілого та законного представника потерпілого на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування цією статтею не передбачено. На цьому акцентує увагу також С. О. Ковальчук [55, с. 193]. Проте

ч. 4 ст. 58 КПК України надає представнику потерпілого, а ст. 59, ч. 5 ст. 44 КПК України – законному представнику потерпілого можливість користуватися процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику. У зв'язку з цим практика реалізації вищевказаних норм іде вірним шляхом – шляхом допуску представника та законного представника потерпілого до участі в ознайомленні з матеріалами досудового розслідування.

Наступними про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів повідомляються цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач, його представник. Після цього вказані особи мають право ознайомитися з матеріалами в тій частині, що стосується цивільного позову в порядку, передбаченому статтею 290 КПК України. Варто зазначити, що у більшості кримінальних проваджень в якості цивільного позивача виступає потерпілий, якому завдана майнова та/або моральна шкода (якщо юридична особа, то майнова шкода), і який пред'явив цивільний позов. «Чинний КПК України на відміну від КПК 1960 р. встановлює, що ці суб'єкти провадження ознайомлюються з матеріалами, зібраними в ході досудового розслідування, лише після того, як сторона обвинувачення надасть можливість стороні захисту ознайомитись з такими матеріалами, і сторона захисту у свою чергу відкриє матеріали для ознайомлення» [43, с. 73].

Частина 9 ст. 290 КПК України передбачає обов'язок сторін кримінального провадження письмово підтвердити протилежній стороні факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів, а також обов'язок потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, письмово підтвердити прокурору такий факт.

Цілком справедливим є зауваження І. А. Тітко про те, що «КПК не містить вимоги підтвердження факту ознайомлення з матеріалами цивільним позивачем, цивільним відповідачем та особами, що їх представляють» [63, с. 493]. Оскільки цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники не є сторонами в

кримінальному процесі, а належать до категорії інших учасників кримінального провадження, то підтверджувати факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів необхідно прокурору як учаснику кримінального провадження, на якого покладений обов'язок із здійснення нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування. Таким чином, ч. 9 ст. 290 КПК України варто викласти в наступній редакції: «Сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий, його представник, законний представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільний позивач, його представник, законний представник, цивільний відповідач, його представник – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів».

Точний строк, протягом котрого сторони кримінального провадження, потерпілий повинні ознайомитися з матеріалами досудового розслідування, до яких їм надано доступ, із зрозумілих причин не встановлений. Кримінальний процесуальний закон визначив його оціночною категорією «достатній час». Заради справедливості варто зазначити, що «достатній час» для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, до яких надано доступ, надається лише для сторін кримінального провадження, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Тоді як цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники у цій нормі ч. 10 ст. 290 КПК України не згадуються, що потребує внесення відповідних змін до вказаної норми.

Точний строк для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування проте може бути встановлений слідчим суддею за клопотанням сторони кримінального провадження у разі зволікання при ознайомленні з матеріалами. При визначенні слідчим суддею строку для ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, після спливу якого сторона кримінального провадження, потерпілий або представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, вважаються такими, що реалізували своє право на доступ до матеріалів, враховуються обсяг, складність матеріалів та умови доступу до них. Слідчий суддя також повинен

враховувати рішення Конституційного Суду України, який «вважає, що такі строки повинні визначатися в кожній справі залежно від обсягу матеріалів справи та їх складності, кількості обвинувачених, дій або бездіяльності (поведінки) обвинуваченого чи його захисника та незалежних від волі обвинуваченого чи його захисника чинників (наприклад, хвороби) тощо» [143]. Адже, як зазначає В. О. Гринюк, «Європейська Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод закріпила право на справедливий суд, одним з елементів якого є право на розумний строк досудового слідства і судового розгляду кримінальної справи» [26, с. 37].

Відповідно до ч. 10 ст. 290 КПК України клопотання про встановлення строку для ознайомлення з матеріалами розглядається слідчим суддею місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого здійснюється досудове розслідування, не пізніше п’яти днів з дня його надходження до суду з повідомленням сторін кримінального провадження. При цьому неприбуття у судове засідання осіб, які були належним чином повідомлені про місце та час проведення судового засідання, не перешкоджає розглядові клопотання.

Таким чином, ч. 2 та ч. 3 ст. 290 КПК України визначається загальне правило про надання прокурором або слідчим за його дорученням доступу, можливості скопіювати або відобразити відповідним чином матеріали досудового розслідування, а також надання доступу до приміщення або місця, якщо вони знаходяться у володінні або під контролем держави, які є в його розпорядженні і прокурор має намір використати відомості, що містяться в них, як докази у суді.

Абз. 1 ч. 6 ст. 290 КПК України встановлює загальне правило про відкриття матеріалів стороною захисту.

Відкриття матеріалів іншій стороні зважаючи на особливості інформації, котра міститься в документах та речах, до яких надається доступ, може мати певну специфіку. Ця специфіка визначена нормами, що регулюють як загальний порядок, так і особливі порядки кримінального провадження.

1). Винятки із загального правила відкриття матеріалів іншій стороні, передбачені нормами, котрі регламентують загальний (недиференційований) порядок кримінального судочинства.

Виняток із загального правила відкриття матеріалів іншій стороні стороною захисту передбачений в нижченаведеній нормі:

– абз. 2 ч. 6 ст. 290 КПК України. Він визначає можливість не надання стороною захисту прокурору доступу до будь-яких матеріалів, які можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення. При цьому вирішення питання про віднесення конкретних матеріалів до таких, що можуть бути використані прокурором на підтвердження винуватості обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення і, як наслідок, прийняття рішення про надання чи ненадання прокурору доступу до таких матеріалів, може бути відкладено до закінчення ознайомлення сторони захисту з матеріалами досудового розслідування. Очевидно, це пов’язано із тактичною метою сторони захисту, зокрема захисника [30, с. 199], якою І. В. Гора називає «виключення спроби сторони обвинувачення використати свій ресурс для необґрунтованої переваги сил» [24, с. 48].

Винятки із загального правила відкриття матеріалів іншій стороні стороною обвинувачення передбачені в наступних нормах:

– частиною 5 ст. 290 КПК України передбачена можливість видалення із документів, які надаються для ознайомлення, відомостей, що не будуть розголошені під час судового розгляду. При цьому видалення повинно бути чітко позначено. За клопотанням сторони кримінального провадження суд має право дозволити доступ до відомостей, які були видалені. Щоправда видається доцільним передбачити право не лише сторони, а й потерпілого, його представника, законного представника, цивільного позивача, відповідача, їх представників, звернутися з клопотанням про надання доступу до відомостей, які були видалені. Як справедливо зазначає С. Паршак, в КПК України «прямо не вказано, які саме відомості можуть бути видалені з кримінального провадження» [116, с. 68]. «Такими відомостями може бути інформація, яка охороняється законом і хоча сама по собі й не стосується

даного кримінального провадження, але міститься в речах і документах поряд з інформацією, що має доказове значення. У першу чергу йдеться про речі й документи, які містять охоронювану законом таємницю (ст. 162 КПК)» [63, с. 491]. Відповідно до п. 36 наказу Генерального прокурора України №4гн 19 грудня 2012 року «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» у наглядовому провадженні прокурори повинні накопичувати в т. ч. «інші матеріали кримінального провадження, що не були відкриті відповідно до статті 290 Кримінального процесуального кодексу України» [135]. І. Ю. Кайло вважає, що практика, відповідно до якої докази, що визнані прокурором недопустимими, не надаються для дослідження сторонам, є недопустимою, оскільки може призвести до штучного створення «надійної» доказової бази стороною обвинувачення» [46, с. 96]. Треба визнати, що вимога закону (ч. 2 ст. 290 КПК України) про те, що прокурор або слідчий за його дорученням зобов'язаний надати доступ до «доказів, які самі по собі або в сукупності з іншими доказами можуть бути використані для доведення невинуватості або меншого ступеня винуватості обвинуваченого, або сприяти пом'якшенню покарання» є виключно декларативною. Адже суть єдиної кримінальної процесуальної «санкції» за нездійснення стороною кримінального провадження відкриття матеріалів (ч. 12 ст. 290 КПК України) зводиться до того, що «суд не має права допустити відомості, що містяться в них, як докази». А це для прокурора, котрий не бажає відкривати стороні захисту матеріали, які сприятимуть захисту, не лише не становить жодної загрози, але й підсилює можливість створення зручної дя нього доказової бази;

– частиною 3 ст. 254 КПК України передбачається ще одна особливість доступу до матеріалів, які містять інформацію, отриману в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій, а саме – виняток із загального правила про можливість копіювання матеріалів (ч. 4 ст. 290 КПК України), відповідно до якого виготовлення копій протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них не допускається. Оскільки в наведеній нормі не уточнено кому саме із учасників досудового розслідування не можна виготовляти копії протоколів про проведення негласних слідчих (розшукових) дій та додатків до них, то розуміти цю норму треба

як таку, що забороняє здійснювати відповідні дії всім учасникам, яким статтею 290 КПК України надається право доступу до матеріалів досудового розслідування для ознайомлення з ними, наприклад, шляхом сканування. При цьому «термін «інформація» містить у собі й відомості (повідомлення) як продукцію свідомості, й ознаки, властивості, особливості матеріальних об'єктів (систем). Тому поняттями інформація, дані, що становлять зміст матеріалів негласних слідчих (розшукових) дій охоплюються відомості, речі та документи, отримані в ході проведення негласних слідчих (розшукових) дій, про які йдеться у низці статей глави 21 КПК України» [153, с. 103-104];

– частиною 4 ст. 241 КПК України фактично передбачає можливість ненадання для ознайомлення матеріалів – зображень, що були отримані під час проведення освідування в результаті застосування фотографування, відеозапису або інших технічних засобів фіксації, якщо демонстрація їх може розглядатись як образлива для освідуваної особи. Такі зображення зберігаються в опечатаному вигляді і можуть надаватися лише суду під час судового розгляду;

– «для ознайомлення також не надаються матеріали про застосування заходів безпеки стосовно осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві». Цілком справедливим вважаємо зауваження І. А. Тітко про те, що хоча «вказане правило прямо не передбачено положеннями, які регламентують завершення досудового розслідування, але випливає з ч. 3 ст. 317 КПК, яка забороняє в ході судового розгляду надавати для ознайомлення такі матеріали. Вбачається, що у такому випадку має застосовуватися аналогія закону, оскільки ознайомлення із вказаними матеріалами на етапі завершення досудового розслідування по суті позбавить сенсу встановлену законом заборону ознайомлюватися з такими матеріалами в суді» [63, с. 492].

2). Винятки із загального правила відкриття матеріалів іншій стороні, передбачені також нормами, котрі регламентують особливі (диференційовані) порядки кримінального провадження (розділ 6 КПК України).

Нормами, які регламентують особливі порядки кримінального провадження, не визначено жодних винятків із загального правила відкриття матеріалів іншій стороні

стороною захисту. Тоді як виняток із загального правила відкриття матеріалів іншій стороні стороною обвинувачення передбачений розділом 6, зокрема в наступній нормі:

– згідно ч. 3 ст. 517 КПК України підозрюваний ознайомлюється з матеріалами досудового розслідування, які містять відомості, що становлять державну таємницю, без оформлення допуску до державної таємниці після роз'яснення йому вимог статті 28 Закону України «Про державну таємницю» [132] та попередження про кримінальну відповідальність за розголошення відомостей, що становлять державну таємницю. Тоді як, відповідно до ч. 4 ст. 517 КПК України, захисникам та законним представникам підозрюваного, потерпілому та його представникам, яким надано допуск до державної таємниці та які потребують його під час здійснення своїх прав і обов'язків, передбачених КПК України, доступ до матеріалів, котрі містять відомості, що становлять державну таємницю, надається виходячи з обставин, встановлених під час кримінального провадження. Згідно з ч. 6 ст. 517 КПК України матеріальні носії секретної інформації, які не долучені до матеріалів досудового розслідування, передаються в установленому законом порядку на зберігання до режимно-секретного підрозділу органу досудового розслідування. Що ж стосується можливості робити копії або відображення матеріалів як невід'ємної частини надання доступу до матеріалів, то ст. 517 КПК України встановлює наступні винятки. По-перше, потерпілому і його представникам забороняється робити виписки та копії з матеріалів, які містять державну таємницю (абз. 1 ч. 5 ст. 517 КПК України). По-друге, захисникам та законним представникам підозрюваного забороняється робити копії з матеріалів, які містять державну таємницю (абз. 2 ч. 5 ст. 517 КПК України). Разом з тим ч. 5 ст. 517 КПК України, перераховуючи особливості реалізації права на ознайомлення з матеріалами учасниками досудового розслідування, не містить прямої заборони підозрюваному робити копії з них. Але, і це, по-третє, в абз. 3 ч. 5 ст. 517 КПК України зазначено, що підозрюваний, його захисник, законний представник з метою підготовки та здійснення захисту можуть робити (очевидно в значенні «лише» – *Н. Б.*) виписки з матеріалів, що містять державну таємницю. Такі виписки опечатуються особою, якою були зроблені, у

вигляді, що унеможливлює ознайомлення з їх змістом. Виписки зберігаються з дотриманням вимог режиму секретності в органі досудового розслідування та надаються під час досудового розслідування особі, яка їх склала, на її вимогу в приміщенні органу досудового розслідування. При цьому ознайомлення із змістом виписок будь-кого, крім особи, яка їх зробила, не допускається. Вищезазначене тлумачення ч. 5 ст. 517 КПК України про неможливість підозрюваного здійснювати копії з матеріалів, що містять державну таємницю, підтверджується і нормами п. 11 ч. 3 ст. 42 КПК України.

Варто зазначити, що в ст. 517 КПК України не згадуються особливості надання цивільному позивачу, цивільному відповідачу та їх представникам, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, доступу до матеріалів досудового розслідування, що містять відомості, які становлять державну таємницю. Виходячи з норм ч. 5 ст. 44, ч. 3 ст. 61, ч. 3 ст. 63, ч. 2 ст. 64 КПК України, цивільний позивач, його представник та законний представник мають право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, що містять відомості, які становлять державну таємницю, в тій частині, яка стосується цивільного позову, проте їм забороняється робити виписки та копії з цих матеріалів. Згідно з ч. 3 ст. 62, ч. 3 ст. 63 КПК України цивільний відповідач при такому ознайомленні користуватиметься процесуальними правами підозрюваного, визначеними ст. 517 КПК України, зокрема, правом робити виписки з матеріалів, що містять державну таємницю. Відповідно до п. 2 ч. 4 ст. 64-1 КПК України представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, має право вимагати відкриття матеріалів згідно із ст. 290 КПК України, застосовуючи при цьому технічні засоби за правилами, передбаченими п. 6 ч. 3 ст. 64-1 КПК України. КПК України не забороняє представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, робити виписки за правилами, описаними вище, а значить – дозволяє.

Процесуальна дія відкриття матеріалів іншій стороні має надзвичайно важливе значення, яке підкреслене у п. 12 ст. 290 КПК України. Зокрема, якщо сторона кримінального провадження не здійснить відкриття матеріалів відповідно до положень ст. 290 КПК України, суд не має права допустити відомості, що містяться

в них, як докази. Судова практика при визначенні правових наслідків порушення вимог ст. 290 КПК України під час підготовчого судового засідання йде шляхом визнання цих порушень підставою для повернення обвинувального акта прокурору як такого, що не відповідає вимогам КПК України.

Так, Червонозаводский районний суд м. Харкова постановив ухвалу в кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за №12013220060002932, в якій ухвалив повернути прокурору обвинувальний акт «для приведення його у відповідність вимогам закону та виконання вимог ст. 290 КПК України» [185]. Невиконання вимог ст. 290 КПК полягало у тому, що реєстр матеріалів досудового розслідування не містив даних про виконання прокурором чи слідчим вимог ч. ч. 7, 8, 10 ст. 290 КПК України щодо повідомлення потерпілого про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів та роз'яснення права на ознайомлення з ними. Окрім того, реєстр не містив відомостей щодо відкриття матеріалів кримінального провадження обвинуваченому.

Суддя Малиновського районного суду міста Одеси у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12012170470000483, зобов'язав повернути обвинувальний акт прокурору «так як він не відповідає вимогам КПК України» [184]. Фактичною підставою до постановлення вказаної ухвали стало встановлення судом того, що, як вбачалося з реєстру матеріалів досудового розслідування, в порушення ст. 290 КПК України, після закінчення досудового розслідування матеріали досудового розслідування не були відкриті сторонам та не був наданий доступ до них, чим були грубо порушені права сторін.

Таким чином, недотримання вимог до оформлення реєстру матеріалів досудового розслідування як додатку до обвинувального акта, зокрема в частині відсутності вказівки у ньому на відкриття матеріалів іншій стороні, має наслідком визнання судом обвинувального акта як такого, що не відповідає вимогам КПК України.

Одним з найменш врегульованих на нормативному рівні, гостро дискусійних в теорії і неоднозначно вирішуваних на практиці є питання щодо подання та розгляду

клопотань учасників кримінального провадження на етапі завершення досудового розслідування.

Як небезпідставно стверджує Н. А. Власова, «більшість клопотань заявляється під час ознайомлення обвинуваченого і його захисника з матеріалами кримінальної справи…, що пояснюється об'єктивними причинами: оцінити всю сукупність доказів, які є в розпорядженні органів розслідування, сторона захисту може тільки після ознайомлення зі всіма матеріалами справи, а, отже, тільки після цього подати клопотання, що забезпечують реалізацію її прав на захист» [18, с. 46]. Тому особливої уваги заслуговує з'ясування питання подання слідчому, прокурору клопотань і їх розгляд саме на етапі завершення досудового розслідування.

Глава 24 КПК України, три перші параграфи якої присвячені висвітленню питання процесуального порядку закінчення досудового розслідування, не регламентує процедури подання слідчому, прокурору клопотань та їх розгляду на етапі завершення досудового розслідування. Це породжує складнощі в правозастосовчій практиці і неоднозначне тлумачення в теорії кримінального процесу стосовно права учасників кримінального провадження на подання клопотань на етапі завершення досудового розслідування та, відповідно, обов'язку слідчого і прокурора щодо розгляду таких клопотань.

Проте право на подання клопотань передбачене в п. 12 ч. 3 ст. 42, ч. 5 ст. 44, ч. 1 ст. 47, п. 4 ч. 1 ст. 56, ч. 4 ст. 58, ч. 2 ст. 59, ч. 3 ст. 61, ч. 3 ст. 62, ч. 3 ст. 63, ч. 1 ст. 64, п. 7 ч. 3 ст. 64^1 КПК України, які визначають процесуальний статус підозрюваного, його законного представника, захисника підозрюваного, потерпілого, представника потерпілого, законного представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, представника цивільного позивача, цивільного відповідача, законного представника цивільного позивача, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Вказаному праву кореспондує обов'язок слідчого та прокурора розглянути клопотання і прийняти відповідні рішення (п. 9 ч. 2 ст. 36 та п. 8 ч. 2 ст. 40 КПК України). До того ж, частиною 11 ст. 290 КПК України передбачається обов'язок сторін кримінального провадження «здійснювати відкриття одне одній додаткових матеріалів, отриманих

до або під час судового розгляду». Вважаємо за доцільне у вказаному випадку розуміти фразу отримання «додаткових матеріалів до судового розгляду» як отримання їх в т.ч. в результаті проведення додаткових процесуальних дій, про здійснення яких клопотали під час реалізації процедури відкриття матеріалів досудового розслідування на етапі завершення досудового розслідування відповідні зацікавлені особи.

Право на заявлення учасниками кримінального провадження клопотань і обов'язок слідчого, прокурора їх вирішити – загальне (одна із загальних умов досудового розслідування – ст. 220 КПК України). Тому таке право, на наш погляд, поширюється і на етап завершення досудового розслідування, під час якого підозрюваний, його законний представник, захисник підозрюваного, потерпілий, представник потерпілого, законний представник потерпілого, цивільний позивач, цивільний відповідач, представник цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник цивільного позивача, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, мають право подавати клопотання, а слідчий, прокурор – зобов'язані їх розглянути. У зв'язку з цим не основаною на законі видається позиція про те, що «в новому КПК не передбачено можливості ані заявлення клопотань про доповнення слідства, ані провадження слідчих дій після надання доступу до матеріалів» [188, с. 22]. Правильною слід визнати хоча й незначну за обсягом, але промовисту за суттю практику заявлення та розгляду клопотань суб'єктами кримінального провадження під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, за якою письмові клопотання приєднуються до матеріалів досудового розслідування, а усні фіксуються в протоколі про надання доступу до матеріалів (додаткових матеріалів) досудового розслідування чи в протоколі про надання доступу до матеріалів (додаткових матеріалів) досудового розслідування та ознайомлення з матеріалами досудового розслідування [84-92] (Додаток В).

Поширення загальних положень досудового розслідування, а також загальних положень, які визначають процесуальний статус суб'єктів кримінального провадження, на етап завершення досудового розслідування видається цілком

логічним. Т. В. Варфоломеєва, розглядаючи ситуацію з можливістю заявлення захисником клопотань під час досудового слідства від моменту вступу в процес і аж до виконання вимог щодо пред'явлення обвинуваченому матеріалів справи за КПК 1960 року, зазначає, що «відсутність детальної регламентації не слід розглядати як перепону для подання будь-яких клопотань, що відповідають завданням даної стадії кримінального судочинства і основним вимогам, які пред'являються до клопотань захисника» [13, с. 117].

Тому для належного врегулювання на нормативному рівні питання про право учасників кримінального провадження заявляти клопотання на етапі завершення досудового розслідування ст. 290 КПК України слід доповнити нормами, які б прямо передбачали право заявляти клопотання слідчому, прокурору про виконання будь-яких процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень підозрюваним, його захисником, законним представником, захисником особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, потерпілим, його представником та законним представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільним позивачем, його представником та законним представником, цивільним відповідачем, його представником як під час ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, так і після ознайомлення з матеріалами досудового розслідування і до моменту надання копії обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та копії реєстру матеріалів досудового розслідування вищеназваним суб'єктам провадження, а також обов'язок слідчого, прокурора розглянути такі клопотання, та містили вказівку на ст. 220 КПК України, як таку, що визначає порядок розгляду клопотань під час досудового розслідування. Проте такий порядок не отримав в законі свого повного, завершеного урегулювання.

По-перше, КПК України в ст. 220 не згадує про цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників, в той же час як ч. 3 ст. 61, ч. 3 ст. 62, ч. 3 ст. 63 та ч. 1 ст. 64 КПК України, передбачають їх право на подання клопотання під час досудового розслідування, в т.ч. на етапі завершення досудового розслідування.

Для уникнення проблем застосування вищезазначеної статті в ч. 1 ст. 220 КПК України варто вказати цих учасників.

По-друге, на відміну від положень п. 12 ч. 3 ст. 42, ч. 5 ст. 44, ч. 1 ст. 47, п. 4 ч. 1 ст. 56, ч. 4 ст. 58, ч. 2 ст. 59, ч. 3 ст. 61, ч. 3 ст. 62, ч. 3 ст. 63, ч. 1 ст. 64, п. 7 ч. 3 ст. 64^1 КПК України, котрі не містять виключного переліку питань, що становлять зміст клопотань учасників кримінального провадження, в ст. 220 КПК України предмет клопотань зведений лише до «виконання будь-яких процесуальних дій». Таким чином по суті ст. 220 КПК України не передбачає права визначених в ній учасників кримінального провадження клопотати перед слідчим, прокурором про прийняття того чи іншого рішення. Виконання дії і прийняття рішення в КПК України розмежовуються. Не ототожнюючи інститути клопотань та скарг у кримінальному процесі, варто підкреслити, що для кримінального провадження України характерний інститут оскаржень не лише дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування, але й оскарження прийнятих ними рішень. З огляду на це, ст. 220 та п. 7 ч. 1 ст. 303 КПК України потребують внесення відповідних змін.

Право на справедливий суд відповідно до п. «b» ч. 3 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод включає право «кожного обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення … мати час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту» [58]. «Можливості, необхідні для підготовки захисту», на наш погляд, передбачають також можливість підготовки клопотань, адже «заявлення клопотань… не лише один із дієвих, а й найпоширеніший засіб захисту у формі участі в доказуванні взагалі та на досудовому слідстві зокрема» [125, с. 399].

Враховуючи наведене слід зазначити, що в кримінальних процесуальних законах іноземних держав питання подання та розгляду клопотань на етапі завершення досудового розслідування здебільшого має своє детальне правове урегулювання. Так, в ч. 2 ст. 175 КПК Франції сторонам з моменту повідомлення їм про закінчення слідства надається двадцять днів для подання клопотань. При цьому для вирішення питання про предмет, зміст таких клопотань, а також порядок їх подання та розгляду ч. 2 ст. 175 КПК Франції посилається на норми, що визначають

загальний порядок подання та розгляду клопотань під час розслідування [212]. Дещо менший строк для подання клопотань про додаткові процесуальні дії на етапі завершення слідства або дізнання визначений КПК Польщі. Він відповідно до § 5 ст. 321 КПК Польщі становить три дні [211]. Не дивно, що в науці кримінального процесу України ще до набрання чинності КПК України лунали пропозиції щодо законодавчого закріплення «чіткого строку подання клопотань обвинуваченим і захисником під час ознайомлення з матеріалами справи» [197, с. 196].

Існуюча в правозастосовній практиці проблема співвідношення строків досудового розслідування і часу, необхідного для розгляду і вирішення клопотань, заявлених на етапі завершення досудового розслідування, породжує необхідність їх узгодження, наприклад, шляхом визначення на законодавчому рівні, що строк, необхідний для розгляду і вирішення клопотань, заявлених на етапі завершення досудового розслідування, не враховується до строків досудового розслідування.

Отже, право учасників кримінального провадження на подання клопотань на етапі завершення досудового розслідування, а звідси, обов’язок слідчого, прокурора розглянути такі клопотання ґрунтуються на положеннях закону, які визначають їх процесуальний статус. Процедура подання та розгляду таких клопотань визначена ст. 220 КПК України, тобто – загальна. Тому на етапі завершення досудового розслідування питання щодо подання клопотань учасниками кримінального провадження слідчому, прокурору і їх розгляд мають вирішуватися за вищенаведеними загальними положеннями КПК України.

Оскільки «загроза порушення прав людини може виходити не лише від інших осіб, а й з боку самої держави в особі її органів влади або їх представників – суб’єктів владних повноважень» [201, с. 7], під час досудового розслідування, зокрема, на етапі його завершення у всіх формах, можливе оскарження рішень, дій чи бездіяльності органів досудового розслідування, прокурора, ухвал слідчого судді. Предмет, суб’єкти, процесуальний порядок, правові наслідки, особливості та результати такого оскарження передбачені главою 26 КПК України. Метою запровадження цієї процедури є «забезпечення невідкладного судового захисту прав, свобод та законних інтересів кожної людини, яка тим чи іншим чином є

учасником кримінального провадження, та справедливого правосуддя, яке повинно здійснюватися в розумні терміни» [57, с. 94]. За твердженням О. Г. Яновської, право на оскарження набуває особливої ваги на стадії досудового розслідування, адже «сприяє об'єктивізації ведення кримінального процесу, а також охороняє від можливих і захищає від допущених порушень своїх прав» [208, с. 5].

Подання клопотань та скарг є факультативними елементами всіх форм закінчення досудового розслідування. Скарги та клопотання «є найважливішими інструментами досягнення завдань кримінального процесу, складовими частинами механізму реалізації його найважливіших принципів. Клопотання має перспективну спрямованість, а скарга – ретроспективний характер. … Скарга є необхідним, але небажаним способом захисту і роль клопотання в цій діяльності повинна збільшуватися на шкоду скаргам» [81, с. 29].

Після відкриття матеріалів слідчий приступає до складення обвинувального акта, суть та особливості якого будуть проаналізовані нами нижче.

Склавши обвинувальний акт слідчий передає його на затвердження прокурору. Прокурор, у свою чергу, може затвердити чи відмовити у затвердженні обвинувального акта, внести зміни до складеного слідчим обвинувального акта, самостійно скласти обвинувальний акт (п. 13 ч. 2 ст. 36, ч. 1 ст. 291 КПК України).

Прокурор самостійно складає обвинувальний акт, «зокрема, якщо він не погодиться з обвинувальним актом, що був складений слідчим» (ч. 1 ст. 291 КПК України). В. О. Гринюк вказує, що «прокурор складає новий обвинувальний акт в таких випадках: невідповідність обвинувального акта вимогам ч. 2 ст. 291 КПК або матеріалам досудового розслідування; нечіткість у формулюванні висновків чи відомостей» [27, с. 85].

І якщо кримінальний процесуальний закон хоча б частково пояснює підстави для самостійно складання прокурором обвинувального акта, то для зміни обвинувального акта КПК України підстав не називає. КПК 1960 року в ч. 2 ст. 231 зазначав, що «якщо зміна початкового обвинувачення не тягне за собою застосування статті кримінального закону з більш тяжкою санкцією і не зв'язана з істотною зміною обвинувачення за фактичними обставинами, прокурор або його

заступник складає постанову, в якій зазначає зміни, що вносяться до обвинувального висновку» [68, с. 130]. «Однак цим правом прокурор може скористатися в тому випадку, якщо виявлені ним недоліки притаманні тільки самому обвинувальному висновку, а всі необхідні обставини справи встановлені з достатньою повнотою, всесторонністю і об'єктивністю» [39, с. 193]. Очевидно, що такі ж підстави для зміни обвинувального акта можна застосовувати і за чинним кримінальним процесуальним законом.

Якщо існує необхідність змінити обвинувачення на більш тяжке або таке, що істотно змінює оголошене повідомлення про підозру за фактичними обставинами, прокурор повинен відмовити у затвердженні обвинувального акта, доручити слідчому провести певні процесуальні дії, зокрема, змінити повідомлення про підозру, або самостійно вчинити ці дії і лише після цього затвердити обвинувальний акт, обвинувачення в якому б відповідало оголошеній підозрі. Адже, як зазначає О. В. Капліна, «структурні елементи, які входять до підозри та формалізуються у повідомленні про підозру, мають повністю відтворюватися в обвинувальному акті. У випадку виникнення підстав для повідомлення про нову підозру або при зміні первинної підозри, слідчий, прокурор зобов'язані знову вручити особі повідомлення про підозру з виконанням вимог ст. 278 КПК України. Звичайно, фактичні дані, які входять до змісту підозри, можуть не мати фотографічної ідентичності з обвинувальним актом, тобто можуть бути значно вужчі, ніж ті, що слідчий чи прокурор вкажуть в обвинувальному акті. Навіть закон надає таку можливість, оскільки відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 277 КПК України до повідомлення належить стислий виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа» [47, с. 241]. Схожої позиції дотримується і В. О. Гринюк, зазначаючи, що «формулювання обвинувачення в обвинувальному акті не може виходити за межі формулювання підозри у повідомленні про підозру. Таке обвинувачення не повинно істотно відрізнятись від формулювання підозри у повідомленні про підозру за фактичними та юридичними обставинами» [28, с. 163].

Ще однією підставою відмови прокурора у затвердженні обвинувального акта є незгода прокурора з тим, що зібрані під час досудового розслідування докази є

достатніми для складання обвинувального акта, яка, виходячи з положення ч. 1 ст. 290 КПК України, сформувалася в прокурора після повідомлення учасникам досудового розслідування, передбаченим ст. 290 КПК України, про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Наслідки відмови прокурора у затвердженні обвинувального акта, як і в першому випадку, чітко не передбачено кримінальним процесуальним законом, але виходячи із ч. 2 ст. 283 КПК України, прокурор у разі відмови у затвердженні обвинувального акта повинен завершити досудове розслідування закриттям кримінального провадження, зверненням до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності, зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або ж доручити здійснити відповідні і необхідні для складання вищезазначених процесуальних документів процесуальні дії слідчому.

Якщо ж прокурор затверджує обвинувальний акт, то після затвердження передає його до суду. Одночасно з переданням обвинувального акта до суду прокурор, відповідно до ст. 293 КПК України, зобов’язаний під розписку надати їх копію та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику.

Варто погодитись із твердженням О. О. Торбаса [176, с. 157], що ст. 293 КПК України містить положення, яке фактично суперечить змісту п. 3 ч. 4 ст. 291 КПК України. Так, на момент передання прокурором обвинувального акта до суду підозрюваний уже повинен мати копію обвинувального акта, реєстру матеріалів досудового розслідування, адже про їх отримання підозрюваний підписується у відповідній розписці про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред’явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування, які як додатки до обвинувального акта передаються прокурором разом з обвинувальним актом до суду.

Аналізуючи форму закінчення досудового розслідування, не можна не згадати про визначення моменту закінчення досудового розслідування. Заради справедливості варто зазначити, що законодавець у КПК України здійснив спробу

остаточно визначити його. І хоча в порівнянні з КПК 1960 року це питання у КПК України отримало значно чіткіше регулювання, все ж остаточно з'ясувати його не вдалося. Так, досудове розслідування, згідно з п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України, як стадія кримінального провадження, закінчується закриттям кримінального провадження або направленням (а відповідно до ч. 2 ст. 42, ст. 293 КПК України «переданням») до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Проте при аналізі окремих норм КПК України очевидною стає певна непослідовність. Зокрема, відповідно до ч. 1 ст. 290 КПК України прокурор, переконавшись у тому, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта, повідомляє підозрюваному та його захиснику або доручає здійснити таке повідомлення слідчому «про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування». Таким же шляхом іде й слідча практика. Підозрюваному та захиснику повідомляють про надання доступу до матеріалів досудового розслідування і разом з тим – про завершення досудового розслідування у конкретному кримінальному провадженні (в повідомленні про завершення досудового розслідування іноді зазначається, що досудове розслідування завершується, а іноді – завершене). Така практика суперечить законодавчому визначенню моменту закінчення досудового розслідування і створює певні труднощі для реалізації підозрюваним, його захисником, потерпілим, цивільним позивачем, його представником та законним представником, цивільним відповідачем, його представником, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, права на подання клопотання під час відкриття матеріалів, їх розгляд і задоволення за наявності відповідних підстав, адже такі клопотання фактично подаються після повідомлення слідчим, прокурором про завершення досудового розслідування.

Саме тому вбачається недоречним повідомляти вказаних осіб про «завершення досудового розслідування» тоді, коли ця стадія ще не завершилася ні юридично, ні

фактично. Очевидно, що у вказаному випадку йдеться про завершення усіх слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, проведених у певному кримінальному провадженні для забезпечення збирання і зібрання доказів, достатніх для складання відповідного кінцевого у цій стадії процесуального документа. Тобто, у вказаному випадку повідомляється лише про перехід, умовно кажучи, до етапу завершення стадії досудового розслідування, а не про закінчення цієї стадії.

Відтак, варто розрізняти момент закінчення досудового розслідування та етап завершення досудового розслідування.

Погляди науковців на момент закінчення досудового розслідування різняться. Окремі науковці, зокрема, В. І. Бояров [64, с. 390], В. Г. Голощак [23, с. 148] вважають, що моментом закінчення досудового розслідування є момент внесення відомостей до ЄРДР про закінчення досудового розслідування (відповідно до ч. 3 ст. 283 КПК України, підпункту 3 п. 3.1. розділу 3 Положення про порядок ведення ЄРДР, затвердженого наказом Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 року № 69 [120]). Про це також зазначає О. О. Торбас [176, с. 75]. Але він також вказує, що слідчий (прокурор) «закінчує досудове розслідування винесенням відповідного рішення» [177, с. 12], тобто прийняттям кінцевого процесуального документа на стадії досудового розслідування. Г. І. Сисоєнко стверджує, що «моментом закінчення досудового розслідування є поєднання двох дій, які свідчать про це, перше – винесення одного з таких процесуальних рішень, які перераховані в ч. 2 ст. 283 КПК … ; друге – внесення відомостей про це до Єдиного реєстру досудових розслідувань» [156, с. 150].

Із вказаними позиціями важко погодитись з наступних міркувань.

Пов’язуючи момент закінчення досудового розслідування із внесенням відомостей до ЄРДР про закінчення досудового розслідування, науковці застосовують за аналогією правило про початок досудового розслідування – з моменту внесення відомостей про вчинення кримінального правопорушення до ЄРДР (ч. 2 ст. 214 КПК України). Але застосування аналогії у вказаному випадку недоречне. Адже підставою застосовування аналогії є відсутність безпосереднього врегулювання правом певного випадку життєвої ситуації [124, с. 324-327; 145], тоді

як момент закінчення досудового розслідування визначений на законодавчому рівні (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України).

У випадку із початком досудового розслідування факт внесення відомостей про вчинене кримінальне правопорушення до ЄРДР є юридичним фактом, значення якого полягає у тому, що здійснення досудового розслідування до внесення відомостей до ЄРДР або без такого внесення не допускається і тягне за собою відповідальність, встановлену законом (ч. 3 ст. 214 КПК України). Натомість у випадку із закінченням досудового розслідування внесення відомостей про закінчення досудового розслідування до ЄРДР є констатацією цього факту і не більше того. Зокрема, зміну процесуального статусу підозрюваного на обвинуваченого закон пов’язує із фактом передання обвинувального акта до суду в порядку, передбаченому ст. 291 КПК України (ч. 2 ст. 42 КПК України). Можливість призначення підготовчого судового засідання закон і судова практика пов’язують із фактом надходження обвинувального акта до суду (ч. 1 ст. 314 КПК України) і, одночасно, із врученням (отриманням) обвинуваченим копії обвинувального акта (абз. 4 ч. 1 інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 жовтня 2012 року «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» № 223-1430/0/4-12 [137]). Юридичними фактами є «конкретні життєві обставини, з настанням яких норми права пов’язують виникнення, зміну чи припинення правовідносин» [109, с. 130]. Тому факт внесення відомостей про закінчення досудового розслідування до ЄРДР не можна назвати юридичним фактом, з яким закон пов’язує закінчення стадії досудового розслідування.

Наостанок, момент закінчення досудового розслідування у провадженні, в якому є підстави складати обвинувальний акт, закон прямо пов’язує із фактом звернення до суду з обвинувальним актом (п. 5 ч. 1 ст. 3 КПК України). У зв’язку з цим не можна цілком погодитись із твердженням О. О. Торбаса про те, що «на даний момент КПК 2012 р. офіційно ототожнив поняття «закінчення досудового розслідування» та «прийняття кінцевого процесуального рішення» [176, с. 22]. Це

твердження справедливе виключно стосовно закриття кримінального провадження. У всіх інших випадках, зокрема, звернення до суду з обвинувальним актом, законодавець ототожнив поняття «закінчення досудового розслідування» не з «прийняттям кінцевого процесуального рішення», а саме зверненням з відповідним процесуальним документом до суду. Такої ж думки дотримуються і практичні працівники, 30,7% з яких, відповідаючи на питання «Що, на Ваш погляд, є моментом закінчення досудового розслідування у випадку наявності підстав для складання обвинувального акта?», обрали варіант «Д) передання обвинувального акта до суду». Варіант «Е) внесення прокурором відомостей про закінчення досудового розслідування до Єдиного реєстру досудових розслідувань» обрало 17,3% опитаних. З варіантом «Б) складення обвинувального акта» погодилось 22% респондентів, з «В) затвердження обвинувального акта прокурором» – лише 4 % респондентів (Додаток А).

Тому при закінченні досудового розслідування у формі, наприклад, звернення до суду з обвинувальним актом моментом закінчення досудового розслідування, як ми вже з'ясували вище, є момент звернення до суду з обвинувальним актом. Факт складення обвинувального акта слідчим без затвердження його прокурором чи складення обвинувального акта прокурором без передання його до суду ще не має наслідком припинення кримінальних процесуальних відносин на стадії досудового розслідування. Факт внесення відомостей про закінчення досудового розслідування до ЄРДР має лише інформаційний характер і є констатацією прийнятого рішення. Етап завершення досудового розслідування у такому випадку – це певний відрізок часу в межах стадії досудового розслідування від моменту повідомлення підозрюваному, його захиснику, законному представнику про надання доступу до матеріалів досудового розслідування до власне моменту закінчення досудового розслідування.

У зв'язку з цим до ч. 1 ст. 290 КПК України варто внести зміни, включивши до її тексту слова «перехід до» перед словами «завершення досудового розслідування». Схожої позиції дотримується О. Ю. Татаров [173, с. 132]. Зміни також потрібно внести і до п. 5 ч. 2 ст. 56 КПК України, яка передбачає право потерпілого під час

досудового розслідування «отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після закінчення досудового розслідування» сформулювавши її наступним чином «отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, після завершення здійснення усіх слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, проведених у кримінальному провадженні для забезпечення збирання доказів, достатніх для складання відповідного кінцевого у цій стадії процесуального документа».

IV. Суб'єкти, які здійснюють чи беруть участь у здійсненні завершального етапу досудового розслідування.

Крім слідчого та прокурора участь на завершальному етапі досудового розслідування приймають й інші суб'єкти кримінального провадження, зокрема заявник, підозрюваний, його захисник, законний представник, потерпілий, його представник, законний представник, цивільний позивач, його представник, законний представник, цивільний відповідач, його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження (ст. ст. 284, 290, 293, 303 КПК України). У передбачених законом випадках на етапі завершення досудового розслідування діє слідчий суддя (ч. 10 ст. 290, п. п. 3, 4 ч. 1 ст. 303, ст. ст. 304, 306, 307 КПК України).

V. Процесуальні документи, що складаються на етапі завершення досудового розслідування, їх форма і зміст.

Етап завершення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом супроводжується складанням таких процесуальних документів, як повідомлення про завершення досудового розслідування (надсилається підозрюваному, захиснику), повідомлення про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів (надсилається, наприклад, потерпілим), протокол про надання доступу до матеріалів досудового розслідування, протокол ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, в якому зазначаються клопотання учасників досудового розслідування, заявлені на етапі завершення досудового розслідування. Якщо прокурор доручає повідомлення про відкриття

матеріалів слідчому, то він складає документ, який не має назви, але в якому зазначається наступне по суті: «Вважаю зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта». За твердженням З. Т. Гулкевича, ці документи виконують «посвідчувальну функцію, яка полягає у відображенні змісту і умов встановлених законом процедурних правил проведення досудового розслідування» [32, с. 11].

Кінцевим процесуальним документом, документом-рішенням у цій формі закінчення досудового розслідування є обвинувальний акт.

Поняття «обвинувальний акт» не є новим для кримінального процесуального права. Історії кримінального процесу України відомий обвинувальний акт за Статутом 1864 року та КПК 1927 року. Проте в жодному із зазначених випадків обвинувальний акт не складався слідчим. За Статутом 1864 року виключно прокурор міг скласти обвинувальний акт, а згідно КПК 1922 року, як уже зазначалось в першому розділі, слідчий складав обвинувальний висновок, якому прокурор своєю постановою надавав сили обвинувального акта, або ж прокурор самостійно складав обвинувальний акт. Вперше прийняття такого процесуального рішення, як обвинувальний акт, відніс до компетенції слідчого чинний кримінальний процесуальний закон.

В науці кримінального процесу триває дискусія щодо доцільності означення вказаного процесуального рішення обвинувальним актом. Ю. О. Гришин, наприклад, досліджуючи питання закінчення досудового слідства зі складанням обвинувального акта, ще під час дії КПК 1960 року висловив твердження про те, що «термін «обвинувальний висновок» не в повній мірі відбиває його юридичну природу» [29, с. 11-12] і запропонував використовувати для означення цього процесуального рішення термін «обвинувальний акт». Адже така термінологія більш точно відображає «сутність самого процесуального рішення слідчого, яке містить … не тільки логічний висновок, але й державно-владне розпорядження», приводить у дію правовий примус… У цьому контексті етимологія і юридичне значення слова «акт» найбільш точно визначають суть рішення слідчого при закінченні досудового слідства» [29, с. 12].

З цим твердженням важко погодитись, адже державно-владне розпорядження та правовий примус містять й інші процесуальні документи слідчого, в назвах яких, проте, відсутнє слово «акт», наприклад, постанова про закриття кримінального провадження, повістка про виклик тощо.

Етимологічно слово «акт» має різні значення, зокрема латинське слово actus означає «дія» [36, с. 57], «actum» – «розпорядження, протокол» [36, с. 57].

Що ж стосується його юридичного значення, то серед науковців в галузі загальної теорії права немає єдиної позиції щодо визначення акту. Під юридичними актами розуміються різні юридично визначені форми діяння суб'єктів права, спрямовані на досягнення визначених правових наслідків і результатів [104, с. 506]. По-різному розуміють зміст поняття «кримінальний процесуальний акт» і науковці в галузі кримінального процесуального права: і як процесуальні документи (Д. С. Карев, В. Т. Томін, Р. Х. Якупов, В. А. Дунін, С. В. Бородін), і як процесуальні дії та процесуальні документи (Ю. В. Манаев). Не маючи можливості відобразити в межах цього дослідження усі існуючі позиції із вказаного питання, їх основні аргументи та контраргументи, зазначимо лише, що цілком вдалим видається наступне визначення процесуального, зокрема кримінального процесуального, акту: дія учасника процесуальної діяльності, обрамлена в процесуальну форму і закріплена в процесуальному документі [100, с. 9-10].

Таким чином, і з етимологічної та семантичної, і з юридичної точки зору «під «актом» розуміють як вияв людської діяльності (дії), так і документ, тобто словесно-документальне відображення цієї діяльності» [100, с. 8].

Погоджуючись із трактуванням визначення кримінально-процесуального акту, даного М. С. Строговичем та П. А. Лупінською, Н. Г. Муратова зазначає, що трактування кримінально-процесуального акту як дії учасника процесуальної діяльності, обрамленої в процесуальну форму і закріпленої в процесуальному документі «підкреслює нерозривну єдність процесуальної дії та процесуального документа, виражає їх співвідношення як змісту й форми» [100, с. 10]. Погоджуючись в цілому із наведеним визначенням кримінально-процесуального акту, а також розумінням його як єдності форми та змісту, зауважимо, що сполучник

«і» у визначенні кримінально-процесуального акту потрібно розуміти як словосполучення «в тому числі», адже процесуальний документ також є частиною процесуальної форми.

Кримінальна процесуальна діяльність складається з окремих кримінальних процесуальних актів, які потрібно розуміти як дії учасників процесуальної діяльності, здійснювані у визначеному кримінальним процесуальним законом порядку із закріпленням їх у відповідних процесуальних документах.

А тому, виходячи з етимологічного та юридичного значення слова «акт», складання досліджуваного кінцевого процесуального рішення слідчим безумовно є процесуальним актом, рівно як і складання протоколу освідування, повістки про виклик, клопотання про обшук до слідчого судді з метою постановлення останнім ухвали про дозвіл на обшук житла чи іншого володіння особи та ін. Проте в жодному з вищеперерахованих випадків, як і в інших, не згаданих вище випадках здійснення процесуальних актів слідчим, процесуальні рішення та документи не містять у своїй назві слова «акт», хоча, тим не менше, процесуальними актами у зв’язку з цим не перестають бути. А тому висловлена Ю. О. Гришиним позиція щодо доцільності іменування кінцевого на стадії досудового розслідування процесуального рішення слідчого обвинувальним актом видається недостатньо аргументованою. З цього приводу варто погодитись із твердженням Т. В. Каткової та А. Г. Каткової, котрі зазначають, що «назва підсумкового документа – обвинувальний висновок логічно відповідає його призначенню і суті» [51, с. 36]. Тому така назва процесуального рішення слідчого, як обвинувальний висновок, котру передбачав КПК 1960 року, видається більш вдалою. Абсолютно виправданою і логічно правильною вважаємо позицію, відображену в КПК 1927 року, відповідно до якої слідчий на основі повного, всебічного та об’єктивного дослідження обставин справи робив відповідні висновки щодо його переконання у вчиненні певною особою злочину (злочинів). Але ці висновки слідства ставали обвинувальним актом лише після того, як прокурор своєю постановою надавав їм сили обвинувального акта і віддавав обвинуваченого суду. В суді таким чином розглядалася не просто позиція-висновок слідства, а акт особи, уповноваженої

державою на підтримання державного обвинувачення (обвинувальний акт), на основі якого вона й здійснюватиме функцію обвинувачення.

Сьогодні КПК України чітко не виділяє окремих структурних частин обвинувального акта, а лише наводить перелік відомостей, які повинен містити обвинувальний акт (ч. 2 ст. 291 КПК України). Так, в обвинувальному акті повинна міститися наступна інформація:

– найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер – власне перед найменуванням кримінального провадження та його реєстраційним номером міститься найменування самого процесуального рішення («Обвинувальний акт у кримінальному провадженні відносно Іваненка Івана Івановича, внесеному в Єдиний реєстр досудових розслідувань за №__ від 01.01.2015» або ж «Обвинувальний акт у кримінальному провадженні за фактом крадіжки відносно Іваненка Івана Івановича, внесеному в Єдиний реєстр досудових розслідувань за №__ від 01.01.2015», чи «Обвинувальний акт у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за №__ від 01.01.2015 року»);

– анкетні відомості кожного обвинуваченого – КПК України уточнює, що до них належать прізвище, ім’я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство. Щоправда практика складання обвинувальних актів іде шляхом розширення переліку цих відомостей і, окрім зазначених вище, вказуються також відомості про сімейний стан, освіту, роботу і попередні судимості особи;

– анкетні відомості кожного потерпілого (прізвище, ім’я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство). Іноді додаткові відомості вказуються і стосовно потерпілого, зокрема, робота, інвалідність, судимість;

– прізвище, ім’я, по батькові та займана посада слідчого, прокурора. Іноді – ініціали та прізвище слідчого, прокурора. Якщо обвинувальний акт був складений слідчим, то відповідна інформація про нього зазначається наприкінці обвинувального акта разом з його підписом, а такі відомості, як прізвище, ім’я, по батькові та займана посада прокурора – на початку обвинувального акта, після слова «ЗАТВЕРДЖУЮ» і перед назвою процесуального документа. У разі складення

обвинувального акта прокурором відомості про нього разом з його підписом вказуються наприкінці обвинувального акта;

– виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення. В цій частині обвинувального акта обставини кримінального правопорушення викладаються таким чином, щоб відобразити всі елементи складу кримінального правопорушення, а іноді – й обтяжуючі обставини (стан алкогольного сп'яніння) та інші ознаки, які безпосередньо в конкретному випадку не є обов'язковими ознаками складу злочину і не впливають на кваліфікацію діяння, але входять в предмет доказування у цьому кримінальному провадженні (час, місце скоєння кримінального правопорушення тощо);

– обставини, які обтяжують чи пом'якшують покарання. У разі відсутності таких обставин в обвинувальному акті чітко зазначається про їх відсутність;

– розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, якщо така мала місце. Якщо потерпілому була завдана шкода різного характеру (фізична, моральна, матеріальна), в обвинувальному акті уточнюється розмір шкоди кожного виду. Окрім того, в обвинувальному акті зазначається чи була відшкодована під час досудового розслідування завдана шкода, а також у разі заявлення цивільного позову, – сума, на яку він був заявлений;

– підстави застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи, які прокурор вважає встановленими. Самі заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб належать, за твердженням П. С. Берзіна, до «особливих» заходів кримінально-правового впливу, які «доповнюють (конкретизують) типові» [10, с. 54]. До підстав застосування заходів кримінально-правового характеру щодо юридичної особи КК України відносить у ст. 96^3 наступні:

1) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених ст. 209 «Легалізація (відмивання) доходів,

одержаних злочинним шляхом», ст. 306 «Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, прекурсорів, отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів», ч. 1, 2 ст. 368^3 «Підкуп службової особи юридичної особи приватного права незалежно від організаційно-правової форми», ч. 1, 2 ст. 368^4 «Підкуп особи, яка надає публічні послуги», ст. 369 «Пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі», ст. 369^2 «Зловживання впливом» КК України;

2) незабезпечення виконання покладених на її уповноважену особу законом або установчими документами юридичної особи обов'язків щодо вжиття заходів із запобігання корупції, що призвело до вчинення будь-якого із злочинів, передбачених у статтях 209 і 306, частинах першій і другій статті 368^3, частинах першій і другій статті ст. 368^4, статтях 369 і ст. 369^2 КК України;

3) вчинення її уповноваженою особою від імені юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст. ст. 258-258^5 («Терористичний акт», «Втягнення у вчинення терористичного акту», «Публічні заклики до вчинення терористичного акту», «Створення терористичної групи чи терористичної організації», «Сприяння вчиненню терористичного акту», «Фінансування тероризму») КК України;

4) вчинення її уповноваженою особою від імені та в інтересах юридичної особи будь-якого із злочинів, передбачених у ст. ст. 109 («Дії, спрямовані на насильницьку зміну чи повалення конституційного ладу або на захоплення державної влади»), («Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України»), («Диверсія»), («Незаконне позбавлення волі або викрадення людини»), («Захоплення заручників»), («Підкуп виборця, учасника референдуму»), («Створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань»), («Викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживанням службовим становищем»), («Пропаганда війни»), («Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни»), («Порушення законів та

звичаїв війни»), («Геноцид»), («Злочини проти осіб та установ, що мають міжнародний захист»), («Найманство») КК України.

– розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування). У разі відсутності таких витрат про це чітко зазначається в обвинувальному акті;

– дату та місце його складення і затвердження. Відомості про дату і місце складення обвинувального акта завжди вказують наприкінці обвинувального акта, а дату складення ще раз іноді зазначають на початку обвинувального акта після заголовка документа. Що ж стосується відомостей про затвердження обвинувального акта («ЗАТВЕРДЖУЮ, посада, ініціали та прізвище прокурора, дата та місце затвердження»), то вони завжди вказуються на початку обвинувального акта перед зазначенням назви процесуального документа, а наприкінці обвинувального акта ці відомості можуть або не вказуватись взагалі, або повторюватись вдруге (зокрема, інформація про дату та місце затвердження). Іноді після зазначення розміру витрат на залучення експерта і перед вказівкою на дату і місце складення та затвердження обвинувального акта, слідчий вказує, що згідно ст. 291 КПК України обвинувальний акт направляється для затвердження прокурору. І хоча ст. 291 КПК України цього не вимагає, але після відомостей про дату, місце складення і затвердження обвинувального акта слідчий перераховує додатки до обвинувального акта. Після чого вказує свою посаду, прізвище, ім’я, по батькові та підписує обвинувальний акт.

Проте судовою практикою встановлюються іноді додаткові вимоги до обвинувального акта, окрім тих, що передбачені в КПК України. Так, у вищезгаданій ухвалі Червонозаводского районного суду м. Харкова в кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за №12013220060002932, судом було «рекомендовано органу досудового розслідування зазначати в обвинувальному акті, крім даних, зазначених ст. 291 КПК України, також контактні телефони учасників кримінального провадження з метою забезпечення можливості їх оперативного виклику до суду» [185].

Крім того, деякі вимоги до обвинувального акта сформульовані в інформаційному листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 3 жовтня 2012 року № 223-1430/0/4-12 «Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України» (далі – інформаційний лист від 3 жовтня 2012 року). Так, у підпункті 3 пукту 6 ч. 2 інформаційного листа від 3 жовтня 2012 року зазначено, що у підготовчому судовому засіданні суд має право повернути обвинувальний акт прокурору, якщо він не відповідає вимогам статей 291, 292 КПК України: зокрема, якщо він містить положення, що суперечать одне одному; у документі наведено недопустиму натуралізацію опису злочину; він не підписаний слідчим (крім випадків, коли прокурор склав його самостійно) чи не затверджений прокурором; до нього не долучено передбачені законом додатки [137]. Таким чином, слідчий і прокурор при складанні обвинувального акта повинні враховувати і ці вимоги.

Відповідно до ч. 2 ст. 517 КПК України процесуальні рішення не повинні містити відомостей, що становлять державну таємницю.

Обставини, що підлягають доказуванню у кримінальному провадженні (ст. 91 КПК України), знаходять своє відображення у кінцевому на стадії досудового розслідування процесуальному документі (зокрема, обвинувальному акті). Проте в окремих випадках КПК України передбачає з’ясування ряду обставин, окрім тих, які зазначені в ст. 91 КПК України. Як слушно зазначає С. С. Чернявський «особливістю кримінального провадження щодо неповнолітніх є збільшення законодавцем переліку обставин, що підлягають встановленню (ст. 485 КПК України), порівняно із загальним порядком досудового розслідування» [196, с. 96]. «Крім визначених у ст. 91 КПК України обставин…, передбачено встановлення повних і всебічних відомостей про особу неповнолітнього, ставлення до вчиненого ним діяння, умов життя та виховання, наявності дорослих підбурювачів та інших співучасників кримінального правопорушення» [196, с. 96]. При цьому з’ясування умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного включає відповідно до ст. 487 КПК України дослідження «1) складу сім’ї неповнолітнього, обстановку в

ній, взаємин між дорослими членами сім'ї та дорослими і дітьми, ставлення батьків до виховання неповнолітнього, форм контролю за його поведінкою, морально-побутових умов сім'ї». За твердженням дослідників, сімейне оточення і родинні звички відіграють не останню роль «у криміналізації свідомості молодих людей» [115, с. 106; 123]. Окрім того, при дослідженні умов життя та виховання неповнолітнього підозрюваного слід з'ясовувати «обстановку в школі чи іншому навчальному закладі або на виробництві, де навчається або працює неповнолітній, його ставлення до навчання чи роботи, взаємини з вихователями, учителями, однолітками, характер і ефективність виховних заходів, які раніше застосовувалися до нього; зв'язки і поведінку неповнолітнього поза домом, навчальним закладом та роботою» (п. п. 2, 3 ч. 1 ст. 487 КПК України).

Щоправда у випадку складання і звернення до суду прокурора з обвинувальним актом стосовно неповнолітнього, який досяг віку кримінальної відповідальності, визначені у ст. ст. 485, 487 КПК України обставини не відображаються в самому обвинувальному акті, адже закон не встановлює в ст. 291 КПК України обов'язку зазначення цих відомостей в обвинувальному акті, проте вони досліджуються в суді.

До обвинувального акта додаються додатки, перелік яких передбачений ч. 4 ст. 291 КПК України.

Т. В. Каткова цілком слушно зазначає, що «поділ підсумкового в розслідуванні документа на власне обвинувальний висновок і додатки до нього … має умовний характер. … Будучи систематизуючим розділом обвинувального висновку, додатки служать не тільки допоміжним документом для аналізу матеріалів кримінальної справи, а й засобом процесуального контролю…» [51, с. 47].

Наведена думка повністю підтверджується судовою практикою. Так, Червонозаводський районний суд м. Харкова постановив ухвалу в кримінальному провадженні про злочин, передбачений ч. 1 ст. 176 КК України, внесеному в ЄРДР за №12013220060001303 від 12 квітня 2013 року, в якій ухвалив повернути прокурору обвинувальний акт «для приведення його у відповідність вимогам закону» [186]. В цьому випадку встановленим законодавством вимогам не відповідали додатки до обвинувального акта. Так, реєстр матеріалів досудового

розслідування не містив даних про виконання прокурором чи слідчим вимог ч. ч. 7, 8, 10 ст. 290 КПК України щодо повідомлення потерпілих чи цивільних позивачів про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів та роз'яснення права на ознайомлення з ними. Крім того, у порушення вимог ст. 291 КПК України, до обвинувального акта не був доданий цивільний позов, заявлений під час досудового розслідування, а також була відсутня розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, і реєстру матеріалів досудового розслідування. Таким чином, суд прийняв у підготовчому судовому засіданні рішення про повернення обвинувального акта прокурору у зв'язку з невідповідністю вимогам КПК України і тоді, коли вимогам КПК України не відповідав не власне обвинувальний акт, а додатки до нього.

КПК України визначає наступний перелік додатків до обвинувального акта: 1) реєстр матеріалів досудового розслідування; 2) цивільний позов, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування; 3) розписка підозрюваного про отримання копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування (крім випадку здійснення спеціального досудового розслідування); 4) розписка або інший документ, що підтверджує отримання цивільним відповідачем копії цивільного позову, якщо він був пред'явлений під час досудового розслідування не до підозрюваного; 5) довідка про юридичну особу, щодо якої здійснюється провадження, у якій зазначаються: найменування юридичної особи, її юридична адреса, розрахунковий рахунок, ідентифікаційний код, дата і місце державної реєстрації (ч. 4 ст. 291 КПК України).

Тут же законодавець робить застереження про заборону надання суду інших документів до початку судового розгляду.

Тим не менше, КПК України містить три спеціальні норми, якими доповнює названий вище перелік додатків до обвинувального акта. Перша з них стосується особливостей досудового розслідування кримінальних проступків (дізнання). У ч. 3 ст. 302 КПК України визначається перелік додатків до обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні, який значно

відрізняється від того, що передбачений ч. 4 ст. 291 КПК України, і доповнює його: «1) письмова заява підозрюваного, складена в присутності захисника, щодо беззаперечного визнання своєї винуватості, згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з ч. 2 ст. 302 КПК України та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні; 2) письмова заява потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, щодо згоди із встановленими досудовим розслідуванням обставинами, ознайомлення з обмеженням права апеляційного оскарження згідно з ч. 2 ст. 302 КПК України та згоди з розглядом обвинувального акта у спрощеному провадженні; 3) матеріали досудового розслідування, у тому числі документи, які засвідчують беззаперечне визнання підозрюваним своєї винуватості».

Другий випадок стосується кримінального провадження на підставі угод. У ч. 1 ст. 474 КПК України зазначається, що у разі досягнення угоди під час досудового розслідування, обвинувальний акт невідкладно надсилається до суду з підписаною сторонами угодою. Тобто, ця норма вказує на ще один, не передбачений в ст. 291 КПК України, додаток до обвинувального акта – угоду, форма і зміст якої мають відповідати закону (ст. ст. 471, 472 КПК України). Тим не менше слідчі в перелік додатків до обвинувального акта, що направляється до суду разом з угодою, не завжди вносять угоду.

І нарешті третій випадок стосується права на суд присяжних. Абзац 2 ч. 1 ст. 384 КПК України називає ще один додаток до обвинувального акта – письмове роз’яснення прокурора обвинуваченому про можливість, особливості і правові наслідки розгляду кримінального провадження судом присяжних, яке додається до обвинувального акта і реєстру матеріалів досудового розслідування, що передаються до суду.

Враховуючи вищезазначене, до абз. 2 ч. 4 ст. 291 КПК України варто було б внести зміни, сформулювавши його наступним чином: «Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом».

Серед додатків до обвинувального акта в ст. 291 КПК України немає і документа, який би визначав розмір процесуальних витрат, здійснених під час досудового розслідування. При цьому у самому обвинувальному акті повинні міститися відомості «про розмір витрат на залучення експерта (у разі проведення експертизи під час досудового розслідування)» (п. 8 ч. 2 ст. 291 КПК України). Відомості про інші, здійснені під час досудового розслідування витрати, зокрема, процесуальні витрати, понесені потерпілим, зазначати в обвинувальному акті не вимагається. Виходячи зі змісту п. 3 ч. 1 ст. 91 КПК України доказуванню у кримінальному провадженні, окрім інших обставин, підлягає розмір всіх процесуальних витрат, а не лише витрат на залучення експерта.

Таким чином, норми ст. 291 КПК України, що стосуються додатків до обвинувального акта, потребують деякого уточнення з метою приведення їх у відповідність з іншими положеннями кримінального процесуального законодавства.

Значення обвинувального акта полягає, по-перше, у тому, що він є кінцевим, тобто заключним процесуальним рішенням, що приймається на стадії досудового розслідування, яке закінчується у формі звернення до суду з обвинувальним актом. Після складення обвинувального акта слідчим, його затвердження прокурором або складення обвинувального акта прокурором жодних інших процесуальних рішень на етапі завершення досудового розслідування і на стадії досудового розслідування в цілому не приймається. Внесення до ЄРДР відомостей про закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом, яке здійснюється уже після складення і затвердження обвинувального акта, є не прийняттям процесуального рішення, а констатацією факту про прийняття процесуального рішення і не входить до переліку процесуальних рішень слідчого, прокурора, передбачених ст. 110 КПК України. Звернення з обвинувальним актом до суду, а також надання під розписку його копії та копії реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику є способом повідомлення визначених кримінальним процесуальним законом учасників кримінального провадження про прийняте рішення, котрий забезпечує дотримання

прав, свобод та інтересів цих осіб, а також подальший рух кримінального провадження.

По-друге, обвинувальний акт є не лише кінцевим, але й підсумковим процесуальним рішенням на стадії досудового розслідування, що складається лише після того, як прокурор визнає зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта. Являючись підсумковим процесуальним рішенням на стадії досудового розслідування, обвинувальний акт повинен бути логічним результатом усієї процесуальної діяльності слідчого, прокурора, здійсненої під час досудового розслідування, по збиранню, перевірці та оцінці доказів. А відтак він повинен містити, відповідно до п. 5 ч. 2 ст. 291 КПК України, виклад фактичних обставин кримінального правопорушення, які прокурор вважає встановленими, правову кваліфікацію кримінального правопорушення з посиланням на положення закону і статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання обвинувачення тощо. Обвинувальний акт є процесуальним засобом додаткового контролю розслідування [207, с. 63], адже складаючи обвинувальний акт, слідчий знову аналізує та оцінює всю сукупність матеріалів провадження з точки зору їх всебічності, повноти і об’єктивності [38, с. 294].

По-третє, затвердження та звернення до суду з обвинувальним актом є правоутворюючим юридичним фактом – відповідно до ч. 4 ст. 110 КПК України обвинувальним актом прокурор висуває обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, а відтак, з’являються кримінальні процесуальні правовідносини із підтримання державного обвинувачення.

По-четверте, звернення до суду з обвинувальним актом є правозмінюючим юридичним фактом. Адже особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду, змінює процесуальний статус підозрюваного на обвинуваченого (ч. 2 ст. 42 КПК України).

По-п’яте, звернення до суду з обвинувальним актом є правоприпиняючим юридичним фактом: із зверненням до суду з обвинувальним актом процесуальний

закон пов’язує закінчення стадії досудового розслідування (п. 5 ч. 1 ст. 3, ч. 4 ст. 110 КПК України).

По-шосте, обвинувальний акт є не лише підсумком проведеного слідчим досудового розслідування, але й, про що свідчить саме поняття, формулюванням обвинувачення, яке буде підтримуватись прокурором чи потерпілим в суді, тобто без якого неможлива реалізація функції обвинувачення в кримінальному процесі України.

По-сьоме, обвинувальний акт «є процесуальною гарантією захисту обвинуваченого» [207, с. 65]. Обвинувальний акт в цілому, а також закріплений в ст. 293 КПК України обов’язок прокурора одночасно з переданням обвинувального акта до суду надати під розписку копію обвинувального акта та копію реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику, «є однією з процесуальних гарантій права обвинуваченого на захист» [51, с. 38].

По-восьме, обвинувальний акт визначає межі судового розгляду, крім випадків, прямо передбачених в законі (ст. 337 КПК України).

Отже, обвинувальний акт є важливим процесуальним рішенням для всіх учасників досудового розслідування, як тих, хто здійснював, так і тих, хто брав участь у кримінальному провадженні на стадії досудового розслідування.

Кримінальний процесуальний закон в главі 24^1 визначає особливості спеціального досудового розслідування кримінальних правопорушень, щодо якого «вперше у тексті національного кримінального процесуального закону для найбільш точного передання змісту зазначеної процесуальної форми законодавець використовує термін «in absentia», що перекладається з латинської – за відсутності» [198, с. 58]. Спеціальне досудове розслідування має певну специфіку й на етапі завершення досудового розслідування. Ця специфіка стосується суб’єктного складу та процесуального порядку завершення спеціального досудового розслідування. Зокрема, підозрюваний під час досудового розслідування, що здійснюється за його відсутності, не бере безпосередню участь у відкритті матеріалів іншій стороні, він не отримує копії обвинувального акта, копії цивільного позову, якщо він був

пред'явлений під час досудового розслідування, і реєстру матеріалів досудового розслідування. Але «особливістю здійснення спеціального досудового розслідування є те, що відповідно до ч. 2 ст. 297^5 КПК України копії процесуальних документів, які підлягають врученню підозрюваному, надсилаються захиснику» [182, с. 53-54], участь якого в кримінальному провадженні, в т. ч. і на етапі завершення досудового розслідування, є обов'язковою (п. 8 ч. 2 ст. 52 КПК України).

Певні особливості закінчення досудового розслідування зверненням до суду з обвинувальним актом законодавець передбачив і у випадку здійснення досудового розслідування кримінальний проступків (дізнання).

По-перше, відповідно до ч. 2 ст. 301 КПК України, слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру, подати на затвердження прокурору обвинувальний акт. Прокурор у разі необхідності також має право самостійно скласти обвинувальний акт. Згідно ч. 3 цієї ж статті прокурор зобов'язаний до спливу тридцятиденного терміну після повідомлення особі про підозру звернутися до суду з обвинувальним актом.

По-друге, ст. 302 КПК України передбачає право звернення прокурора до суду з обвинувальним актом, в якому прокурор зазначає клопотання про його розгляд у спрощеному порядку. Цей підвид досліджуваної форми закінчення досудового розслідування характеризується специфікою:

– умов (зокрема, виконання таких дій: отримання згоди підозрюваного на розгляд обвинувального акта за його відсутності та встановлення відсутності заперечень потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, проти такого розгляду, беззаперечного визнання підозрюваним своєї винуватості, не оспорювання встановлених досудовим розслідуванням обставин);

– підстав: фактичної (достатність даних вважати, що підозрюваний вчинив кримінальний проступок) та юридичної (передбачене ч. 1 ст. 302 КПК України право прокурора на звернення до суду з обвинувальним актом з клопотанням про його розгляд у спрощеному порядку);

– процесуального порядку (ч. 2 ст. 302 КПК України встановлює обов’язок слідчого, прокурора роз’яснити підозрюваному, потерпілому, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, зміст встановлених досудовим розслідуванням обставин, а також те, що у разі надання згоди на розгляд обвинувального акта у спрощеному порядку вони будуть позбавлені права оскаржувати вирок в апеляційному порядку з підстав розгляду провадження за відсутності учасників судового провадження, недослідження доказів у судовому засіданні або з метою оспорити встановлені досудовим розслідуванням обставини. Крім того, слідчий, прокурор зобов’язаний впевнитися у добровільності згоди підозрюваного, потерпілого та представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, на розгляд обвинувального акта у спрощеному провадженні);

– завершальних документів (актів), зокрема особливим переліком додатків до обвинувального акта з клопотанням про його розгляд у спрощеному провадженні, що визначені ч. 3 ст. 302 КПК України і згадувались нами вище.

2.2. Закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру

Україна проголосила намір брати «участь у діяльності зі створення сприятливого для дітей середовища», в т.ч. у діяльності із захисту прав дітей, які вчинили правопорушення [42]. Діяльність із захисту прав неповнолітніх осіб, які вчинили кримінальне правопорушення, не була б реалізована, якби на етапі завершення досудового розслідування таке право порушувалося б. Варто погодитись із твердженням, що «кримінально-процесуальна форма має забезпечувати як можливість встановлення об’єктивної істини, так і надійний захист прав і свобод неповнолітніх» [44, с. 19].

Процедура закінчення досудового розслідування у кримінальних провадженнях стосовно неповнолітніх отримала нове, порівняно з нормами КПК 1960 року, процесуальне регулювання із прийняттям КПК України, який вперше передбачив

таку форму закінчення досудового розслідування, як звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.

Ще в постанові Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 № 2 було вказано, що метою застосування примусових заходів виховного характеру має бути забезпечення інтересів неповнолітнього, які полягають в одержанні не тільки належного виховання, а й освіти, лікування, соціальної, психологічної допомоги, захисту від жорстокого поводження, насильства та експлуатації, а також у наявності можливості адаптуватися до реалій суспільного життя, підвищити загальноосвітній і культурний рівень, набути професії та працевлаштуватися [141].

Сьогодні відповідно до норм КПК України досудове розслідування у кримінальному провадженні щодо неповнолітніх осіб може бути закінчено в один із названих нижче способів.

1) Якщо неповнолітній не досяг одинадцятирічного віку, то провадження закривається за відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення.

2) Досудове розслідування у кримінальному провадженні стосовно особи, яка після досягнення одинадцятирічного віку і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, може завершитися двома шляхами:

перший – якщо будуть виявлені підстави для закриття кримінального провадження, воно закривається відповідно до вимог ст. 284 КПК України та правила підпункту 11.1 п. 11. «Закриття справи» Мінімальних стандартних правил Організації Об’єднаних Націй, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила»), відповідно до яких «при розгляді справ неповнолітніх правопорушників слід по можливості не вдаватися до офіційного розгляду справи компетентним органом влади, вказаним в правилі 14.1, нижче» [98] (судом – Н. Б.);

другий – «за відсутності підстав для закриття кримінального провадження прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і

надсилає його до суду» в порядку, передбаченому КПК України (ч. 5 ст. 499 КПК України).

3) Досудове розслідування у кримінальному провадженні стосовно особи, яка досягши віку кримінальної відповідальності, не досягла повноліття і вчинила кримінальне правопорушення, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, може завершитися двома шляхами:

перше – прокурор складає клопотання про застосування до неповнолітнього підозрюваного (відповідно до ст. 497 КПК України – «обвинуваченого») примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду, якщо наявні достатні докази для підозри такої особи у вчиненні вперше кримінального проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, існує можливість виправлення неповнолітньої особи без застосування покарання, неповнолітній підозрюваний та його законний представник не заперечують проти складення і звернення до суду з клопотанням про застосування до неповнолітнього підозрюваного примусових заходів виховного характеру (ч. ч. 1, 2 ст. 497 КПК України);

друге – прокурор надсилає до суду обвинувальний акт стосовно такого неповнолітного, якщо він вважатиме, що виправлення неповнолітньої особи без застосування покарання неможливе, або неповнолітній чи його законний представник заперечують проти складення і звернення до суду з клопотанням про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 484 КПК України).

Невирішеним на законодавчому рівні залишається питання про правові наслідки встановлення у неповнолітнього розумової відсталості (не пов’язаної із психічним розладом) такого ступеня, при якому він за розвитком не відповідає віку, що вказаний у відповідних документах (наприклад, свідоцтві про народження). В п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 16 квітня 2004 року № 5 «Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх» вказано, що за наявності даних, які свідчать про розумову відсталість неповнолітнього, «має бути призначена судова психолого-психіатрична

або педагогічно-психологопсихіатрична експертиза для вирішення питання про наявність чи відсутність у неповнолітнього відставання у психічному розвитку, про ступінь такого відставання, встановлення стану його загального розвитку з метою з'ясувати питання про те, чи міг неповнолітній повністю усвідомлювати значення своїх дій і якою мірою міг керувати ними. Відповідна експертиза призначається за участю спеціалістів у галузі дитячої та юнацької психології (психолога, педагога) і психіатрії» [140]. Чіткої відповіді на питання про те, як повинно бути вирішено кримінальне провадження стосовно такої особи на законодавчом рівні не дано. Певна спроба вирішити це питання здійснена у п. 18 постанови Пленуму Верховного Суду України від 15 травня 2006 року № 2 «Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру», відповідно до якого «у разі підтвердження висновком експертизи наявності у неповнолітнього розумової чи психічної відсталості (не пов'язаної із психічним розладом) такого ступеня, за якого він за розвитком не відповідає віку, про який свідчать документи про народження, суд має поставити на розгляд питання щодо визнання неповнолітнього таким, що не досяг віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність та можливе застосування примусових заходів виховного характеру» [141]. Тобто вирішення питання стосовно таких неповнолітніх віддається на розсуд виключно суду. Нез'ясованим у цьому випадку залишається питання про те, що робити слідчому, прокурору на стадії досудового розслідування у разі наявності підозри на розумову відсталість неповнолітньої особи, щодо якої здійснюється провадження. Очевидно, що їм за рекомендаціями Пленуму Верховного Суду України потрібно призначити психолого-психіатричну або педагогічно-психологопсихіатричну експертизу. В разі підтвердження підозри – скласти і направити до суду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, остаточне рішення щодо яких буде приймати суд. У провадженнях щодо таких осіб варто враховувати, що «основною рисою затримки психічного розвитку є її поворотність – можливість відновлення психіки до рівня, який відповідає віковій нормі. Тому … щодо таких неповнолітніх необхідно застосовувати спеціальні примусові заходи психолого-педагогічного впливу, а

іноді й заходи медичного характеру для відновлення їх психіки до певного рівня» [15, с. 12]. Доктрина кримінального права для визначення правового статусу вказаних осіб застосовує поняття «вікової осудності» [111, с. 4], «обмеженої вікової осудності» та «вікової неосудності» [115, с. 203; 162, с. 186].

Оскільки такі форми закінчення досудового розслідування, як звернення до суду з обвинувальним актом та закриття кримінального провадження досліджуються в інших розділах та підрозділах цієї роботи, в межах поточного підрозділу ми проаналізуємо закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру. Досудове розслідування, як вже зазначалося вище, закінчується зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру у двох випадках:

1) стосовно особи, яка після досягнення одинадцятирічного віку і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинила суспільно небезпечне діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність, «за відсутності підстав для закриття кримінального провадження» (ч. 5 ст. 499 КПК України);

2) стосовно особи, яка досягла віку кримінальної відповідальності, але не досягла повноліття, якщо наявні достатні докази для підозри такої неповнолітньої особи у вчиненні вперше кримінального проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, існує можливість виправлення неповнолітньої особи без застосування покарання, неповнолітній та його законний представник не заперечують проти складення і надіслання до суду клопотання про застосування до такого неповнолітнього примусових заходів виховного характеру (ч. ч. 1, 2 ст. 497 КПК України).

І. Умови закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.

У випадку закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру фактичними умовами закінчення досудового розслідування є здійснення у цьому

кримінальному провадженні слідчим, прокурором усіх процесуальних дій та прийняття необхідних процесуальних рішень, включаючи слідчі (розшукові) дії, що є необхідними і достатніми для з'ясування всіх фактичних обставин кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння) і підстав для застосування до особи примусових заходів виховного характеру, а також підтверджують відсутність заперечень неповнолітньої особи, щодо якої планується застосування примусових заходів виховного характеру, та її законного представника проти застосування примусових заходів виховного характеру.

Юридичні умови – це передбачені КПК України вимоги щодо здійснення слідчим, прокурором, а у передбачених законом випадках – слідчим суддею певних процесуальних, в т.ч. слідчих (розшукових) дій, від виконання яких вказаними суб'єктами кримінального провадження ставиться в залежність можливість з'ясування всіх фактичних обставин кримінального правопорушення (суспільно небезпечного діяння), підстав для застосування до особи примусових заходів виховного характеру, а також відсутності заперечень неповнолітньої особи, щодо якої планується застосування примусових заходів виховного характеру, та її законного представника проти застосування примусових заходів виховного характеру.

В правозастосовчій практиці достатньо гостро постало питання можливості повідомлення про підозру особі, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у віці від 11 років, але до досягнення нею віку кримінальної відповідальності, зокрема в тих випадках, коли досудове розслідування стосовно таких осіб закінчується зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру. Проблема полягає в тому, що у випадку нездійснення повідомлення такій особі про вчинення суспільно небезпечного діяння, вона на стадії досудового розслідування, виходячи із норм ст. 42 КПК України, буде брати участь як свідок, так і не отримавши статусу підозрюваного, що значно звужуватиме можливості реалізації нею права на захист. На цій проблемі наголошує й С. С. Чернявський: «… у КПК України не закріплено процесуальний статус такого «підслідного», який не досяг

віку притягнення до кримінальної відповідальності (практика йде шляхом допиту цих осіб у якості свідків, що звужує їх право на захист)» [196, с.101].

З іншої сторони, зміст письмового повідомлення про підозру, визначений ст. 277 КПК України, передбачає вказівку на кримінальне правопорушення, у вчиненні якого підозрюється особа, із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність. Тоді, як особи у віці від 11 років і до настання віку кримінальної відповідальності не є суб'єктами кримінального правопорушення. Вважаємо за необхідне у цьому випадку застосовувати ст. 277 КПК України за аналогією і повідомляти таких неповнолітніх про підозру у вчиненні суспільно небезпечного діяння. Відповідаючи на питання про те «чи необхідно, відповідно до норм чинного КПК України, повідомляти про підозру особі, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у віці від одинадцяти років і до настання віку кримінальної відповідальності, перш ніж звернутися до суду із клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру щодо такої особи?» 58,7% опитаних респондентів дали ствердну відповідь.

II. Підстави закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.

Юридичною підставою закінчення досудового розслідування є передбачене кримінальним процесуальним законом повноваження слідчого, прокурора складати процесуальні документи та здійснювати процесуальні дії, якими закінчується досудове розслідування за наявності до того фактичних підстав та юридичних і фактичних умов у кримінальному провадженні (ч. 1 ст. 497, ч. 5 ст. 499 КПК України).

Що ж до фактичних підстав, то ними у випадку закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру є достатність доказів, що підтверджують наявність передбачених кримінальним матеріальним та кримінальним процесуальним законом підстав застосування примусових заходів виховного характеру.

Фактичні підстави звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру відрізняються залежно від випадку їх застосування, які були названі нами вище.

У першому випадку фактичними підставами звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру є:

– достатність доказів, що підтверджують вчинення особою, яка досягла одинадцятирічного віку, але не досягла віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність (ст. 498 КПК України);

– відсутність доказів, що підтверджували б існування хоча б однієї із підстав закриття кримінального провадження, передбаченої ч. 1 ст. 284 КПК України, окрім такої підстави, як відсутність складу кримінального правопорушення у зв’язку з відсутністю суб’єкта кримінального правопорушення (ч. 5 ст. 499 КПК України).

У другому випадку фактичними підставами звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру є:

– достатність доказів, що підтверджують вчинення особою, яка досягла віку кримінальної відповідальності, але не досягла повноліття, кримінального правопорушення (ч. 1 ст. 497 КПК України);

– вищезазначений неповнолітній підозрюється у вчиненні вперше кримінального проступку, злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості (ч. 1 ст. 497 КПК України). Кримінальний матеріальний закон згадує про вчинення вперше лише злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості (ч. 1 ст. 97 КК України). Така розбіжність пов’язана із відсутністю закону України про кримінальні проступки;

– під час досудового розслідування прокурор дійде висновку про можливість виправлення вказаного неповнолітнього без застосування кримінального покарання (ч. 1 ст. 497 КПК України, ч. 1 ст. 97 КК України).

III. Процесуальна процедура закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру становить собою визначений КПК України порядок, послідовність і строки

виконання певних процесуальних дій та прийняття рішень. Вона схожа до процедури закінчення досудового розслідування зверненням до суду з обвинувальним актом і включає процедуру відкриття матеріалів іншій стороні, складання клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, надіслання його копії та копії додатків до такого клопотання особі, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, її законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру. Проте початковий момент етапу завершення досудового розслідування у цьому випадку пов’язаний із визнанням зібраних під час досудового розслідування доказів достатніми для складання клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру і повідомленням особі, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, її захиснику і законному представнику про надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Кінцевий момент етапу завершення досудового розслідування – момент звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру.

В порівнянні із такою формою закінчення досудового розслідування, як звернення до суду з обвинувальним актом, процесуальний порядок закінчення досудового розслідування зверненням з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру має свої особливості. Зокрема, особливості, пов’язані із суб’єктом, який наділений повноваженнями складати клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру. Так, у першому із вищевказаних випадків направлення до суду клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру відповідне клопотання складає слідчий і передає на затвердження прокурору або прокурор, у другому випадку – лише прокурор.

Процесуальна процедура закінчення дізнання у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру відповідає процесуальній процедурі закінчення дізнання у формі звернення до суду з обвинувальним актом, передбаченій ст. 301 КПК України.

IV. Суб’єкти, які здійснюють та беруть участь у здійсненні завершального етапу досудового розслідування.

На завершальному етапі досудового розслідування у провадженнях щодо застосування примусових заходів виховного характеру приймають участь слідчий, прокурор, слідчий суддя, заявник, потерпілий, його представник, законний представник, цивільний позивач, його представник, законний представник, цивільний відповідач, його представник, особа, стосовно якої планується застосування примусових заходів виховного характеру, захисник особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру, а також її законний представник.

Особливості суб’єктного складу на завершальному етапі досудового розслідування, що закінчується зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру, є наступними:

– досудове розслідування щодо неповнолітньої особи, в тому числі, якщо кримінальне провадження здійснюється щодо декількох осіб, хоча б одна з яких є неповнолітньою, здійснюється слідчим, який спеціально уповноважений керівником органу досудового розслідування на здійснення досудових розслідувань щодо неповнолітніх (ч. 2 ст. 484 КПК України);

– відповідно до п. 3 наказу Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. № 4гн «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» «нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування, в тому числі у формі процесуального керівництва ним, … щодо кримінальних правопорушень, учинених неповнолітніми, за їх участю, особами, які не досягли віку притягнення до кримінальної відповідальності, а також інших (відповідно до компетенції), покласти на керівників і підпорядкованих їм працівників прокуратур міст, районів, міжрайонних та прирівняних до них, галузевих підрозділів з нагляду за додержанням прав і свобод дітей прокуратур обласного рівня та управління захисту прав і свобод дітей Генеральної прокуратури України. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням у зазначених категоріях кримінальних

проваджень доручати прокурорам, на яких покладено обов'язок щодо захисту прав і свобод дітей» [135].

– у такому кримінальному провадженні обов'язкова участь захисника (п. 2 ч. 2 ст. 52 КПК України) та законного представника неповнолітньої особи, стосовно якої планується застосування примусових заходів виховного характеру (ч. 1 ст. 488 КПК України);

– у такому кримінальному провадженні бере участь особливий суб'єкт – особа, стосовно якої здійснюється провадження по застосуванню примусових заходів виховного характеру. Проблема співвідношення процесуального статусу такої особи та підозрюваного у кримінальному провадженні охарактеризовувалась нами вище. Окрім того, недоречною видається вказівка в ч. ч. 1, 2 ст. 497 КПК України на такого учасника кримінального провадження, як «обвинувачений». Вважаємо за доцільне замінити у відповідних частинах слова «обвинувачується», «обвинувачений» на «підозрюється», «підозрюваний». У зв'язку з тим, що:

по-перше, тут мова йде про особу, яка досягла віку кримінальної відповідальності;

по-друге, «обвинуваченим (підсудним) є особа, обвинувальний акт щодо якої переданий до суду в порядку, передбаченому статтею 291» КПК України (ч. 2 ст. 42 КПК України). Учасник кримінального провадження, стосовно якого до суду було передане клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, клопотання про застосування примусових заходів медичного / виховного характеру, набуває процесуального статусу особи, щодо якої здійснюється провадження по звільненню від кримінальної відповідальності, особи, щодо якої здійснюється провадження по застосуванню примусових заходів медичного / виховного характеру відповідно.

V. Процесуальні документи, які складаються на етапі завершення досудового розслідування, їх форма і зміст.

На етапі завершення досудового розслідування у випадку його закінчення зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру складаються такі акти-документи: повідомлення про завершення досудового розслідування, повідомлення про відкриття сторонами кримінального

провадження матеріалів, протокол про надання доступу до матеріалів (додаткових матеріалів) досудового розслідування (який підписує законний представник), протокол про надання доступу до матеріалів (додаткових матеріалів) досудового розслідування та ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (який підписує особа, стосовно якої планується застосування примусових заходів виховного характеру, її захисник), реєстр матеріалів досудового розслідування, розписка особи, стосовно якої планується застосування примусових заходів виховного характеру, про отримання копії клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру, реєстру матеріалів досудового розслідування, розписка цивільного відповідача про отримання копії цивільного позову, якщо останній був заявлений, і, наостанок, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру.

Виходячи з буквального тлумачення ст. 110 КПК України, клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру (як і клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності) не є процесуальним рішенням. Очевидно, у зв’язку з тим, що в такому документі питання остаточно не вирішуються, а передаються для вирішення суду. Проте в доктрині кримінального процесу такі процесуальні акти-документи іноді відносять до різновидів кримінальних процесуальних рішень [20, с. 80].

Відповідно до ч. 1 ст. 292 КПК України «клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру має відповідати вимогам статті 291 цього Кодексу, а також містити інформацію про захід виховного характеру, який пропонується застосувати».

Частина 2 ст. 105 КК України перелічує примусові заходи виховного характеру. До них належать: «1) застереження; 2) обмеження дозвілля і встановлення особливих вимог до поведінки неповнолітнього; 3) передача неповнолітнього під нагляд батьків чи осіб, які їх заміняють, чи під нагляд педагогічного або трудового колективу за його згодою, а також окремих громадян на їхнє прохання; 4) покладення на неповнолітнього, який досяг п’ятнадцятирічного віку і має майно,

кошти або заробіток, обов'язку відшкодування заподіяних майнових збитків; 5) направлення неповнолітнього до спеціальної навчально-виховної установи для дітей і підлітків до його виправлення, але на строк, що не перевищує трьох років».

Відповідно до ч. 3 ст. 105 КК України «до неповнолітнього може бути застосовано кілька примусових заходів виховного характеру, що передбачені у частині другій цієї статті». Отже, в ч. 1 ст. 292 КПК України потрібно зазначити, що «клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру повинно містити інформацію про захід (заходи) виховного характеру, який (які) пропонується застосувати».

Таким чином, закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру має свої особливості щодо умов, підстав, процесуального порядку, суб'єктів, кінцевого акта-документа, що дає нам можливість зробити висновок про те, що закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру є окремою формою закінчення досудового розслідування.

2.3. Закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру

Одним із особливих порядків кримінального провадження є кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру. Цей порядок встановлює певні особливості і на етапі завершення досудового розслідування.

Необхідність встановлення особливих правил кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру полягає в тому, що воно являє собою своєрідний компроміс між необхідністю забезпечити дотримання прав, свобод та інтересів осіб із специфічним правовим статусом – неосудних осіб, що вчинили суспільно небезпечне діяння, та необхідністю забезпечення безпеки

суспільства в цілому, якому ці особи можуть нести потенційну загрозу навіть не бажаючи чи не усвідомлюючи цього.

І. Умови закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.

У випадку закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру фактичними умовами закінчення досудового розслідування є здійснення у цьому кримінальному провадженні слідчим, прокурором усіх процесуальних дій та прийняття необхідних процесуальних рішень, включаючи слідчі (розшукові) дії, що є необхідними і достатніми для з'ясування підстав застосування до особи примусових заходів медичного характеру.

Юридичними умовами у цьому випадку є передбачені КПК України вимоги щодо здійснення слідчим, прокурором, а у передбачених законом випадках – слідчим суддею певних процесуальних, в т.ч. слідчих (розшукових) дій, від виконання яких вказаними суб'єктами кримінального провадження ставиться в залежність можливість з'ясування підстав застосування до особи примусових заходів медичного характеру.

ІІ. Підстави закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.

Для прийняття рішення про закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру під час досудового розслідування повинні бути встановлені «специфічні обставини, які підлягають доказуванню» [96, с. 114] – обставини, передбачені ст. 505 КПК України.

Фактичні підстави закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру відображені в ч. 1 ст. 503 КПК України, відповідно до якої «кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру, передбачених законом України про кримінальну відповідальність, здійснюється за наявності достатніх підстав вважати, що: 1) особа вчинила суспільно небезпечне

діяння, передбачене законом України про кримінальну відповідальність, у стані неосудності; 2) особа вчинила кримінальне правопорушення у стані осудності, але захворіла на психічну хворобу до постановлення вироку». Ці дві підстави є альтернативними. Третьою, обов'язковою, підставою закінчення досудового розслідування зверненням до суду клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру є наявність достатніх підстав вважати, що особа, вказана в п. 1 чи п. 2 ч. 1 ст. 503 КПК України, є суспільно небезпечною.

Поняття стану неосудності визначається законом України про кримінальну відповідальність (ст. 2 ст. 19 КК України) – це стан, в якому «особа не могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними внаслідок хронічного психічного захворювання, тимчасового розладу психічної діяльності, недоумства або іншого хворобливого стану психіки».

При цьому «неосудність є передумовою визначення суспільної небезпеки хворого» [128]. «Суспільна небезпека психічно хворого характеризується двома критеріями: 1) юридичним, яким є факт вчинення психічно хворим суспільно небезпечного діяння, передбаченого кримінальним законодавством; 2) медичним, яким є наявність у цієї особи хворобливого розладу психічної діяльності, що виключає здатність усвідомлювати свої дії та керувати ними і тим самим визначає неосудність. … Сукупне поняття «суспільна небезпека психічно хворого» складається із суспільної небезпеки діяння і суспільної небезпеки психічного захворювання» [128].

Що ж стосується обмежено осудних осіб, то згідно ч. 2 ст. 504 КПК України «досудове розслідування щодо осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення у стані обмеженої осудності, здійснюється слідчим згідно із загальними правилами, передбаченими цим Кодексом. Суд, ухвалюючи вирок, може врахувати стан обмеженої осудності як підставу для застосування примусових заходів медичного характеру». Згідно ч. 2 ст. 20 КК України «визнання особи обмежено осудною враховується судом при призначенні покарання і може бути підставою для застосування примусових заходів медичного характеру». Тобто, досудове розслідування стосовно обмежено осудних осіб закінчується зверненням

до суду з обвинувальним актом. Це пояснюється тим, що «обмежена осудність не виключає осудності як обов'язкової ознаки суб'єкта, а, отже, не виключає і кримінальну відповідальність за вчинене діяння» [19, с. 144].

Юридичною підставою закінчення досудового розслідування у такій формі є передбачене кримінальним процесуальним законом повноваження слідчого, прокурора приймати певні рішення, складати процесуальні документи та здійснювати процесуальні дії, якими закінчується досудове розслідування за наявності до того фактичних підстав та юридичних і фактичних умов у кримінальному провадженні (ч. ч. 2, 3 ст. 511 КПК України).

III. Процесуальна процедура (порядок) закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.

Як зазначає В. А. Колесник, процесуально-процедурний фактор кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру «визначає, що обставини, які дають підстави суду вважати, що особа під час вчинення суспільно небезпечного діяння була в неосудному стані, або вчинила кримінальне правопорушення в осудному стані, але після його вчинення захворіла на психічну хворобу, яка позбавляє її можливості усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, встановлюються в результаті обов'язкового проведення психіатричної експертизи…» [56, с. 13]. При цьому «підлягає встановленню наявність в особи розладу психічної діяльності і на час вчинення суспільно небезпечного діяння чи кримінально караного правопорушення, і на час досудового розслідування» [56, с. 14].

Якщо під час досудового розслідування буде встановлена одна із вищезазначених підстав, слідчий, прокурор виносить постанову про зміну порядку досудового розслідування і продовжує його згідно з правилами, передбаченими главою 39 КПК України (ч. 2 ст. 503 КПК України). З цього моменту стосовно такої особи діють особливі процесуальні механізми захисту її прав, передбачені КПК України, в т. ч. особливий порядок забезпечення права на захист.

КПК України передбачає, що в цій категорії проваджень досудове розслідування може закінчуватись «закриттям кримінального провадження або складенням клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру» (ч. 1 ст. 511 КПК України).

Закриття кримінального провадження в цьому випадку відбувається за п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України у разі, якщо особа не є суспільно небезпечною. Згідно з ч. 2 ст. 511 КПК України «про закриття кримінального провадження прокурор приймає постанову, яка може бути оскаржена в порядку, передбаченому цим Кодексом. Постанова про закриття кримінального провадження надсилається до місцевих органів охорони здоров'я». Детальніше особливості закриття кримінального провадження відображені в розділі 3 роботи. В межах цього підрозділу нас цікавить закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.

При встановленні під час досудового розслідування фактичних підстав, згаданих вище, процедура завершення досудового розслідування включає такі обов'якові процесуальні дії: систематизацію матеріалів досудового розслідування; відкриття матеріалів іншій стороні; складення слідчим та затвердження прокурором або самостійне складення прокурором клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру; надання під розписку копії клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та копії реєстру матеріалів досудового розслідування законному представнику, захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру; надіслання клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та додатків до нього в суд.

Початковий момент етапу завершення досудового розслідування у цьому випадку пов'язаний із визнанням зібраних під час досудового розслідування доказів достатніми для складання клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру і повідомленням захисника, законного представника особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів виховного характеру про надання доступу до матеріалів досудового розслідування. Кінцевим моментом

етапу завершення досудового розслідування є момент звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру.

IV. Суб'єкти, які здійснюють та беруть участь у здійсненні завершального етапу досудового розслідування.

На етапі завершення досудового розслідування, що закінчується зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру беруть участь наступні суб'єкти: слідчий, прокурор, слідчий суддя, заявник, потерпілий його законний представник, представник, цивільний позивач, його законний представник, представник, цивільний відповідач, його представник, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, її захисник, законний представник.

Специфіка процесуального статусу особи, стосовно якої здійснюється провадження по застосуванню примусових заходів медичного характеру, передбачена ст. 506 КПК України. Вказана особа на стадії досудового розслідування користується правами підозрюваного в обсязі, котрий визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, та здійснює їх через законного представника, захисника, отже, в т. ч. користується правом на захист.

Досліджуючи поняття захисту В. О. Попелюшко зазначає, що «у контексті ч. 2 ст. 63 Конституції України («обвинувачений має право на захист») – «захист» охоплює щонайменше: 1) комплекс прав, якими наділений обвинувачений у кримінальному процесі для здійснення самозахисту; 2) право мати захисника, уповноваженого здійснювати захист його прав і законних інтересів; 3) діяльність як самого обвинуваченого щодо реалізації наданих йому прав, так і діяльність його захисника, спрямована на здійснення наданих йому законом повноважень» [125, с. 71].

Одним із елементів забезпечення права на захист як засади кримінального провадження (ст. 20 КПК України) є наявність у підозрюваного права на захист, яке полягає у наданні йому можливості надати усні або письмові пояснення з приводу підозри, право збирати і подавати докази, брати особисту участь у кримінальному

провадженні, користуватися правовою допомогою захисника, а також реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України.

Реалізація цього права особою, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, має свої особливості, що визначені ст. 506 КПК України. Недостатньо чітке формулювання норми, відповідно до якої вказана особа «користується правами… та здійснює їх через законного представника, захисника» може викликати різночитання у практиці її реалізації, що загрожує порушенням права особи на захист. Зокрема, вищезазначена норма може бути прочитана у таких варіантах:

– перший: особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, користується правами підозрюваного в обсязі, котрий визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, *здійснюючи їх через* законного представника, захисника, чия участь в такому провадженні є обов’язковою;

– другий: особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, користується правами підозрюваного в обсязі, котрий визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи, *та, окрім цього, здійснює їх через* законного представника, захисника, чия участь в такому провадженні є обов’язковою.

У першому варіанті вказана особа фактично «усувається» від активної участі в провадженні, залишаючи лише за собою ту частину номінальних прав, якою може користуватися з огляду на характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання, але і ці права реалізовує виключно через законного представника та захисника.

У другому варіанті особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, користується і сама реалізовує права, що відповідають правам підозрюваного, в обсязі, котрий визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку

судово-психіатричної експертизи, а крім цього, додатково через обов'язкову участь законного представника та захисника здійснює ту частину прав, які не може реалізувати сама.

Системний аналіз норм КПК України дає нам можливість стверджувати, що правильним є другий варіант прочитання цього положення і ось чому.

По-перше, відповідно до ч. 4 ст. 20 КПК України «Участь у кримінальному провадженні захисника підозрюваного… не звужує процесуальних прав підозрюваного…», а відповідно до ч. 5 ст. 44 КПК України «законний представник користується процесуальними правами особи, інтереси якої він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним, … і не може бути доручена представнику».

По-друге, згідно з ч. 2 ст. 506 КПК України, якщо характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участю, прокурор має право прийняти рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи. Тобто, за загальним правилом, участь такої особи допускається і лише у вказаному вище випадку прокурор може прийняти рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи. Таким же шляхом йде судова практика. Так, в п. 10 постанови Пленуму Верховного Суду України від 3 червня 2005 року № 7 «Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування» зазначено, що з урахуванням положень статей 3, 25 Закону України «Про психіатричну допомогу», «а також п. 5 принципу 18 додатка до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 18 лютого 1992 р. № 46/119 «Захист осіб із психічними захворюваннями та поліпшення психіатричної допомоги»…, якими передбачено, що пацієнт і його представник мають право бути присутніми на будь-якому слуханні, брати в ньому участь та бути вислуханими, суди повинні забезпечувати участь у судовому засіданні захисника та особи, щодо якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного характеру (за винятком випадків, коли цьому перешкоджає характер її захворювання), або ж

отримувати письмову відмову в разі її небажання бути присутньою» [138]. В п. 4 цієї постанови зазначається, що виходячи з принципу презумпції невинуватості у вчиненні злочину, закріпленого у ст. 62 Конституції України [59], ст. 2 КК України [63], а також із сформульованого у ст. 3 Закону України «Про психіатричну допомогу» [142] принципу презумпції психічного здоров'я людини (згідно з яким кожна особа вважається такою, що не має психічного розладу, доки наявність такого розладу не буде встановлено на підставах і в порядку, передбачених зазначеним та іншими законами) судам слід мати на увазі, що до набрання законної сили судовим рішенням про неосудність особи і застосування до неї примусових заходів медичного характеру вона не обмежується в правах, якими наділена згідно з Конституцією і законами України», а відтак і в праві на захист, одним із елементів якого є здійснення такого захисту самостійно через особисту участь у процесуальних діях.

По-третє, сама ст. 506 КПК України, що визначає процесуальний статус особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, називається «Права особи, яка *бере участь* у кримінальному провадженні щодо застосування примусових заходів медичного характеру».

Звичайно ж, у кожному конкретному випадку можливість участі такої особи в проведенні процесуальних дій визначається характером розладу психічної діяльності чи психічного захворювання відповідно до висновку судово-психіатричної експертизи. Але у випадку, коли психічне здоров'я вказаної особи дозволяє їй брати участь у проведенні процесуальних дій, вони повинні проводитись за її участі. Аналогічної позиції притримуються і О. В. Левченко та О. В. Міщенко [72, с. 90].

Тому в ч. 1 ст. 290 КПК України, яка визначає порядок відкриття матеріалів іншій стороні, в переліку осіб, котрим повідомляється про завершення досудового розслідування і надання доступу до матеріалів досудового розслідування, варто вказати і особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, яка може знайомитися з матеріалами досудового розслідування разом із законним представником, захисником. Це ж стосується і

надання копії клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та копії реєстру матеріалів досудового розслідування (ст. 293 КПК України). І тільки у випадку, коли характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання цієї особи перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участі, прокурор, згідно з ч. 2 ст. 506 КПК України, має право прийняти рішення про проведення відповідних процесуальних дій без участі такої особи. Відсутність обов'язку прокурора та слідчого за дорученням прокурора повідомляти особі, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, про завершення досудового розслідування та надавати доступ до матеріалів досудового розслідування варто вважати, за твердженням Н. М. Сенченко, «порушенням права на доступ до інформації і можливості реалізувати під час судового розгляду права на захист своїх прав та законних інтересів» [152, с. 142-143].

V. Процесуальні документи, які складаються на етапі завершення досудового розслідування, їх форма і зміст.

У разі закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру, як і у випадку закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру, складаються такі акти-документи: повідомлення про завершення досудового розслідування, повідомлення про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів, протокол про надання доступу до матеріалів (додаткових матеріалів) досудового розслідування (який підписує законний представник), протокол про надання доступу до матеріалів (додаткових матеріалів) досудового розслідування та ознайомлення з матеріалами кримінального провадження (що підписується захисником особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру), реєстр матеріалів досудового розслідування, розписка законного представника особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, про отримання копії клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру, реєстру матеріалів досудового розслідування, розписка

цивільного відповідача про отримання копії цивільного позову, якщо останній був заявлений, клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру.

Згідно з ч. 2 ст. 292 КПК України «клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру має відповідати вимогам статті 291 цього Кодексу, а також містити інформацію про примусовий захід медичного характеру, який пропонується застосувати, та позицію щодо можливості забезпечення участі особи під час судового провадження за станом здоров'я». Частина 1 ст. 94 КК України передбачає такі види примусових заходів медичного характеру: «1) надання амбулаторної психіатричної допомоги в примусовому порядку; 2) госпіталізація до психіатричного закладу із звичайним наглядом; 3) госпіталізація до психіатричного закладу з посиленим наглядом; 4) госпіталізація до психіатричного закладу із суворим наглядом».

Отже, звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру як окрема форма закінчення досудового розслідування має певні, властиві лише їй, умови та підстави, свою специфіку процесуального порядку здійснення, суб'єктного складу та документального оформлення.

2.4. Закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності

КПК України в п. 2 ч. 2 ст. 283 вперше за всю вітчизняну історію розвитку форм закінчення досудового розслідування прямо передбачив як окрему форму закінчення досудового розслідування звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Дослідженню питання щодо підстав і умов звільнення особи від кримінальної відповідальності в тій чи іншій мірі приділяли увагу науковці як у галузі кримінального, так і у галузі кримінального процесуального права. Досліджувалась науковцями і сама правова природа інституту звільнення від кримінальної відповідальності, яка, треба визнати, суперечить принципу презумпції невинуватості, закріпленому в Конституції України (ст. 62), міжнародно-правових

актах, у яких цей принцип в тій чи іншій редакції прописаний (ч. 1 ст. 11 Загальної декларації прав людини [41], ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [58], ч. 2 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права [97]), ст. 17 КПК України, ч. 2 ст. 2 КК України. Так, Пленум Верховного Суду України у своїй постанові № 12 від 23 грудня 2005 року «Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності» визначає звільнення від кримінальної відповідальності як «відмову держави від застосування щодо *особи, котра вчинила злочин (курсив – Н. Б.),* установлених законом обмежень певних прав і свобод шляхом закриття кримінальної справи, яке здійснює суд у випадках, передбачених Кримінальним кодексом України, у порядку, встановленому Кримінально-процесуальним кодексом України» [139]. За твердженням С. Г. Келіної, «звільнення винуватої особи від кримінальної відповідальності за вчинений злочин полягає у звільненні його від винесення негативної оцінки його поведінки у формі обвинувального вироку» [52, с. 31].

Остаточне рішення про звільнення від кримінальної відповідальності приймає суд у формі ухвали про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Таким чином, особа фактично визнається винуватою у вчиненні злочину не обвинувальним вироком суду, а ухвалою про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності, що і суперечить презумпції невинуватості.

Це питання неодноразово піддавалося гострим науковим дискусіям серед вчених у галузі кримінального права та процесу. Ними була висловлена велика кількість тверджень та пропозицій, починаючи від невизнання існування проблеми суперечності інститутів звільнення від кримінальної відповідальності та презумпції невинуватості [3, с. 26; 6, с. 55; 170, с. 74], твердження про не припинення дії презумпції невинуватості щодо осіб, звільнених від кримінальної відповідальності [106, с. 5-6], до реформування інституту звільнення від кримінальної відповідальності [117, с. 39], реформування суті засади презумпції невинуватості [205, с. 278] і навіть відмови від інституту звільнення від кримінальної

відповідальності [210, с. 165]. Проте такі варіанти вирішення проблеми насправді часто або не вирішували її повністю, або зводилися до необґрунтованої ліквідації «заохочувальних кримінально-правових норм» [191; 192], котрі отримали значне поширення у правозастосовчій практиці, а тому мають право на існування і потребують дослідження особливостей їх застосування на стадії досудового розслідування. Усвідомлюючи дещо дискусійний характер пропозиції Б. І. Яворського, варто все ж підтримати його в твердженні про необхідність удосконалення формулювання засади презумпції невинуватості [205, с. 278], передбачивши в ній можливість встановлення винуватості особи у вчиненні кримінального правопорушення не лише обвинувальним вироком суду, що набрав законної сили, а й ухвалою про закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності.

Після з'ясування підстав для звільнення від кримінальної відповідальності прокурор повинен діяти на стадії досудового розслідування у відповідності з приписами параграфу 2 глави 24 КПК України.

Завершальний етап досудового розслідування, що закінчується зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, включає наступні елементи.

І. Умови закінчення досудового розслідування. Ні кримінальне матеріальне, ні кримінальне процесуальне законодавство України не пояснює суті та співвідношення між такими поняттями, як підстави, умови та передумови звільнення від кримінальної відповідальності. Стаття 44 КК України, яка називається «Правові підстави та порядок звільнення від кримінальної відповідальності» вказує, що «1. Особа, яка вчинила злочин, звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом. 2. Звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених цим Кодексом, здійснюються виключно судом. Порядок звільнення від кримінальної відповідальності встановлюється законом». Таким чином поняття «підстави» та «випадки» звільнення від кримінальної відповідальності фактично ототожнюються. Подібну ситуацію спостерігаємо і в нормах КПК України. Згідно з ч. 1 ст. 285 КПК

України «особа звільняється від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених законом України про кримінальну відповідальність», а відповідно до ч. 2 ст. 286 КПК України «встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності … прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду».

Питання про те, що належить вважати випадками, підставами, умовами, передумовами звільнення від кримінальної відповідальності є предметом наукових дискусій вчених у галузі кримінального права та кримінального процесу уже досить тривалий час і, попри це, не знайшло свого остаточного вирішення.

Зокрема, Ю. В. Баулін виділяє передумову звільнення від кримінальної відповідальності – вчинення особою певного злочину та підстави звільнення від кримінальної відповідальності, під якими розуміє або певну посткримінальну поведінку особи, яка заохочується державою, «або настання певної події (наприклад, зміна обстановки, сплив строку давності тощо), з якою КК пов’язує звільнення особи від кримінальної відповідальності» [6, с. 72, 73, 74].

О. О. Торбас до основних умов застосування звільнення від кримінальної відповідальності відносить «1) вчинення особою кримінального правопорушення відповідної тяжкості (невеликої або середньої); 2) в деяких випадках воно повинно бути вчинене вперше або з необережності». «Підстави звільнення від кримінальної відповідальності, – вважає О. О. Торбас, – в кожному із випадків є унікальними». До підстав він зараховує певну позитивну посткримінальну поведінку особи [176, с. 84, 85, 88, 92, 94, 96, 97-98, 99, 103].

О. В. Наден наступним чином визначає суть понять «вид звільнення від кримінальної відповідальності», «підстава звільнення від кримінальної відповідальності», «передумова звільнення від кримінальної відповідальності», «умова звільнення від кримінальної відповідальності»: підстава звільнення від кримінальної відповідальності у широкому значенні застосовується «як синонім терміна «вид звільнення від кримінальної відповідальності». У цьому значенні він охоплює передбачені окремою статтею чи частиною статті КК України передумову,

підставу (у вузькому значенні) та умову звільнення від кримінальної відповідальності; підставою звільнення від кримінальної відповідальності у вузькому значенні є «позитивна посткримінальна поведінка особи…»; передумовою звільнення від кримінальної відповідальності є «вчинення злочину …»; умова звільнення від кримінальної відповідальності – «… це вимога до наступної поведінки особи після постановлення рішення про її звільнення, від якої залежить остаточність такого рішення» [101, с. 38, 91, 92, 95]. Із зазначеною позицією автора варто погодитись.

І. В. Леоненко також вживає поняття «підстави звільнення від кримінальної відповідальності» у двох значеннях: перший як синонім виду звільнення від кримінальної відповідальності (про це свідчить сама назва дисертаційного дослідження – «Процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України»), другий – як «активна соціально-корисна постзлочинна поведінка цієї особи». «… Під передумовою звільнення особи від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених Особливою частиною КК України, – зазнає І. В. Леоненко, – слід розуміти сам факт вчинення особою суспільно небезпечного діяння та відсутність в її діях кваліфікуючих ознак» [74, с. 5].

В значенні, в якому вживаються поняття «випадки звільнення від кримінальної відповідальності», «підстави звільнення від кримінальної відповідальності» у ст. ст. 285, 286 КПК України, встановленню підлягають передумови, підстави і умови звільнення від кримінальної відповідальності, тобто, всі обставини, встановлення яких є необхідним для вирішення питання про звільнення від кримінальної відповідальності.

Передумови, підстави і умови звільнення від кримінальної відповідальності потрібно відрізняти від умов та підстав закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності.

У випадку закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності фактичними

умовами закінчення досудового розслідування є здійснення слідчим, прокурором у цьому кримінальному провадженні усіх процесуальних дій та прийняття необхідних процесуальних рішень, включаючи слідчі (розшукові) дії, які є необхідними і достатніми для з'ясування передбачених кримінальним матеріальним законом підстав звільнення від кримінальної відповідальності, та, обов'язково, отримання згоди підозрюваного на таке звільнення. Зокрема: 1) повідомлення про підозру; 2) роз'яснення її суті; 3) роз'яснення права на звільнення від кримінальної відповідальності; 4) роз'яснення підстави звільнення від кримінальної відповідальності; 5) роз'яснення права заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави; 6) отримання згоди особи на звільнення від кримінальної відповідальності; 7) ознайомлення потерпілого з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності і з'ясування думки потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності.

Вказані умови потребують деякого доповнення. Так необхідно окрім роз'яснення особі суті повідомленої підозри, права на звільнення від кримінальної відповідальності, підстави звільнення від кримінальної відповідальності, права заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави, здійснювати роз'яснення такій особі правових наслідків звільнення її від кримінальної відповідальності (зокрема, пояснити підозрюваному чи є для суду звільнення від кримінальної відповідальності за цією підставою обов'язковим (імперативним), чи не обов'язковим, на розсуд суду (дискреційним), а також правові наслідки постановлення судом ухвали про закриття провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності (відсутність в особи права на відшкодування шкоди, завданої незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури, суду тощо), про що зазначає також І. В. Рогатюк [144, с. 147].

Вказаний обов'язок роз'яснити особі право на звільнення від кримінальної відповідальності не повинен носити характер формальності. В кожному конкретному випадку прокурор зобов'язаний роз'яснити суть цього права, можливість та правові наслідки його використання виходячи з конкретних

індивідуальних для кожного кримінального провадження обставин. Так, в ч. 5 ст. 354 КК України зазначається, що «особа, яка запропонувала, пообіцяла або надала неправомірну вигоду, звільняється від кримінальної відповідальності за злочини, передбачені статтями 354, 368^3, 368^4, 369, 369^2 цього Кодексу, якщо після пропозиції, обіцянки чи надання неправомірної вигоди вона – до отримання з інших джерел інформації про цей злочин органом, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, – добровільно заявила про те, що сталося, такому органу та активно сприяла розкриттю злочину, вчиненого особою, яка одержала неправомірну вигоду або прийняла її пропозицію чи обіцянку». Очевидно, що лише органу, службова особа якого згідно із законом наділена правом повідомляти про підозру, буде відомо чи отримав він відповідні відомості вперше від якихось інших джерел, чи від особи, стосовно якої здійснюється кримінальне провадження. Вказана обставина, з однієї сторони, породжує проблему перевірки законності дій відповідних органів, а, з іншої, – підкреслює важливість такої процесуальної дії, як роз'яснення особі права на звільнення від кримінальної відповідальності, а також суті підозри, підстави звільнення від кримінальної відповідальності і права заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави.

Ким повинне здійснюватись таке роз'яснення в КПК України не уточнюється. Звертає увагу на відсутність відповідної вказівки також О. О. Торбас. Він зазначає, що на основі аналізу ч. 2 ст. 286 КПК України «…можна дійти висновку, що таким суб'єктом є саме прокурор («… отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання…»). Проте варто зауважити, що ця стаття покладає на прокурора лише обов'язок з'ясувати думку підозрюваного. Отже усі інші дії (а саме роз'яснення особі, яка підозрюється у вчиненні правопорушення, суті підозри та підстав звільнення) покладається на слідчого. Очевидно, що здійснивши усі зазначені дії, слідчий поцікавиться думкою підозрюваного щодо можливості його звільнення» [176, с. 110-111]. Адже «…саме слідчий є особою, яка першою робить висновок про можливість звільнити особу від кримінальної відповідальності» [176, с. 110]. В цілому варто погодитись із твердженням О. О. Торбаса, що саме слідчий

першим може зробити висновок про можливість звільнення особи від кримінальної відповідальності. Але позиція автора стосовно того, що «роз'яснення особі, яка підозрюється у вчиненні правопорушення, суті підозри та підстав звільнення покладається на слідчого» видається нам дискусійною з наступних міркувань:

– по-перше, ч. 1 ст. 286 КПК України покладає на прокурора обов'язок не лише з'ясувати думку підозрюваного, а й встановити на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності. Очевидно, що повідомити особі про можливість її звільнення від кримінальної відповідальності можна лише після встановлення такої можливості;

– по-друге, якщо ж погодитись із твердження О. О. Торбаса, що спочатку слідчий з'ясовує думку підозрюваного про можливість звільнення від кримінальної відповідальності, а потім звертається до прокурора, який отримує згоду підозрюваного на таке звільнення, то це призводитиме до зайвого повторення одних і тих же процесуальних дій різними суб'єктами;

– по-третє, стверджуючи, що «…усі інші дії … (*які прямо не передбачені як обов'язок прокурора – Н. Б.*) покладаються на слідчого», О. О. Торбас ніби встановлює примат повноважень слідчого над повноваженнями прокурора: прокурор на досудовому розслідуванні здійснює лише те, що прямо передбачено як його повноваження, а слідчий – все інше, навіть без спеціальної на те вказівки в КПК України. Проте і прокурор, і слідчий є органом державної влади, а тому згідно ч. 2 ст. 19 Конституції України, «зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України». На підтвердження цього в ст. 36 КПК України встановлюється перелік повноважень прокурора, а в ст. 40 КПК України – перелік повноважень слідчого органу досудового розслідування. При цьому як в ст. 36, так і в ст. 40 КПК України прокурору та слідчому надається право здійснювати інші повноваження, «передбачені цим Кодексом».

Виходячи з ч. 2 ст. 286 КПК України, роз'яснити підозрюваному право на звільнення від кримінальної відповідальності, суть підозри, підставу звільнення від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального

провадження з цієї підстави, як прояв процесуально значимої дії, повинен прокурор і про це варто чітко вказати в ч. 2 ст. 286 КПК України. Адже встановлення на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від кримінальної відповідальності як дія, що передує роз'ясненню прав, та отримання згоди підозрюваного на таке звільнення як дія, що слідує за таким роз'ясненням, є обов'язком прокурора.

Стосовно ж думки потерпілого щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності, то тут треба погодитись із позицією О. О. Торбаса про те, що закон, за загальним правилом, не встановлює отримання його згоди на таке звільнення. А тому незгода потерпілого не матиме імперативного характеру для прокурора. Винятком є той випадок, коли ця умова є одночасно однією із підстав звільнення від кримінальної відповідальності (наприклад, звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим, де потерпілий повинен засвідчити факт примирення і відшкодування завданих підозрюваним збитків або усунення заподіяної шкоди в тому обсязі, який визначений потерпілим). За твердженням І. В. Леоненка, вимога про з'ясування ставлення потерпілого до звільнення особи від кримінальної відповідальності «є доцільною тільки щодо застосування дискреційних підстав звільнення від кримінальної віповідальності» [73, с. 410]. При цьому дискусійним видається твердження про те, що у випадку звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України) з'ясування ставлення потерпілого не потрібне, адже така підстава є імперативною [73, с. 410]. Виконання вказаної умови тут забезпечує встановлення наявності підстави для звільнення від кримінальної відповідальності.

Юридичними умовами у цьому випадку є передбачені КПК України вимоги щодо здійснення слідчим, прокурором, а у передбачених законом випадках – слідчим суддею певних процесуальних, в т.ч. слідчих (розшукових) дій, від виконання яких вказаними суб'єктами кримінального провадження ставиться в залежність можливість з'ясування передбачених кримінальним матеріальним

законом підстав звільнення від кримінальної відповідальності та отримання згоди підозрюваного на таке звільнення.

II. Підстави закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності.

Юридичною підставою закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності є передбачене кримінальним процесуальним законом повноваження прокурора складати процесуальні документи та здійснювати процесуальні дії, якими закінчується досудове розслідування за наявності до того фактичних підстав та юридичних і фактичних умов у певному кримінальному провадженні (ч. ч. 2, 3 ст. 286 КПК України).

У випадку закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності фактичними підставами закінчення досудового розслідування є достатність доказів, що підтверджують наявність передбаченої кримінальним матеріальним законом підстави звільнення від кримінальної відповідальності, та отримання згоди підозрюваного на таке звільнення. Залежно від передбаченої кримінальним матеріальним законом підстави звільнення від кримінальної відповідальності ця форма закінчення досудового розслідування має свої підвиди.

Першим її підвидом є закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з дійовим каяттям (ст. 45 КК України).

Для цього прокурором мають бути встановлені підстави, передбачені ст. 45 КК України, а саме: 1) факт вчинення особою злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, крім корупційних злочинів; 2) вчинення цього злочину вперше; 3) дійове каяття особи. Останнє має характеризуватися трьома складовими взаємопов’язаними елементами: 1) щирим розкаянням у вчиненому злочині; 2) активним сприянням розкриттю цього злочину та, 3) повним відшкодуванням завданих цією особою збитків або усуненням заподіяної шкоди [6, с. 130]. Що ж стосовно наукової дискусії про те чи обов’язковим є встановлення всіх

елементів позитивної посткримінальної поведінки особи для такого звільнення від кримінальної відповідальності, чи достатньо лише окремих з них [22, с. 88; 201], варто зазначити наступне. Відповідь на це питання дає кримінальна процесуальна норма, розділяючи згадані елементи сполучником «і»: «щиро покаялася, активно сприяла розкриттю злочину і повністю відшкодувала завдані нею збитки або усунула заподіяну шкоду». Тому варто погодитись із твердженням О. В. Савкіна про те, що такі елементи «повинні розглядатися в сукупності, їх єдності, взаємозв'язку і взаємообумовленості» [150, с. 35], а наявність лише одного із них може розглядатися як пом'якшуюча обставина. Варто погодитись із І. В. Рогатюком, що встановлення такого елементу позитивної посткримінальної поведінки особи, як повне відшкодування завданих цією особою збитків або усунення заподіяної шкоди не є можливим, а тому не може розглядатись як обов'язкове у випадку відсутності збитків, шкоди як результату кримінального протиправного діяння [144, с. 144]. Проте погодитись ми можемо лише з тією умовою, що цей випадок є єдиним винятком із правила обов'язкового встановлення всіх елементів позитивної посткримінальної поведінки особи.

Наведені обставини як підстави закінчення досудового розслідування складають предмет доказування у такій категорії проваджень. Отже, інші обставини, передбачені загальною нормою КПК України про предмет доказування (предмет обвинувачення), зокрема, ті, що впливають на ступінь тяжкості злочину, а також обставини, що характеризують особу обвинуваченого, пом'якшують та обтяжують покарання (п. 4 ч. 1 ст. 91 КПК України) тут встановлювати потреби немає, оскільки вони не мають жодного правового (матеріально- та процесуально-правового) значення [125, с. 297].

Заперечення викликає твердження І. В. Рогатюка про те, що «звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям не допускається, якщо в кримінальному провадженні бере участь потерпілий» [144, с. 149].

Наступним підвидом аналізованої форми закінчення досудового розслідування є закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про

звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з примиренням винного з потерпілим (ст. 46 КК України).

Підставами закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з примиренням його з потерпілим є достатність доказів про: 1) вчинення особою злочину невеликої тяжкості або необережного злочину середньої тяжкості, крім корупційних злочинів; 2) вчинення цього злочину вперше; 3) примирення винного з потерпілим; 4) відшкодування завданих ним збитків або усунення заподіяної шкоди.

При цьому закон не вимагає, щоб таке відшкодування або усунення шкоди було здійснено у повному обсязі. Важливо, щоб винним були задоволені претензії потерпілого. На відміну від дійового каяття, де розмір відшкодування повинен обгрунтовуватися матеріалами кримінального провадження, незадоволення вимог потерпілого щодо відшкодування, навіть якщо такі вимоги є завищеними, має наслідком неможливість застосування ст. 46 КК України [6, с. 140-141]. Як зазначає Ж. В. Мандриченко, «особа, яка вчинила протиправне діяння, повинна особисто виконати посткримінальні позитивні дії, тому що особистий характер має як кримінально-правове, так і кримінологічне значення у подальшому форуванні позитивних рис винної особи» [83, с. 152].

Деякі проблеми виникають у правозастосуванні при розрізненні таких форм закінчення досудового розслідування, як звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв’язку з примиренням винного з потерпілим та звернення до суду з обвинувальним актом у кримінальному провадженні на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним.

Так, практика укладання угод про примирення між потерпілим та підозрюваним знає випадки передбачення як однієї з умов укладеної угоди – згоди сторонами на закриття щодо підозрюваного кримінального провадження на підставі та в порядку, передбаченому ст. 46 КК України.

Проте при зверненні до суду з обвинувальним актом у кримінальному провадженні на підставі угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним посилання в угоді на ст. 46 КК України («Звільнення від кримінальної

відповідальності у зв’язку з примиренням винного з потерпілим») є абсолютно неприпустимим з огляду на різну правову природу, а також кримінальні матеріальні та кримінальні процесуальні наслідки застосування інститутів звільнення від кримінальної відповідальності та укладення угоди про примирення між потерпілим та підозрюваним чи обвинуваченим, передбачені, зокрема, ч.ч. 1, 2 ст. 286, ч. 3 ст. 288, ч. 1 ст. 474, ч. 1, 2 ст. 475 КПК України.

На підставі проведеного аналізу практики застосування КПК України судова палата у кримінальних справах в п. 4 інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ головам апеляційних судів областей, міст Києва та Севастополя, Апеляційного суду Автономної Республіки Крим «Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 "Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод"» від 5 квітня 2013 року № 223-558/0/4-13 (далі – Лист) звернула увагу суддів судів першої та апеляційної інстанцій, що «у випадках, коли у кримінальному провадженні одночасно вбачаються підстави для звільнення особи від кримінальної відповідальності у зв’язку із примиренням винного з потерпілим, передбачені ст. 46 КК, та для призначення обвинуваченій особі покарання на підставі угоди між потерпілим і підозрюваним/обвинуваченим (надійшла укладена між сторонами угода про примирення), суд, враховуючи, що стаття кримінального закону, яка передбачає таке звільнення від кримінальної відповідальності, має імперативний (обов’язковий) характер, а також беручи до уваги встановлені обставини, повинен: за наявності підстав для звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим… та згоди обвинуваченого на таке звільнення і закриття провадження з таких підстав – відмовити згідно з п. 3 ч. 7 ст. 474 КПК у затвердженні угоди про примирення та звільнити обвинуваченого від кримінальної відповідальності на підставі ст. 46 КК; за наявності підстав для звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з примиренням обвинуваченого з потерпілим, у разі якщо потерпілий заперечує проти такого звільнення, оскільки результатом його

примирення з обвинуваченим є укладена між ними угода, … за відсутності підстав для відмови в її затвердженні – ухвалити вирок, яким затвердити угоду і призначити узгоджену сторонами міру покарання» [133].

Закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з передачею особи на поруки (ст. 47 КК України).

Підставами тут є достатність доказів про: 1) вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів; 2) вчинення злочину вперше; 3) щире каяття особи у вчиненому злочині, яке полягає у визнанні особою своєї вини, висловленні жалю з приводу вчиненого, наданні обіцянки не скоювати злочинів (правопорушень) та виконувати умови поруки.

Особливістю фактичних умов закінчення досудового розслідування в цьому випадку є наявність, окрім наведених вище фактичних умов, також протоколу загальних зборів колективу підприємства, установи чи організації, що містить клопотання колективу, членом якого є особа, про передачу її на поруки.

Окрім того, щире каяття особи повинне знайти своє відображення у процесуальних документах кримінального провадження [6, с. 143].

Закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності внаслідок зміни обстановки (ст. 48 КК України).

В цьому випадку підставами закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності є достатність доказів про: 1) вчинення злочину невеликої або середньої тяжкості, крім корупційних злочинів; 2) вчинення злочину вперше. Окрім того, стаття 48 КК України передбачає дві альтернативні, самостійні матеріально-правові підстави вирішення питання про закінчення досудового розслідування у такий спосіб: 1) втрата діянням на час розслідування кримінального провадження суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки та, 2) втрата особою на час розслідування кримінального провадження суспільної небезпечності внаслідок зміни обстановки.

Закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України).

«Строк давності – це передбачений КК певний проміжок часу після вчинення злочину, сплив якого є підставою звільнення особи, яка вчинила злочин, від кримінальної відповідальності» [6, с. 158]. Підставами закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності в цьому випадку є достатність доказів про: 1) вчинення особою злочину невеликої тяжкості, середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину за винятком злочинів проти основ національної безпеки України, передбачених у ст. ст. 109-114[1], проти миру та безпеки людства, передбачених у ст. ст. 437-439 і ч. 1 ст. 442 КК України; 2) сприятливий сплив певних строків давності з дня вчинення злочину до набрання законної сили обвинувальним вироком суду, яким особа засуджена за вчинений нею злочин певної тяжкості. При цьому сприятливим визнається такий сплив зазначених строків давності, за якого особа, що вчинила злочин, протягом цих строків виконала дві умови, взяті у своїй сукупності, а саме: 1) не ухилялася від розслідування або суду та, 2) не вчинила нового злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого злочину [6, с. 163]. Положення ч. 1 ст. 49 КК України вважають кримінально-правовою презумпцією. Якщо було встановлено, що з дня вчинення особою злочину і до дня набрання вироком законної сили минули визначені ч. 1 ст. 49 КК України строки, і «якщо давність не була перервана, презюмується, що така особа не є суспільно небезпечною» [2, с. 82].

Верховний Суд України проаналізувавши практику застосування норм закону про звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, наголосив, що «у чинному КПК відсутні норми, якими передбачено підстави та порядок звільнення невстановлених осіб від кримінальної відповідальності у разі спливу строків давності, тому це питання потребує негайного зконодавчого врегулювання» [17]. Доречним вбачається у цьому випадку законодавчо передбачити норму, аналогічну до положення ч. 3 ст. 11-1 КПК 1960

року: прокурор повинен звернутися до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності невстановлених осіб.

Закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення неповнолітнього від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49, ч. 1, 2 ст. 106 КК України).

Підставами такого звільнення є достатність доказів про: 1) вчинення особою злочину невеликої чи середньої тяжкості, тяжкого чи особливо тяжкого злочину у віці до вісімнадцяти років; 2) сприятливий сплив строків давності, визначених статтею 106 КК України, при якому особа, що вчинила злочин, виконала обидві умови: а) не ухилялася від розслідування або суду; б) не вчинила нового злочину середньої тяжкості, тяжкого або особливо тяжкого злочину.

Наступним підвидом розглядуваної форми закінчення досудового розслідування є закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності з підстав, передбачених Особливою частиною КК України. Цей підвид має 21 різновидність в залежності від конкретних фактичних підстав звільнення від кримінальної відповідальності, передбачених: ч. 5 ст. 110-2 (фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України), ч. 2 ст. 111 (державна зрада), ч. 2 ст. 114 (шпигунство), ч. 3 ст. 175 (невиплата заробітної плати, стипендії, пенсії чи інших установлених законом виплат), ч. 4 ст. 212 (ухилення від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів)), ч. 4 ст. 212-1 (ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та страхових внесків на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування), ч. 2 ст. 255 (створення злочинної організації), ч. 6 ст. 258 (терористичний акт), ч. 2 ст. 258-3 (створення терористичної групи чи терористичної організації), ч. 4 ст. 258-5 (фінансування тероризму), ч. 6 ст. 260 (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань), ч. 3 ст. 263 (незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами), ч. 4 ст. 289 (незаконне заволодіння транспортним засобом), ч. 4 ст. 307 (незаконне виробництво,

виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів), ч. 4 ст. 309 (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту), ч. 4 ст. 311 (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання прекурсорів), ч. 5 ст. 321 (незаконне виробництво, виготовлення, придбання, перевезення, пересилання, зберігання з метою збуту або збут отруйних чи сильнодіючих речовин або отруйних чи сильнодіючих лікарських засобів), ч. 4 ст. 321-1 (фальсифікація лікарських засобів або обіг фальсифікованих лікарських засобів), ч. 5 ст. 354 (підкуп працівника підприємства, установи чи організації), ч. 4 ст. 401 (вчинення військових злочинів), ч. 5 ст. 447 (найманство) КК України. Вказані підстави іменують спеціальними [52, с. 12; 117, с. 300].

III. Процесуальна процедура (порядок) закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності передбачена ст. ст. 285-287 КПК України.

Після встановлення прокурором на стадії досудового розслідування підстав для звільнення від кримінальної відповідальності, а також виконання вимог щодо умов складання клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності (в т. ч. отримання згоди підозрюваного на таке звільнення), передбачених ч. ч. 2, 3 ст. 285 КПК України, прокурор згідно ч. 2 ст. 286 КПК України, «складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду». Не проведення досудового розслідування у повному обсязі тим не менше, на наш погляд, може зашкодити якості встановлення певних фактичних обставин провадження, зокрема і підстав звільнення від кримінальної відповідальності, що потребують доказуванню, і відображаються у відповідному клопотанні.

Відповідно до ч. 3 ст. 286 КПК України «перед направленням клопотання до суду прокурор зобов’язаний ознайомити з ним потерпілого та з’ясувати його думку щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності». Ця норма вказує на те, що думка потерпілого стосовно можливості звільнення

підозрюваного від кримінальної відповідальності з'ясовується уже після складення клопотання. Проте це, за слушним зауваженням О. О. Торбаса, суперечить п. 8 ч. 1 ст. 287 КПК України, відповідно до якого в самому клопотанні прокурора про звільнення від кримінальної відповідальності повинні бути зазначені «відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності» [176, с. 113-114]. А тому думка потерпілого повинна з'ясовуватися до складання клопотання, тим паче, що у зазначеному нами вище випадку вона може мати вирішальне значення.

Процедура завершення досудового розслідування, що закінчується у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності не передбачає виконання вимог щодо відкриття матеріалів іншій стороні. Хоча відповідні права на ознайомлення з матеріалами учасники кримінального провадження мають (наприклад, потерпілий – п. 11 ч. 1 ст. 56 КПК України). Тому вважаємо за доречне внести зміни до КПК України, які б передбачали обов'язковим застосування процедури надання доступу до матеріалів досудового розслідування, передбаченої ст. 290 КПК України, у випадку закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності. Цю позицію підтримало 60,7% респондентів. Тим паче, що таке відкриття матеріалів здійснюється прокурорами, оскільки у цих провадженнях складається протокол про надання доступу до матеріалів досудового розслідування.

КПК України визначає особливості закінчення досудового розслідування кримінальних проступків у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності. Особливість полягає в тому, що відповідно до ч. 2 ст. 301 КПК України слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру, подати на затвердження прокурору проект клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності, а прокурор згідно п. 2 ч. 3 ст. 301 КПК України зобов'язаний до спливу тридцятиденного терміну після повідомлення особі про підозру звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

IV. Суб’єкти, які здійснюють та беруть участь у здійсненні завершального етапу досудового розслідування. На завершальному етапі досудового розслідування в цьому випадку приймають участь прокурор (тільки йому КПК України надав право складати відповідне клопотання), слідчий суддя, потерпілий, його представник, законний представник, цивільний позивач, його представник, законний представник, цивільний відповідач, його представник, підозрюваний, його захисник, а також у випадку, коли підозрюваним є неповнолітній – законний представник.

V. Процесуальні документи, які складаються на етапі завершення досудового розслідування, їх форма і зміст.

У випадку закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності на завершальному етапі складаються такі акти-документи: повідомлення про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів, протокол про надання доступу до матеріалів досудового розслідування, протокол про ознайомлення з матеріалами досудового розслідування, клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та додатки до такого клопотання.

Вимоги до змісту клопотання передбачені ст. 287 КПК України, зокрема, воно повинно містити: «1) найменування кримінального провадження та його реєстраційний номер; 2) анкетні відомості підозрюваного (прізвище, ім’я, по батькові, дата та місце народження, місце проживання, громадянство); 3) прізвище, ім’я, по батькові та займана посада прокурора; 4) виклад фактичних обставин кримінального правопорушення та його правова кваліфікація з зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність та формулювання підозри; 5) розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, та відомості про її відшкодування; 6) докази, які підтверджують факт вчинення особою кримінального правопорушення; 7) наявність обставин, які свідчать, що особа підлягає звільненню від кримінальної відповідальності, та відповідна правова підстава; 8) відомості про ознайомлення з клопотанням потерпілого та його думка щодо можливості звільнення підозрюваного від кримінальної відповідальності; 9) дата та місце складення клопотання».

До клопотання прокурора КПК України вимагає додавати письмову згоду особи на звільнення від кримінальної відповідальності. Тоді як на практиці відсутність заперечень підозрюваного щодо звільнення його від кримінальної відповідальності зазначається у самому клопотанні, а власне додатками до клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності правозастосовною практикою визнаються:

– протокол роз'яснення підозрюваному права на звільнення від кримінальної відповідальності;

– заява підозрюваного з проханням про звільнення його від кримінальної відповідальності.

Отже, звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності є новою формою закінчення досудового розслідування, яка потребує удосконалення на законодавчому рівні. Проте сам факт її виокремлення значно посприяв удосконаленню інституту звільнення від кримінальної відповідальності та інституту форм закінчення досудового розслідування.

Висновки до розділу 2

Закінчення досудового розслідування зверненням до суду з обвинувальним актом, зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру, зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру та зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності мають свої особливості щодо умов, підстав, процесуального порядку закінчення досудового розслідування, специфіку суб'єктного складу, а також особливості процесуальних актів-документів, які складаються на етапі завершення досудового розслідування, а отже є окремими формами закінчення досудового розслідування. Ці форми закінчення досудового розслідування є нереабілітуючими.

При цьому законодавче регулювання як тих з них, що мають багатовікову історію розвитку у межах національного законодавства (звернення до суду з

обвинувальним актом, звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру), так і тих, що в КПК України де-юре вперше були виділені як форми закінчення досудового розслідування (звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру, звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності), далеке від досконалості та потребує значної кількості змін для забезпечення реальної можливості реалізації прав, свобод та інтересів учасників кримінального провадження на етапі завершення досудового розслідування.

Це, в першу чергу, стосується необхідності чіткого визначення можливості учасників кримінального провадження заявляти клопотання будь-якого характеру на етапі завершення досудового розслідування у кожній із досліджуваних у цьому розділі форм закінчення досудового розслідування, а також удосконалення існуючої процедури розгляду клопотань під час досудового розслідування, передбаченої ст. 220 КПК України.

Потребують визначення на законодавчому рівні підстави для зміни прокурором складеного слідчим обвинувального акта чи відмови у його затвердженні.

Участь законного представника та захисника особи, щодо якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, не повинно виключати її особисту участь у такому провадженні, якщо, звичайно характер психічного розладу, робить можливою участь такої особи у провадженні. Стосовно другої з цих форм, існує необхідність закріплення повноваження слідчого за погодженням з прокурором або прокурора повідомляти особі, яка досягла 11-річного віку, але не досягла віку кримінальної відповідальності, про підозру у присутності законного представника та захисника.

Процедура відкриття матеріалів іншій стороні, передбачена ст. 290 КПК України, повинна поширюватися і на випадки закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності.

РОЗДІЛ 3
РЕАБІЛІТУЮЧІ (ВИПРАВДУВАЛЬНІ) ТА НЕЙТРАЛЬНІ (ПРОЦЕСУАЛЬНІ) ФОРМИ ЗАКІНЧЕННЯ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

3.1. Закінчення досудового розслідування у формі закриття кримінального провадження з реабілітуючих (виправдувальних) підстав

Однією з найдавніших і одночасно найбільш дискусійних форм закінчення досудового розслідування є закриття кримінального провадження.

І. Умови закінчення досудового розслідування у формі закриття кримінального провадження з реабілітуючих (виправдувальних) підстав. У разі закінчення досудового розслідування закриттям кримінального провадження з реабілітуючих (виправдувальних) підстав умовами закінчення досудового розслідування в цій формі є здійснення слідчим, прокурором усіх процесуальних дій та прийняття необхідних процесуальних рішень, включаючи слідчі (розшукові) дії, що є необхідними і достатніми для з'ясування всіх обставин-підстав, передбачених п. п. 1-3 ч. 1, ч. 3 ст. 284 КПК України як підстав закриття кримінального провадження.

ІІ. Реабілітуючі (виправдувальні) підстави закриття кримінального провадження. Сьогодні закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування можливе за наявності однієї з дев'яти підстав, що передбачені ч. 1 ст. 284 КПК України. Залежно від підстави закриття кримінального провадження в межах цієї самостійної форми закінчення досудового розслідування відрізняються також порядок та правові наслідки закриття кримінального провадження.

Всі підстави закриття кримінального провадження поділяються на декілька груп за різними критеріями. Одні науковці виділяють підстави, за яких кримінально-правовий конфлікт вирішується примусово та підстави, що надають можливість вирішити його добровільно [75, с. 4, 7, 14]; інші – реабілітуючі (виправдувальні) та нереабілітуючі підстави закриття кримінального провадження [63, с. 478; 67, с. 619; 34, с. 211; 65, с. 557; 64, с. 292; 31], ще інші – реабілітуючі, нереабілітуючі та

нереабілітуючі зі звільненням особи від кримінальної відповідальності [146, с. 8], чи реабілітуючі (виправдувальні), нереабілітуючі та нейтральні (формальні) підстави [77, с. 260] або ж реабілітуючі (виправдувальні), нереабілітуючі та нейтральні (процесуальні) [125, с. 134].

Варто погодитись з останньою із названих класифікацій і поділяти всі підстави закриття кримінального провадження на реабілітуючі (виправдувальні), нереабілітуючі та нейтральні (процесуальні). При цьому, нереабілітуючі підстави закриття кримінального провадження пов'язані із фактичним визнанням особи винуватою у вчиненні кримінального правопорушення (передбачені кримінальним матеріальним законом підстави звільнення від кримінальної відповідальності). А оскільки, як уже було з'ясовано вище, у разі встановлення їх наявності закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності відбувається в суді, а на стадії досудового розслідування складається клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності, то підстави закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування варто поділяти на дві групи: реабілітуючі (виправдувальні) та нейтральні (процесуальні).

Реабілітуючі підстави закриття кримінального провадження були і є на сьогоднішній день предметом численних досліджень вчених-процесуалістів [8; 9; 11; 35; 49; 79; 125; 199; 200; 202]. Незважаючи на доволі велику увагу, що приділяється дослідженню цього питання, вичерпаним з наукової та практичної точок зору його назвати не можна.

Відповідь на питання про те, які підстави слід відносити до реабілітуючих, також не є однозначною. Законодавець в нормах кримінального процесуального права не визначає і взагалі не вживає поняття «реабілітація». Визначення цьому терміну дає наука кримінального процесу. Зокрема, М. Є. Шумило зазначає, що «реабілітація – це поновлення у правах і відновлення репутації осіб, які безвинно зазнали репресій або були неправомірно притягнені до кримінальної, адміністративної чи дисциплінарної відповідальності. Вона поєднується з компенсацією (відшкодуванням) завданих цим особам матеріальних і моральних збитків» [204, с. 244]. О. В. Капліна стверджує, що «реабілітація в кримінальному

процесі являє собою систему передбачених законом соціально-правових заходів, спрямованих на повне відновлення у попередніх правах громадянина, протиправно притягнутого до кримінальної відповідальності або засудженого, і відшкодування заподіяної йому шкоди» [49, с. 8].

Таким чином, М. Є. Шумило відносить до реабілітуючих такі підстави, як: «1) відсутність (не встановлення) події злочину; 2) відсутність (немає) в діянні складу злочину; 3) недоведеність участі обвинуваченого (підсудного) у вчиненні злочину» [202, с. 69]. С. М. Благодир відносить до реабілітуючих підстави, «передбачені в п. п. 1, 2, 5 ч. 1 ст. 6, в ст. 7-3 та в ч. 2 ст. 213» [11, с. 11] КПК 1960 року, тобто відсутність події злочину, відсутність в діянні складу злочину, не досягнення особою на час вчинення суспільно небезпечного діяння одинадцятирічного віку, не досягнення особою віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину. Д. П. Письменний вважає, що «до реабілітуючих (тобто тих, які повністю знімають з особи підозру) підстав необхідно віднести ті, що вказані в п.п. 1 – 4 ч. 1» ст. 284 КПК України [67, с. 619].

Згідно п. 2 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду» право на відшкодування шкоди, завданої громадянинові такими діями, виникає на стадії досудового розслідування у випадку закриття кримінального провадження за відсутністю події кримінального правопорушення, відсутністю у діянні складу кримінального правопорушення або невстановленням достатніх доказів для доведення винуватості особи у суді і вичерпанням можливостей їх отримати [136]. Тому важко погодитися із твердженням О. О. Торбаса, що «… чіткого зазначення в яких саме випадках особа може вимагати компенсацію від уповноважених органів, а коли – ні, немає» [176, с. 49].

Н. Я. Шило зазначає, що «… процесуальним актом реабілітації є не будь-яке закриття кримінального провадження, а лише таке, підставою для якого є ті ж обставини, що й для ухвалення виправдувального вироку. До них відносяться

відсутність події чи складу злочину і недоведення участі обвинуваченого у вчиненні злочину» [199, с. 20].

Відповідно до ч. 1 ст. 373 КПК України виправдувальний вирок ухвалюється у разі, якщо не доведено, що: 1) вчинено кримінальне правопорушення, в якому обвинувачується особа; 2) кримінальне правопорушення вчинене обвинуваченим; 3) в діянні обвинуваченого є склад кримінального правопорушення. Виправдувальний вирок також ухвалюється при встановленні судом підстав для закриття кримінального провадження, передбачених п. п. 1 та 2 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Таким чином до реабілітуючих підстав закриття кримінального провадження українське законодавство відносить наступні підстави:

1) встановлена відсутність події кримінального правопорушення;

2) встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення;

3) не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати.

КПК України не пояснює зміст жодної з цих підстав. А це призводить до неоднозначного їх тлумачення практичними працівниками і постійних наукових дискусій, які не припиняються між теоретиками від моменту появи цих підстав.

– Перша реабілітуюча (виправдувальна) підстава закриття кримінального провадження – встановлена відсутність події кримінального правопорушення.

Чіткому розумінню цієї підстави не сприяє і той факт, що до прийняття Основ кримінального судочинства Союзу РСР і союзних республік 1958 року не існувало такої самостійної підстави закриття кримінального провадження, як відсутність події кримінального правопорушення. Вона охоплювалась підставою – «відсутність складу злочину» [35, с. 7].

Н. В. Жогін, Ф. Н. Фаткуллін пояснюють відсутність події злочину через наступні ситуації: 1) коли виявляється, що об’єктивно не існує те протиправне діяння, по якому порушено кримінальну справу; 2) коли встановлюється, що реально не існують ті негативні факти (події), які під час порушення кримінальної справи вважались підтвердженням і результатом імовірного злочинного діяння і 3) коли негативні факти (події), у зв’язку з якими було порушено кримінальну справу,

підтверджуються, але слідчий приходить до твердого висновку про те, що вони не є результатом чиїхось злочинних діянь чи бездіяльності [38, с. 306-309].

В. О. Попелюшко зазначає, що «для вирішення справи за даною підставою необхідно встановити, що сама подія, за фактом якої проводиться провадження, або не існувала (нестача в касі виявилася вигаданою внаслідок арифметичної помилки) або не була злочинною (мало місце знищення майна, наприклад, від удару блискавки). В другому випадку «відсутність події злочину» означає, що певна подія мала місце, причинила шкоду суспільству, але ця подія не злочин» [126, с. 61].

А. Я. Дубинський вважає, що відсутність події злочину як підстава для закриття кримінального провадження повинне знаходити застосування в наступних конкретних випадках:

а) якщо встановлено, що не було самого факту (події), для розслідування якої порушено справу;

б) якщо встановлено, що сама подія мала місце, але вона не може бути визнана злочином оскільки не стала результатом чийого-небудь діяння (негативні наслідки стали результатом дій стихійних сил природи, або фізіологічних (захворювання), фізичних чи хімічних процесів, поява яких не залежала від інших осіб);

в) коли встановлено, що подія мала місце, але не є злочином тому, що була результатом дій потерпілої особи, а не сторонніх осіб [35, с. 11-12].

З таким розумінням вказаної підстави варто погодитись. Схоже тлумачення змісту цієї підстави (щоправда як підстави ухвалення виправдувального вироку) дає постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 29 червня 1990 року «Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку», в п. 21 якої зазначається, що «виправдувальний вирок постановляється за відсутністю події злочину, коли судовим розглядом справи встановлено, що діяння, у вчиненні якого обвинувачувався підсудний, взагалі не мало місця або відсутній причинний зв’язок між діянням підсудного і шкідливими наслідками, настанням яких обумовлюється злочинність діяння, зокрема, коли шкідливі наслідки настали

внаслідок дій особи, якій заподіяно шкоду, або в результаті дії сил природи тощо» [129].

М. Є. Шумило відносить до цієї підстави закриття кримінального провадження також ситуацію, коли не встановлена подія злочину і при цьому вичерпані всі можливості для збирання додаткових доказів [202, с. 74].

Подію кримінального правопорушення в контексті ст. 284 КПК України потрібно розуміти у тому значенні, яке запропоноване теорією права. Так, події «це юридичні факти, що виникають, змінюються і припиняються поза волею людей» [157, с. 138]. Схожої позиції дотримується М. І. Хавронюк «подія в праві трактується як один із видів юридичних фактів, з якими закон пов'язує виникнення правовідносин. Відсутність події кримінального правопорушення означає відсутність юридичного факту, тобто і приводу для виникнення кримінально-правових відносин» [102, с. 544]. Але в ст. 284 КПК України йдеться не просто про подію, а про подію кримінального правопорушення. Таким уточненням законодавець, очевидно, хотів підкреслити, що мова йде не просто про будь-яку подію, а ту подію, точніше – юридичний факт, який, на переконання заявника, потерпілого, працівника правоохоронного органу мав місце, і міг бути помилково оцінений ними не як подія, а як діяння, причому кримінально каране, зокрема, й через настання певних негативних наслідків або переконання особи у їх настанні.

М. Є. Шумило ще в період дії КПК 1960 року запропонував аналізовану підставу назвати наступним чином: «за відсутністю діяння, забороненого кримінальним законом, за ознаками якого порушена кримінальна справа» [202, с. 76].

Таким чином, для уникнення помилкової практики розуміння цієї підстави закриття кримінального провадження необхідно відсутність події кримінального правопорушення як підставу закриття кримінального провадження застосовувати в таких випадках, коли:

1) відсутній сам факт (подія), для розслідування якого було розпочато кримінальне провадження;

2) наявність факту кримінального правопорушення встановити неможливо;

3) факт мав місце, але він не може бути визнаний кримінальним правопорушенням, оскільки не був результатом чийого-небудь діяння;

4) факт мав місце, але він не є кримінальним правопорушенням тому, що був результатом дій потерпілої особи, а не сторонніх осіб.

– Друга реабілітуюча (виправдувальна) підстава закриття кримінального провадження – встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення.

Ця підстава піддана певній критиці щодо її назви, суті, і взагалі доцільності існування [14, с. 104].

Судова практика дає нехай і не вичерпне, але певне орієнтуюче розуміння поняття «відсутність в діянні особи складу кримінального правопорушення» (в контексті підстави ухвалення виправдувального вироку): «… коли встановлено, що діяння, яке ставилось у вину підсудному, ним вчинено, але кримінальним законом воно не визнається злочинним, зокрема, якщо воно лише формально містить ознаки злочину, але через малозначність не являє суспільної небезпеки; відсутні інші умови, за яких діяння визнається злочинним (повторність діяння, попереднє притягнення до адміністративної відповідальності тощо); діяння вчинено у стані необхідної оборони чи крайньої необхідності; мала місце добровільна відмова від вчинення злочину, а фактично вчинене не містить складу іншого злочину; підсудний не є суб’єктом злочину через відсутність спеціальних ознак, встановлених для суб’єкта даного складу злочину; підсудний не досяг віку, з якого він може нести кримінальну відповідальність» [129].

Цікавою у цьому аспекті є практика Європейського суду з прав людини, чиї рішення у справах про заявлені порушення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «наділяються таким же юридичним статусом, як і сама Конвенція» [48, с. 129]. Так, у рішенні в справі «Пантелеєнко проти України» від 29 червня 2006 року Європейський суд з прав людини з’ясовував, серед інших [164; 71, с. 97-98], питання про заявлене порушення п. 2 ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у зв’язку з відмовою органів влади відшкодувати

шкоду заявнику за схемою «компенсації за незаконне кримінальне переслідування» [164].

Європейський суд з прав людини встановив порушення принципу презумпції невинуватості, що й призвело до відмови у відшкодуванні такої шкоди. Зокрема, було встановлено, що «справу заявника було закрито на досудовому етапі слідчими органами на тій підставі, що малозначимість злочину, вчиненого заявником, робить його кримінальне переслідування недоцільним. Національні суди, переглянувши це рішення, погодилися з тим, що (ненаведений) доказ, що міститься у матеріалах справи, є достатнім для доведення вчинення злочину заявником, а також малозначимості злочину. Дійсно, вирішення питання відносно невинуватості обвинуваченого можливе до тих пір, поки кримінальний процес не закінчується прийняттям обвинувального вироку… Однак своїм рішенням від 26 грудня 2001 року Новозаводський суд відхилив клопотання заявника про компенсацію, спираючись на той факт, що кримінальне провадження проти нього було припинено з нереабілітуючих обставин… . Це рішення підтвердив Апеляційний суд після того, як скаргу заявника відносно рішення про припинення кримінального провадження з нереабілітуючих обставин було врешті-решт відхилено… . Суд зазначає, що в даній справі судові рішення про закриття кримінального провадження проти заявника було сформульовано таким чином, що немає сумнівів щодо їх думки про те, що заявник скоїв злочин, який йому інкримінується» [164].

Для аналізу такої підстави закриття кримінального провадження, як відсутність в діянні складу кримінального правопорушення, важливим також є рішення Європейського суду з прав людини у справі «Грабчук проти України» від 21 вересня 2006 року [163]. Не вдаючись до повного хронологічного аналізу всіх процесуальних рішень, що приймались стосовно заявниці, зауважимо лише, що слідчим була винесена постанова, відповідно до якої кримінальну справу проти заявниці було частково закрито за недоведеністю її участі у вчиненні злочину та частково у зв’язку із закінченням строків давності. Слідчим не було доведено, що заявниця здійснювала розкрадання, проте він дійшов висновку, що її дії можуть бути кваліфіковані як халатність, що складало злочин відповідно до статті 167

Кримінального кодексу України у редакції, яка діяла на той час. Однак, враховуючи те, що строк давності притягнення заявниці до відповідальності за халатність минув, кримінальну справу за цим обвинуваченням було закрито без згоди обвинуваченої особи у зв'язку із закінченням строків давності притягнення до кримінальної відповідальності, хоча пред'явлення обвинувачення у халатності заявниці ніколи не здійснювалось і справа за цією статтею не порушувалась. Врешті порушити кримінальну справу за цією статтею проти заявниці він, по суті і не міг, адже на той час уже пройшли строки давності притягнення її до кримінальної відповідальності, тобто, була наявною обставина, що виключала провадження у кримінальній справі. Тому ні порушити кримінальну справу за статтею «халатність», ні, тим більше, закрити за цією ж статтею кримінальну справу, так і не порушивши її, слідчий не мав права. Він повинен був просто закрити кримінальну справу за відсутністю в діянні п. Грабчук складу злочину розкрадання майна (тобто, за реабілітуючою підставою). Європейський суд з прав людини встановив, що винісши постанову про закриття справи за нереабілітуючою підставою, слідчий фактично визнав вину особи, а цим – порушив принцип презумпції невинуватості.

Не знайшло свого вирішення питання про суть такої підстави закриття кримінального провадження, як відсутність в діянні складу кримінального правопорушення, серед теоретиків кримінального процесу.

Зокрема, А. Я. Дубинський вказує, що відсутність складу злочину має місце, у разі відсутності одного із елементів складу злочину, непричетності особи до злочину, малозначності діяння, необхідної оборони і крайньої необхідності, затримання злочинця, виконання наказу, виконання професійних і службових обов'язків, згоди потерпілого, реалізації свого права, виправданого виробничого ризику, а також у випадку добровільної відмови від вчинення злочину, наперед не обіцяного приховування чи недонесення про злочин, відсутності умов, передбачених законом для притягнення до кримінальної відповідальності за конкретне діяння [35, с. 17-37].

У зв'язку із вищезазначеним відсутність складу кримінального правопорушення має місце в наступних випадках:

1) діяння, яке спричинило негативні наслідки, мало місце, але воно не містить хоча б одного елементу складу кримінального правопорушення. При цьому саме діяння, яке не містить хоча б одного елементу складу кримінального правопорушення, може як містити склад іншого правопорушення, так і не містити складу правопорушення в цілому;

2) при вчиненні діяння існували обставини, що відповідно до норм закону України про кримінальну відповідальність виключали його злочинність».

– Третя реабілітуюча (виправдувальна) підстава закриття кримінального провадження – не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати.

КПК 1960 року передбачав три реабілітуючі (виправдувальні) підстави закриття кримінальної справи – відсутність події злочину (п. 1 ч. 1 ст. 6), відсутність в діянні складу злочину (п. 2 ч. 1 ст. 6) [68, с. 7] і недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину (п. 2 ч. 1 ст. 213) [68, с. 121]. Судова практика тлумачила третю із реабілітуючих підстав як ситуацію, «коли факт суспільно небезпечного діяння встановлено, але досліджені судом докази виключають або не підтверджують вчинення його підсудним» [129]. Проте формулювання підстави закриття кримінальної справи «недоведеність участі обвинуваченого у вчиненні злочину» піддавалось жорсткій критиці як така, що свідчила про наявність сумнівів у невинуватості особи. Сьогоднішнє формулювання підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України («не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати») також не можна назвати ідеальним.

М. С. Строгович свого часу пропонував назвати третю із реабілітуючих підстав закриття провадження «у зв’язку з невчиненням обвинуваченим того діяння, у вчиненні якого він обвинувачувався» [168, с. 175]. Варто проте зауважити, що невчинення підозрюваним того діяння, у вчиненні якого він підозрювався, може означати буквально і відсутність складу кримінального правопорушення у діяннях підозрюваного.

В. Г. Заболоцький та Я. О. Мотовиловкер пропонували означити цю підставу як припинення кримінального переслідування «за необґрунтованістю висновку про вчинення злочину підсудним» [76]. Тут варто підкреслити, що, виходячи зі змісту ч. 3 ст. 370 КПК України, обґрунтованим є рішення, ухвалене на підставі об'єктивно з'ясованих обставин, які підтверджені доказами. А тому необґрунтованим є таке твердження про винуватість особи (що знайшло відображення у повідомленні про підозру, обвинувальному акті), в основу якого лягли об'єктивно з'ясовані обставини, які на момент повідомлення про підозру не були підтверджені доказами, або які були спростовані після повідомлення про підозру особі. Проте право застосовується до юридичних фактів, а не до висновків прокурора, адвоката. Тому третю реабілітуючу підставу варто сформулювати як «відсутність достатніх даних про вчинення кримінального правопорушення підозрюваним». Таким чином назва підстави буде відображати реальну ситуацію, яка склалася під час досудового розслідування, факт відсутності в розпорядженні органів досудового розслідування, а тому за презумпцією невинуватості – відсутності взагалі – достатніх даних про вчинення кримінального правопорушення підозрюваним, якщо при цьому сама подія кримінального правопорушення була встановлена.

Неоднозначності в тлумаченні цієї підстави закриття кримінального провадження додає і певна недосконалість термінології кримінального процесуального закону. Так, в ч. 3 ст. 129 КПК України («Вирішення цивільного позову в кримінальному провадженні») зазначено, що «у разі виправдання обвинуваченого за відсутності в його діях складу кримінального правопорушення або його непричетності до вчинення кримінального правопорушення, … , суд залишає позов без розгляду». При цьому в КПК України не міститься визначення поняття «непричетність». Співвідношення між поняттям «непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення» та існуючими реабілітуючими підставами закриття кримінального провадження також є питанням дискусійним.

А. Я. Дубинський зазначав, що непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення «виявляється у двох можливих ситуаціях: 1) коли достовірно встановлено, що злочин вчинено не даною особою, а іншою, і ця особа відома, і 2)

коли встановлено, що злочин вчинено не даною особою, а іншою, але невідомо, ким саме» [35, с. 20]. Підкреслюючи дискусійність питання про підставу закриття кримінального провадження у випадку встановлення непричетності особи до вчинення кримінального правопорушення, А. Я. Дубинський схилявся до твердження про доцільність припинення кримінального переслідування особи за відсутністю в діяння складу злочину [35, с. 20] і при цьому робив наступне застереження: «ми усвідомлюємо, що, рекомендуючи при встановленні непричетності особи до вчинення злочину припиняти її кримінальне переслідування з мотиву відсутності в діянні складу злочину, пропонуємо подекуди розширювальне тлумачення даної підстави, оскільки в окремих випадках виявляється, що особа, переслідування якої припиняється, взагалі не вчиняла жодних діянь, які мали відношення до розслідуваної події» [35, с. 23].

Окремі науковці, зокрема, Д. В. Шилова в дисертації на тему «Захист прав та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті на стадії досудового розслідування», пропонує доповнити КПК України новою реабілітуючою підставою закриття кримінального провадження – «непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення», при цьому залишивши передбачену п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України підставу для закриття кримінального провадження, оскільки «вона може відображати ситуацію, що об’єктивно склалася в доказуванні» [200, с. 5, 9, 14]. Така пропозиція видається дещо дискусійною, оскільки, виходячи з нижченаведених міркувань, виділення вказаної четвертої реабілітуючої підстави закриття кримінального провадження породить конкуренцію кримінальних процесуальних норм і спровокує проблеми застосування реабілітуючих підстав закриття кримінального провадження у правозастосовній діяльності.

В цілому ж непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення фактично може відображатися в таких можливих ситуаціях:

а) достовірно встановлено, що кримінальне правопорушення вчинено не даною особою, а іншою, і цю особу встановлено;

б) встановлено, що кримінальне правопорушення вчинено не даною особою, а іншою, проте невідомо, ким саме;

в) встановлена подія кримінального правопорушення, але не доведена причетність особи до його вчинення.

У перших двох випадках, оскільки достовірно встановлено, що кримінальне правопорушення вчинено не цією особою, прокурор повинен закрити кримінальне провадження стосовно підозрюваного за відсутністю в його діях складу кримінального правопорушення, адже відсутня об’єктивна сторона складу кримінального правопорушення в діяннях підозрюваного (п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України).

У третьому випадку прокурор повинен прийняти постанову про закриття кримінального провадження, керуючись передбаченою п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України підставою закриття кримінального провадження. В такому випадку, за твердженням В. О. Попелюшка, має місце так звана доказова інформаційна рівновага і немає процесуальних можливостей для подальшого збирання доказів. Вищенаведена ситуація є прикладом застосування одного з елементів принципу презумпції невинуватості: всі сумніви тлумачаться на користь підозрюваного. В цьому випадку підставою для застосування права буде юридичний факт – стан, при якому зібрані в провадженні докази з достовірністю не свідчать ні про винуватість, ні про невинуватість особи, а недоведена винуватість дорівнює доведеній невинуватості. Отже, прокурор, що не довів причетність, довів непричетність особи у вчиненні кримінального правопорушення [125, с. 272].

Відтак непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення є збірним поняттям і фактично включає в себе дві підстави закриття кримінального провадження.

КПК України передбачає як одне із завдань кримінального провадження, щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура (ст. 2). А значить і належна процедура закриття кримінального провадження, в т. ч. і відповідна підстава закриття. Тому застосування тієї підстави закриття кримінального провадження, яка не повністю відповідає фактичним

обставинам провадження, не можна назвати правильним. У зв'язку з чим положення ч. 3 ст. 129 КПК України потребує уточнення.

Таким чином, для усунення існуючих недоліків законодавчого регулювання підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України необхідно вказану підставу закриття кримінального провадження сформулювати наступним чином: «відсутність достатніх доказів про вчинення кримінального правопорушення підозрюваним». Відсутність достатніх доказів про вчинення кримінального правопорушення підозрюваним має місце, якщо на момент повідомлення про підозру в його основу лягли обставини, що не були підтверджені доказами, або які були спростовані після повідомлення про підозру особі. Відсутність достатніх доказів про вчинення кримінального правопорушення підозрюваним як підстава закриття кримінального провадження застосовується у тих випадках, коли встановлена подія кримінального правопорушення, але не доведена причетність особи до його вчинення.

Провадження щодо юридичної особи відповідно до ч. 3 ст. 284 КПК України підлягає закриттю у разі:

1) встановлення відсутності підстав для застосування до неї заходів кримінально-правового характеру. Підстави застосування заходів кримінально-правового характеру до юридичної особи передбачені ст. 96-3 КК України і були зазначені в підрозділі 2.1. цієї роботи.

Тут встановлення відсутності підстав для застосування до юридичної особи заходів кримінально-правового характеру означає непідтвердження факту вчинення уповноваженою особою юридичної особи одного із тих діянь, які передбачені п.п. 1-4 ч. 1 ст. 96-3 КК України. Щоправда непідтвердження факту вчинення зазначених діянь з процесуальної точки зору означає закриття кримінального провадження з реабілітуючих підстав або ж ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи. Тому вказана підстава закриття провадження щодо юридичної особи повністю поглинає наступну:

2) закриття кримінального провадження чи ухвалення виправдувального вироку щодо уповноваженої особи юридичної особи.

III. Процесуальна процедура (порядок) закриття кримінального провадження з реабілітуючих (виправдувальних) підстав. Після з'ясування підстав для закриття кримінального провадження (провадження щодо юридичної особи) слідчий, прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження.

Слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з таких реабілітуючих підстав, які передбачені п. п. 1, 2, ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з усіх реабілітуючих підстав, а також приймає постанову про закриття провадження щодо юридичної особи. Рішення про закриття провадження щодо юридичної особи може бути оскаржено в порядку, встановленому КПК України.

Варто погодитись із твердженням О. В. Савенкова про те, що КПК України потребує доповнень, в яких би визначалось, що у разі закриття кримінального провадження з реабілітуючих підстав слідчий, прокурор зобов'язані роз'яснити особі право та порядок відшкодування шкоди, завданої їй незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду, а також вжити необхідних заходів для відшкодування такої шкоди [149, с. 94].

Рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення (ч. 5 ст. 284 КПК України).

Відповідно до ч. 6 ст. 284 КПК України копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, прокурору.

Частина 6 ст. 284 КПК України передбачає процедуру перевірки постанови про закриття кримінального провадження на законність та обґрунтованість. І хоча прямо КПК України цього не вимагає, але в правозастосовчій практиці на постанову слідчого про закриття кримінального провадження начальник слідчого відділу складає висновок про законність та обґрунтованість закриття кримінального провадження, а прокурор – довідку про перевірку кримінального провадження, в

якій формулює висновок про обґрунтованість закриття кримінального провадження і наявність підстав для скасування постанови. Ці документи додаються до матеріалів досудового розслідування.

Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв'язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого про закриття кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим копії постанови. Окрім прокурора, постанову слідчого про закриття кримінального провадження має право скасувати також слідчий суддя за скаргою заявника, потерпілого, його представника чи законного представника у порядку, визначеному главою 26 КПК України. При цьому відповідно до ч. 3 ст. 307, ч. 2 ст. 309 КПК України ухвала слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження може бути оскаржена в апеляційному порядку під час досудового розслідування.

Копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи надсилається заявнику, потерпілому, його представнику, підозрюваному, захиснику, представнику юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження.

Постанова прокурора про закриття кримінального провадження та/або провадження щодо юридичної особи може бути оскаржена під час досудового розслідування за скаргою заявника, потерпілого, його представника чи законного представника, підозрюваного, його захисника чи законного представника, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження слідчому судді, який розглядає таку скаргу в порядку, визначеному главою 26 КПК України.

Відповідно до ч. 6 ст. 36 КПК України Генеральний прокурор України, керівник регіональної прокуратури, керівник місцевої прокуратури, їх перші заступники та заступники при здійсненні нагляду за додержанням законів під час проведення досудового розслідування мають право скасовувати незаконні та необґрунтовані постанови прокурорів нижчого рівня у межах строків досудового

розслідування, передбачених ст. 219 КПК України. Про скасування таких постанов повідомляється прокурор, який здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення відповідного досудового розслідування. Скасування таких постанов прокурорів Національного антикорупційного бюро України може бути здійснено лише Генеральним прокурором України або особою, яка виконує його обов'язки.

Найбільш дискусійним питанням процедури закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування є питання про конституційність норми, що уповноважує слідчого, прокурора приймати постанову про закриття кримінального провадження, в т.ч. з реабілітуючих підстав [5, с. 32], зокрема про її відповідність ч. 1 ст. 124 Конституції України («правосуддя в Україні здійснюється виключно судами. Делегування функцій судів, а також привласнення цих функцій іншими органами чи посадовими особами не допускаються»). Приймаючи постанову про закриття кримінального провадження слідчий, прокурор вирішує провадження по суті, а у випадку закриття провадження, в якому особі було повідомлено про підозру, з реабілітуючих підстав фактично виправдовує особу. І хоча законодавче визначення поняття «правосуддя» відсутнє, і, як зазначає І. І. Котюк «очевидними є розбіжності в поглядах вчених… з приводу мети та завдань правосуддя…» [60, с. 68], проте все ж вирішення питання про винуватість чи невинуватість особи у вчиненні кримінального правопорушення доктрина відносить саме до функції правосуддя. Зокрема, І. В. Гловюк зазначає, що «правосуддям є така процесуальна діяльність, кінцевим рішенням якої є вирішення питання по суті висунутого обвинувачення / підозри, твердження про вчинення особою іншого суспільно небезпечного діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність» [21, с. 485]. Варто також погодитись із визначенням функції правосуддя, даним Я. О. Мотовиловкером, згідно з яким це «регламентований законом напрям діяльності суду, котрий зобов'язаний всесторонньо, повно і об'єктивно дослідити обставини і винести рішення з питання, що становить основний предмет процесу» [99, с. 71]. Питанням, яке становить основний предмет процесу, є питання про винуватість чи невинуватість особи. У зв'язку з цим питання про невинуватість особи повинні були б вирішуватися

виключно судом, а досудове розслідування варто було б закінчувати за наявності підстав, передбачених п. п. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України, зверненням до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження, що потребує внесення відповідних змін до ст. ст. 283, 284, 303 тощо КПК України.

Що ж стосується закінчення досудового розслідування кримінальних проступків, то відповідно до ч. 2 ст. 301 КПК України, слідчий зобов'язаний у найкоротший строк, але не пізніше двадцяти п'яти днів після повідомлення особі про підозру, подати на затвердження прокурору проект рішення про закриття кримінального провадження, а прокурор згідно ч. 3 ст. 301 КПК України зобов'язаний до спливу тридцятиденного терміну після повідомлення особі про підозру прийняти рішення про закриття кримінального провадження.

IV. Особливості процесуального статусу суб'єктів, які здійснюють (приймають участь у здійсненні) завершального етапу досудового розслідування у випадку його закінчення закриттям кримінального провадження з реабілітуючих (виправдувальних) підстав.

Окрім суб'єктів, які здійснюють завершальний етап досудового розслідування, в ньому приймають участь також заявник, потерпілий, його представник, підозрюваний, захисник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження. Права та обов'язки вказаних осіб визначаються відповідно:

– ст. 60 КПК України, відповідно до якої заявник, зокрема, має право отримати інформацію про закінчення досудового розслідування;

– ст. ст. 55-57 КПК України, згідно з якими потерпілий може заявляти клопотання, оскаржувати рішення, дії чи бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді, в порядку, передбаченому КПК України, знайомитися з матеріалами кримінального провадження, які безпосередньо стосуються вчиненого щодо нього кримінального правопорушення, у випадку закриття цього провадження, застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь, одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення у випадках, передбачених КПК України;

– ст. 58 КПК України, яка визначає, що представник потерпілого користується процесуальними правами потерпілого, інтереси якого він представляє, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо потерпілим і не може бути доручена представнику;

– ст. 42 КПК України, що надає право підозрюваному брати участь у проведенні процесуальних дій, під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, які заносяться до протоколу, застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби при проведенні процесуальних дій, в яких він бере участь, заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла тощо, ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому ст. 221 КПК України, одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення, оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України, користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача за рахунок держави;

– ст. ст. 45-54 КПК України, які передбачають, що захисник користується процесуальними правами підозрюваного, захист якого він здійснює, крім процесуальних прав, реалізація яких здійснюється безпосередньо підозрюваним і не може бути доручена захиснику, з моменту надання документів, передбачених ст. 50 КПК України, слідчому, прокурору, слідчому судді;

– ст. 64-1 КПК України, яка надає право брати участь у проведенні процесуальних дій, під час проведення процесуальних дій ставити запитання, подавати свої зауваження та заперечення щодо порядку проведення дій, що заносяться до протоколу, а також знайомитися з протоколами слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, виконаних за його участі, застосовувати з додержанням вимог КПК України технічні засоби під час проведення процесуальних дій, в яких він бере участь, заявляти клопотання про проведення процесуальних дій, про забезпечення безпеки щодо себе, членів своєї сім'ї, близьких родичів, майна, житла

тощо, одержувати копії процесуальних документів та письмові повідомлення, оскаржувати рішення, дії та бездіяльність слідчого, прокурора, слідчого судді в порядку, передбаченому КПК України, користуватися рідною мовою, отримувати копії процесуальних документів рідною або іншою мовою, якою він володіє, та в разі необхідності користуватися послугами перекладача, ознайомлюватися з матеріалами досудового розслідування в порядку, передбаченому статтею 221 КПК України.

Частина 6 ст. 284 КПК України, яка визначає коло суб'єктів, котрим надсилається постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження, не згадує про законного представника підозрюваного, законного представника потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, їх представників та законного представника цивільного позивача. Проте, згідно з положеннями ст. ст. 59, 44, 61-64 КПК України певні права на етапі завершення досудового розслідування, мають і ці учасники кримінального провадження, в т.ч. бути повідомленими про прийняті процесуальні рішення в кримінальному провадженні, отримувати їх копії тощо. Тому при закінченні досудового розслідування складенням клопотання про закриття кримінального провадження потрібно надсилати копію клопотання про закриття кримінального провадження та / або провадження щодо юридичної особи і цим учасникам за їх наявності.

V. Форма і зміст постанови про закриття кримінального провадження. Процесуальним документом-рішенням, що складається у випадку закриття кримінального провадження на етапі завершення досудового розслідування, є постанова про закриття кримінального провадження.

На цю постанову слідчого, прокурора поширюються вимоги до форми та змісту постанов, передбачені ст. 110 КПК України. Постанова слідчого, прокурора складається із 1) вступної частини, яка повинна містити відомості про місце і час прийняття постанови, прізвище, ім'я, по батькові, посаду особи, яка прийняла постанову, номер кримінального провадження з Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), дату внесення відомостей до ЄРДР та кваліфікацію діяння; 2) мотивувальної частини, що повинна містити відомості про зміст обставин,

які є підставами для прийняття постанови, мотиви прийняття постанови, їх обґрунтування та посилання на положення КПК України; 3) резолютивної частини, яка повинна містити відомості про зміст прийнятого процесуального рішення, місце та час (строки) його виконання, особу, якій належить виконати постанову, можливість та порядок оскарження постанови.

Постанова слідчого, прокурора згідно ч. 6 ст. 110 КПК України виготовляється на офіційному бланку та підписується службовою особою, яка прийняла відповідне процесуальне рішення. Постанова слідчого, прокурора про закриття кримінального провадження відповідно до ч. 7 ст. 110 КПК України прийнята в межах компетенції згідно із законом, є обов'язковою для виконання фізичними та юридичними особами, прав, свобод чи інтересів яких вона стосується.

У зв'язку з неконституційністю повноваження слідчого, прокурора закривати кримінальне провадження на стадії досудового розслідування з реабілітуючих особу підстав, доречним було б визначення в КПК України а) повноваження на складення слідчим, прокурором клопотання про закриття кримінального провадження / закриття провадження щодо юридичної особи у випадку встановлення підстав, передбачених п. п. 1-3 ч. 1 ст. 284, ч. 3 ст. 284 КПК України і, відповідно, б) встановлення вимог до такого клопотання, які в цілому повинні відповідати вимогам до постанови про закриття кримінального провадження за тим лише винятком, що в клопотанні повинні міститися відомості про зміст самого прохання, а не уже прийнятого процесуального рішення.

3.2. Закінчення досудового розслідування у формі закриття кримінального провадження з нейтральних (процесуальних) підстав

І. Умови закінчення досудового розслідування у формі закриття кримінального провадження з нейтральних (процесуальних) підстав.

У разі закінчення досудового розслідування закриттям кримінального провадження з нейтральних (процесуальних) підстав умовами закінчення досудового розслідування в цій формі є здійснення слідчим, прокурором усіх

процесуальних дій та прийняття необхідних процесуальних рішень, включаючи слідчі (розшукові) дії, що є необхідними і достатніми для з'ясування всіх обставин-підстав, передбачених п. п. 4-9 ч. 1 КПК України як підстав закриття кримінального провадження.

II. Нейтральні (процесуальні) підстави закриття кримінального провадження.

Підстави закриття кримінального провадження, передбачені п. п. 4-9 ч. 1 ст. 284 КПК України, називаються нейтральними (процесуальними). Хоча сам КПК України, як і жоден інший нормативно-правовий акт не називає їх такими. Ця назва запропонована доктриною кримінального процесу [126, с. 65]. При прийнятті постанови про закриття кримінального провадження з цих підстав в основу процесуального рішення лягає юридичний факт (наприклад, набрання чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою; смерть підозрюваного; відмова потерпілого від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення тощо), який не пов'язаний ані з винуватістю, ані з невинуватістю особи. Наявність визначених п. п. 4-9 ч. 1 ст. 284 КПК України юридичних фактів зумовлює припинення кримінальних процесуальних відносин між особою підозрюваного і державою.

Кримінальний процесуальний закон передбачає такі нейтральні (процесуальні) підстави закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування, як:

1) набрав чинності закон, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою;

2) помер підозрюваний, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого;

3) існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню;

4) потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення;

5) стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу;

6) стосовно податкових зобов’язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 Кримінального кодексу України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

– Набрання чинності законом, яким скасована кримінальна відповідальність за діяння, вчинене особою.

Згідно ст. 58 Конституції України закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом’якшують або скасовують відповідальність особи. Стаття 5 КК України деталізує цю норму, вказуючи, що закон про кримінальну відповідальність, що скасовує злочинність діяння, пом’якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, має зворотну дію у часі, тобто поширюється на осіб, які вчинили відповідні діяння до набрання таким законом чинності. У п. 4 ч. 1 ст. 284 КПК України передбачений саме випадок зворотної дії в часі норми, яка скасовує кримінальну відповідальність за діяння, вчинене особою.

– Смерть підозрюваного, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого.

При прийнятті постанови про закриття кримінального провадження у зв’язку зі смертю підозрюваного в основу цього процесуального рішення лягає юридичний факт – смерть особи, який не пов’язаний ані з винуватістю, ані з невинуватістю особи. Наявність вказаного юридичного факту зумовлює припинення кримінальних процесуальних відносин між особою підозрюваного і державою. Кримінальний процесуальний закон передбачає лише один виняток, який дає можливість продовження провадження у разі смерті підозрюваного, – коли провадження є необхідним для реабілітації померлого.

Але формулювання підстави для закриття кримінального провадження, відображене в п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, – кримінальне провадження закривається в разі, якщо помер підозрюваний, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого – породжує виникнення проблемної ситуації.

Вищезазначена норма відображає підставу для закриття того кримінального провадження на стадії досудового розслідування, в якому особа до моменту смерті набула статусу підозрюваного.

Законодавець не дає чіткої відповіді на питання: як же повинен діяти прокурор, коли з'ясується: а) що на момент відкриття провадження особа уже була мертвою, а отже, їй не вручалося повідомлення про підозру, б) вона на момент відкриття провадження була живою, під час здійснення досудового розслідування не була затримана за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення і не набула статусу підозрюваного до своєї смерті.

Варто зазначити, що КПК 1960 року формулював аналізовану підставу іншим чином, зокрема, «кримінальну справу не може бути порушено, а порушена справа підлягає закриттю щодо померлого, за винятком випадків, коли провадження в справі є необхідним для реабілітації померлого або відновлення справи щодо інших осіб за нововиявленими обставинами» (п. 8 ч. 1 ст. 6 КПК 1960 року) [68, с. 8], тобто, не уточнював процесуальний статус померлого.

Очевидно, що зміна формулювання вказаної підстави закриття кримінального провадження за чинним КПК України була викликана бажанням законодавця оптимізувати норму, яка породжувала виникнення невизначеного статусу особи у провадженні, зокрема, коли вона була фактичним підозрюваним, але юридично не набувала такого статусу, наприклад, будучи свідком у провадженні. Проте формулювання п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України при буквальному його тлумаченні призводить до неможливості застосування підстави, передбаченої п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України, у вищевказаних випадках ненабуття особою статусу підозрюваної. Така ситуація свідчить про недосконалість норми кримінального процесуального закону. Очевидно, що закривати кримінальне провадження за аналізованою підставою варто не лише стосовно підозрюваного на стадії досудового розслідування, але й щодо інших осіб, про чию причетність до вчинення кримінального правопорушення свідчать зібрані слідчим, прокурором матеріали досудового розслідування.

Тому для уникнення проблемних ситуацій, пов'язаних із закриттям кримінального провадження у випадках, коли особа померла до набуття нею процесуального статусу підозрюваного у цьому провадженні, потрібно повернутися до редакції аналізованої підстави закриття кримінального провадження, яка була передбачена п. 8 ч. 1 ст. 6 КПК 1960 року в частині, що не вимагає конкретизації процесуального статусу особи (підозрюваний, обвинувачений), стосовно якої кримінальне провадження підлягає закриттю (наприклад, кримінальне провадження підлягає закриттю щодо померлого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для його реабілітації).

Смерть підозрюваного не є підставою для закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування лише у випадку, коли здійснення провадження необхідне для реабілітації померлого.

При цьому КПК України не уточнює кола осіб, які мають право звернутися з проханням про реабілітацію померлого і не пояснює процедури такого звернення. Що стосується процедури звернення, то вона має бути реалізована за аналогією з процедурою розгляду клопотань під час досудового розслідування, визначеною ст. 220 КПК України.

Питання про осіб, які мають право звернутися з проханням про реабілітацію померлого, має дещо дискусійний характер. Зокрема, важко погодитися із твердженням О. О. Торбаса «про доцільність обмеження кола осіб, які мають право вимагати від слідчого продовжити досудове розслідування у випадку смерті підозрюваного, близькими родичами та членами сім'ї, які зазначені в п. 1 частини першої ст. 3 КПК України» [177, с. 4, 9, 13], адже в такому випадку сироти, котрі не мають власної сім'ї, особи, які загинули разом із своїми близькими родичами та членами сім'ї внаслідок нещасного випадку, воєнних подій тощо, будуть позбавлені права на посмертну реабілітацію. Цікавим з огляду на вищесказане є твердження Л. В. Бойцової про те, що інститут реабілітації – це «матеріально-процесуальне утворення, призначене забезпечити захист сукупності різноманітних порушених прав реабілітанта *в інтересах всього суспільства і держави*» [12, с. 15] (курсив – Н. Б.). Адже «навіть поодинокі випадки притягнення до юридичної (насамперед до

кримінальної) відповідальності невинуватих громадян призводять до тяжких для особистості наслідків, викликають громадське занепокоєння, підривають довіру до правоохоронних органів і державі в цілому» [53, с. 4]. Доречно в цьому випадку для забезпечення додержання таких засад кримінального провадження, як верховенство права, рівність перед законом і судом, повага до людської гідності, надати право на звернення з проханням про реабілітацію померлого будь-кому, будь-якому члену суспільства.

В КПК України не знайшло чіткого вирішення питання про подальший рух провадження у випадку, коли здійснюване досудове розслідування підтверджує вчинення злочину померлим, а особа, що звернулася з проханням про реабілітацію, продовжує заперечувати проти закриття провадження за п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України. Варто погодитися з твердженням А. Я. Дубинського, що в такому випадку орган досудового розслідування, прокурор зобов'язаний звернутися до суду для вирішення провадження по суті [35, с. 72].

Таким чином, для подолання зазначених проблем у застосуванні кримінального процесуального закону в КПК України варто, по-перше, чітко вказати, що у випадку, коли здійснюване досудове розслідування підтверджує вчинення злочину померлим, а особа, що звернулася з проханням про реабілітацію, продовжує заперечувати проти закриття провадження за п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України і наполягає на судовому розгляді провадження, орган досудового розслідування, прокурор зобов'язаний звернутися до суду для вирішення провадження по суті, а по-друге, п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України необхідно викласти в наступній редакції: «кримінальне провадження підлягає закриттю щодо померлого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для його реабілітації».

– Існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню.

Відповідно до ч. 7 ст. 14 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права ніхто не повинен бути вдруге засуджений чи покараний за злочин, за який він

уже був остаточно засуджений або виправданий відповідно до закону і кримінально-процесуального права кожної країни.

Згідно ст. 61 Конституції України ніхто не може бути двічі притягнений до юридичної відповідальності одного виду за одне й те саме правопорушення. В ст. 19 КПК України наголошується на забороні двічі притягувати до кримінальної відповідальності за одне і те саме правопорушення: «1. Ніхто не може бути двічі обвинуваченим або покараним за кримінальне правопорушення, за яким він був виправданий або засуджений на підставі вироку суду, що набрав законної сили. 2. Кримінальне провадження підлягає негайному закриттю, якщо стане відомо, що по тому самому обвинуваченню існує вирок суду, який набрав законної сили». Щоправда ст. 19 КПК України не може забезпечити виконання припису конституційної норми, адже конституційна норма забороняє повторне притягнення до кримінальної відповідальності тієї самої людини за одне й те ж саме правопорушення, тобто, повторне повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення. Тоді як ст. 19 КПК України встановлює заборону повторного обвинувачення або покарання за кримінальне правопорушення, за яким особа була виправдана або засуджена на підставі вироку суду, що набрав законної сили.

Тут варто звенути увагу ще на один момент. Преюдиціальне значення відповідно до ст. 19 КПК України має лише вирок суду, який набрав законної сили, відповідно до п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України – вирок, що набрав законної сили, або ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню. Але жодна з цих статей не згадує про постанову прокурора про закриття кримінального провадження стосовно тієї ж особи у тій самій підозрі. Тому ст. ст. 19 і 284 КПК України потребують внесення змін та уніфікації таким чином, щоб преюдиціальне значення надавалось трьом актам – вироку суду, який набрав законної сили, ухвалі суду про закриття кримінального провадження, яка набрала законної сили, по тому самому обвинуваченню та постанові прокурора про закриття кримінального провадження з тієї ж самої підозри.

– Потерпілий, а у випадках, передбачених КПК України, його представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення.

Відповідно до ч. 4 ст. 26 КПК України, яка визначає суть засади диспозитивності, відмова потерпілого, котрий здійснює «основне обвинувачення» [190, с. 38], а у випадках, передбачених КПК України, його представника від обвинувачення є безумовною підставою для закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення. Безумовною ця підстава є тому, що закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення «у зв'язку з примиренням сторін допускається законодавцем … за будь-яких умов» [155, с. 30].

КПК України чітко не визначає перелік випадків, за наявності яких відповідне рішення може бути прийняте представником потерпілого. Очевидно, що до таких випадків варто віднести ситуацію, коли потерпілою є юридична особа, а її представником – керівник, інша особа, уповноважена законом або установчими документами на прийняття відповідних рішень.

З огляду на особливість ситуації, за наявності якої до участі в процесуальній дії разом з потерпілим залучається його законний представник (зокрема, якщо потерпілим є неповнолітня особа або особа, визнана в установленому законом порядку недієздатною чи обмежено дієздатною), вбачається доречним в ч. 4 ст. 26 та п. 7 ч. 1 ст. 284 КПК України передбачити можливість відмови від обвинувачення також законним представником потерпілого.

Відмова потерпілого, а у випадках, передбачених КПК України, його представника, та законного представника повинна бути «викладена у його заяві» [175, с. 141].

О. Г. Яновська зазначає, що «законодавець обстоює позицію, відповідно до якої, якщо при провадженні досудового розслідування буде встановлено, що вчинено злочин, передбачений ст. 477 КПК, а заяви потерпілого у провадженні немає, таке провадження закривається, а потерпілому роз'яснюється його право звернутися з заявою про скоєний злочин. Коли ж кримінальне провадження щодо злочинів, перелічених у ст. 477 КПК, здійснювалося після самостійного виявлення

слідчим, прокурором з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, але в матеріалах розслідування міститься заява особи про залучення її до провадження як потерпілого, кримінальне повадження продовжується. Водночас закриття кримінального провадження … прокурором за відсутністю заяви потерпілого не позбавляє його права звернутися до компетентних органів із такою заявою» [209, с. 244]. О. М. Толочко та А. П. Слободзян стверджують, що «якщо під час досудового розслідування у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення виникли підстави для складання письмового повідомлення про підозру або про зміну раніше повідомленої підозри з перекваліфікацією діяння підозрюваного на кримінальне правопорушення, за яким кримінальне провадження (за ст. 477 КПК України) може бути розпочате слідчим, прокурором лише на підставі заяви потерпілого, прокурор або слідчий за погодженням із прокурором зобов’язаний з’ясувати думку потерпілого з цього приводу і має право скласти відповідно письмове повідомлення про підозру або нове письмове повідомлення про змінену підозру лише за наявності письмової згоди на це потерпілого. У разі відсутності такої згоди прокурор має винести постанову про закриття кримінального провадження за пунктом 7 ч. 1 ст. 284 КПК України у зв’язку з відмовою потерпілого від обвинувачення в кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення» [175, с. 141].

– Стосовно кримінального правопорушення, щодо якого не отримано згоди держави, яка видала особу.

Як зазначає І. А. Тітко, «ця підстава для закриття кримінального провадження є результатом імплементації у національне законодавство одного з міжнародних принципів екстрадиційного процесу – принципу імунітету виданої особи (за Європейською конвенцією про видачу правопорушників від 13 грудня 1957 р. – правило ad hoc). Відповідно до вказаного принципу видана особа не може переслідуватися ні за яке правопорушення, вчинене до її видачі, крім правопорушення, за яке вона була видана. … Ця ситуація може мати місце у таких випадках: 1) Україна запитує видачу особи, якій інкримінується декілька правопорушень (епізодів), а запитувана держава погоджується видати особу лише за

частину цих правопорушень (епізодів); 2) після того як особу було видано за одне правопорушення, Україна просить державу, яка видала особу, надати згоду на кримінальне переслідування зазначеної особи Україною й за інші правопорушення, але такої згоди не отримує. При цьому повна відмова у видачі особи в контексті п. 8 ч. 1 ст. 284 КПК не може розглядатися як підстава для закриття кримінального провадження» [63, с. 481].

– Стосовно податкових зобов’язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 КК України, досягнутий податковий компроміс відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

Податковий компроміс визначається в п. 1 підрозділу 9-2 «Особливості уточнення податкових зобов’язань з податку на прибуток підприємств та податку на додану вартість під час застосування податкового компромісу» розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України як режим звільнення від юридичної відповідальності платників податків та/або їх посадових (службових) осіб за заниження податкових зобов’язань з податку на прибуток підприємств та/або податку на додану вартість за будь-які податкові періоди до 1 квітня 2014 року з урахуванням строків давності, встановлених статтею 102 Податкового кодексу України [122].

Але таке визначення податкового компромісу викликає значну кількість питань. Зважаючи на те, що кримінальна відповідальність є видом юридичної відповідальності, а також враховуючи ту обставину, що аналізована підстава закриття кримінального провадження стосується податкових зобов’язань особи, яка вчинила дії, передбачені статтею 212 КК України, то податковий компроміс є, відповідно до п. 1 підрозділу 9-2 розділу XX Податкового кодексу України, «режимом звільнення від кримінальної відповідальності». Тому у разі його досягнення повинна була б застосовуватися відповідна процедура закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності. Щоправда КК України у ч. 4 ст. 212 визначає іншу підставу звільнення від кримінальної відповідальності: особа, яка вчинила діяння, передбачені частинами першою, другою, або діяння, передбачені частиною третьою

(якщо вони призвели до фактичного ненадходження до бюджетів чи державних цільових фондів коштів в особливо великих розмірах) ст. 212 КК України, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона до притягнення до кримінальної відповідальності сплатила податки, збори (обов'язкові платежі), а також відшкодувала шкоду, завдану державі їх несвоєчасною сплатою (фінансові санкції, пеня). На проблемі співвідношення податкового компромісу та спеціального виду звільнення від кримінальної відповідальності за ст. 212 КК України наголошує також К. П. Задоя [40, с. 71-72].

Тоді як відповідно до ч. 5 ст. 212 КК України діяння, передбачені ч. ч. 1-3 ст. 212 КК України, не вважаються умисним ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), якщо платник податків досяг податкового компромісу відповідно до підрозділу 9-2 розділу XX «Перехідні положення» Податкового кодексу України.

Таким чином законодавець у кримінальному законодавстві (ч. 5 ст. 212 КК України) відніс податковий компроміс до категорії діянь, що виключають злочинність діяння (за наявності яких провадження повинно було б закриватись за відсутністю складу кримінального правопорушення), в податковому законодавстві (п. 1 підрозділу 9-2 розділу XX Податкового кодексу України) – до підстав звільнення від кримінальної відповідальності (що повинно було б мати наслідком закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності), а в КПК України – до нейтральних (процесуальних) підстав закриття кримінального провадження. Застосуванню підлягає процедура, передбачена у КПК України.

Платник податків, який вирішив скористатися процедурою податкового компромісу, під час дії податкового компромісу за такі податкові періоди має право подати відповідні уточнюючі розрахунки податкових зобов'язань з податку на прибуток підприємств та/або податку на додану вартість, в яких визначає суму завищення витрат, що враховуються при визначенні об'єкта оподаткування податком на прибуток підприємств та/або суму завищення податкового кредиту з податку на додану вартість.

Відповідно до п. 2 вказаного підрозділу Податкового кодексу України сума заниженого податкового зобов’язання з податку на прибуток підприємств та/або податку на додану вартість сплачується в розмірі 5 відсотків такої суми. При цьому 95 відсотків суми заниженого податкового зобов’язання з податку на прибуток підприємств та/або податку на додану вартість вважаються погашеними, а штрафні санкції не застосовуються та пеня не нараховується.

Податковий компроміс вважається досягнутим після сплати платником податків узгоджених податкових зобов’язань. У разі ж якщо платник податків розпочинає процедуру адміністративного та/або судового оскарження податкового повідомлення-рішення, прийнятого контролюючим органом за результатами документальної позапланової перевірки, податковий компроміс не застосовується.

III. Процесуальна процедура (порядок) закриття кримінального провадження з нейтральних (процесуальних) підстав в цілому відповідає порядку закриття кримінального провадження з реабілітуючих (виправдувальних) підстав з тим лише уточненням, що слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених п. п. 4, 9 ч. 1 ст. 284 КПК України, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру, а прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з усіх нейтральних (процесуальних) підстав, передбачених ч. 1 ст. 284 КПК України.

IV-V. Особливості процесуального статусу суб’єктів, які здійснюють (приймають участь у здійсненні) завершального етапу досудового розслідування у випадку його закінчення закриттям кримінального провадження, а також форма і зміст постанови про закриття кримінального провадження були досліджені нами у попередньому підрозділі роботи.

Висновки до розділу 3

Закриття кримінального провадження з реабілітуючих (виправдувальних) підстав (п. п. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України) є реабілітуючою формою закінчення

досудового розслідування, а з нейтральних (процесуальних) підстав (п. п. 4-9 ч. 1 ст. 284 КПК України) – відповідно нейтральною (процесуальною).

Для забезпечення конституційності процесуальних рішень слідчого і прокурора питання про закриття кримінального провадження з реабілітуючих особу підстав (п. п. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України) повинно вирішуватися судом за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора. При закінченні досудового розслідування у цій формі необхідно надсилати копії відповідного кінцевого документа усім наявним у цьому кримінальному провадженні учасникам.

Право на звернення з проханням про реабілітацію померлого необхідно надати будь-кому, будь-якому члену суспільства, і вирішуватися таке звернення повинно за процедурою розгляду клопотань під час досудового розслідування (ст. 220 КПК України).

Для подолання проблем у застосуванні підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК, в кримінальному процесуальному законі варто чітко вказати, що у випадку, коли здійснюване досудове розслідування підтверджує вчинення злочину померлим, а особа, що звернулася з проханням про реабілітацію, продовжує заперечувати проти закриття провадження за п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК і наполягає на судовому розгляді, прокурор зобов’язаний звернутися до суду для вирішення провадження по суті.

В різних законах регулювання досягнення податкового компромісу, зокрема в питанні його правової природи та наслідків, суттєво відрізняється: в ч. 5 ст. 212 КК України досягнення податкового компромісу визначено як реабілітуючу (виправдувальну); у п. 1 підрозділу 9-2 розділу XX Податкового кодексу України – як нереабілітуючу; а в п. 9 ч. 1 ст. 284 КПК – як нейтральну (процесуальну) підставу закриття кримінального провадження. В цьому випадку має застосовуватися норма КПК України.

ВИСНОВКИ

У дисертації сформульовані наукові положення та отримані результати, які сприяли вирішенню нового наукового завдання щодо розкриття правових, теоретичних і прикладних проблем, пов’язаних із формами закінчення досудового розслідування.

Отримані в процесі дослідження результати, що відповідають вимогам новизни, дають змогу зробити такі висновки:

1. Форма закінчення досудового розслідування – це встановлена кримінальним процесуальним законом, наповнена правовим змістом процедура (порядок) діяльності (роботи) слідчого, прокурора з участю в окремих процесуальних діях інших суб’єктів кримінального провадження, що здійснюється при наявності для цього фактичних і юридичних умов та підстав і, реалізуючись як завершальний етап досудового розслідування, закінчується складанням відповідного кінцевого процесуального акта-документа та зверненням з ним у встановлених законом випадках до суду.

2. За правовим характером (суттю) завершального на стадії досудового розслідування документа (акта) форми закінчення досудового розслідування класифікуються на такі види: нереабілітуючі, реабілітуючі (виправдувальні) та нейтральні (процесуальні), які включають в себе окремі підвиди. До нереабілітуючих форм закінчення досудового розслідування належать: закінчення досудового розслідування зверненням до суду з обвинувальним актом, закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру, закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру та звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності. До реабілітуючих (виправдувальних) форм закінчення досудового розслідування належить закриття кримінального провадження з реабілітуючих підстав (п. п. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України). Нейтральними (процесуальними) формами закінчення досудового розслідування є закриття кримінального

провадження з нейтральних (процесуальних) підстав (п. п. 4-9 ч. 1 ст. 284 КПК України).

3. Значення форми закінчення досудового розслідування полягає насамперед у тому, що вона визначає предмет і межі судового провадження в суді першої інстанції.

4. Інститут форм закінчення досудового розслідування в кримінальному процесі України взяв свій початок від Руської Правди, набув розвитку в Литовських Статутах і сформувався у Статуті кримінального судочинства 1864 року, а в КПК 1922, 1927, 1960 років лише видозмінювався, тоді як остаточне правове регулювання отримав у КПК (з наступними змінами та доповненнями).

5. Процесуальний порядок закінчення досудового розслідування зверненням до суду з обвинувальним актом включає такі дії: систематизацію матеріалів досудового розслідування; відкриття матеріалів іншій стороні; складання обвинувального акта; затвердження обвинувального акта прокурором; надання під розписку копії обвинувального акта та копії реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику; звернення до суду з обвинувальним актом. Альтернативними діями на етапі завершення досудового розслідування у цій (та інших) формі закінчення досудового розслідування є заявлення і розгляд клопотань, а також оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора, слідчого судді.

Перед відкриттям матеріалів досудового розслідування іншій стороні слідчий зобов’язаний здійснити повну їх систематизацію, яка має включати упорядкування, нумерацію та прошивання матеріалів досудового розслідування.

6. На етапі завершення досудового розслідування потрібно передбачити можливість учасників кримінального провадження заявляти клопотання будь-якого характеру, вирішення яких має здійснюватися в загальному порядку розгляду клопотань під час досудового розслідування (ст. 220 КПК України).

7. З огляду на зміст норм ч. 3 ст. 302, абз. 2 ч. 1 ст. 384, ч. 1 ст. 474 КПК України потребує уточнення останній абзац ч. 4 ст. 291 КПК України вказівкою на

те, що перелік додатків до обвинувального акта, зазначений у ч. 4 ст. 291 КПК, не є вичерпним і може встановлюватися іншими нормами КПК України.

8. Етап завершення досудового розслідування – це певний відрізок у часових межах, який у випадку закінчення досудового розслідування у формі звернення до суду з обвинувальним актом триває від повідомлення підозрюваному, його захиснику та законному представнику про надання доступу до матеріалів досудового розслідування – до моменту закінчення досудового розслідування, яким є момент звернення до суду з обвинувальним актом. Внесення відомостей про закінчення досудового розслідування до ЄРДР є констатацією прийнятого рішення.

9. Неповнолітнім у віці від 11 років до настання віку кримінальної відповідальності ще до закінчення досудового розслідування має бути у присутності законного представника та захисника повідомлено про підозру.

10. До переліку осіб, яким повідомляється про завершення досудового розслідування і надання доступу до матеріалів досудового розслідування, необхідно зарахувати особу, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, яка може знайомитися з матеріалами досудового розслідування разом із законним представником, захисником, у випадку, коли характер розладу психічної діяльності чи психічного захворювання цієї особи не перешкоджає проведенню процесуальних дій за її участі, а також передбачити необхідність надання такій особі копії клопотання про застосування примусових заходів медичного характеру та копії реєстру матеріалів досудового розслідування.

11. Під час завершення досудового розслідування у формі звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності особі, стосовно якої передбачається таке звільнення, а також потерпілому повинно бути надано право на ознайомлення з матеріалами досудового розслідування.

12. Для забезпечення конституційності процесуальних рішень слідчого і прокурора питання про закриття кримінального провадження з реабілітуючих особу підстав (п. п. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України) повинно вирішуватися судом за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором, або прокурора.

13. Право на звернення з проханням про реабілітацію померлого необхідно надати будь-кому, будь-якому члену суспільства, і вирішуватися таке звернення повинно за процедурою розгляду клопотань під час досудового розслідування (ст. 220 КПК України).

14. З метою вдосконалення чинного кримінального процесуального законодавства в частині регулювання питання форм закінчення досудового розслідування обґрунтовано необхідність внесення змін та доповнень до КПК України (п. 5 ч. 1 ст. 3, ч. 2 ст. 19, ч. 4 ст. 26, п. п. 13, 14 ч. 2 ст. 36, п. 7 ч. 2 ст. 40, п. 5 ч. 2 ст. 56, ч. 2 ст. 283, ч.ч. 4, 5, 6 ст. 284, ч. 3 ст. 285, ч. 2 ст. 286, ч.ч. 1, 2, 9 ст. 290, ч. ч. 1, 2 ст. 291, абз. 2 ч. 4 ст. 291, ч. 1 ст. 292, ч. 1 ст. 293, п. п. 5, 6, 7 ч. 1 ст. 284, ч. ч. 7-9 ст. 284 КПК України) (Додаток Б).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аленін Ю. Особливості відкриття матеріалів іншій стороні за новим КПК України: здобутки та прорахунки / Ю. Аленін // Юридичний вісник. – 2013. – № 4. – С. 89–94.

2. Баганець О. Вплив деяких правових презумпцій на предмет доказування у кримінальному провадженні / О. Баганець // Юридична Україна. – 2014. – № 1 (133). – С. 80–85.

3. Барабаш А. С. Прекращение уголовных дел по нереабилитирующим основаниям в стадии предварительного расследования (ст. ст. 6^2-9 УПК РСФСР) / А. С. Барабаш, Л. М. Володина ; под реда. канд. юрид. наук И. Е. Карасева. – Томск : Издательство Томского университета, 1986. – 152 с.

4. Бартошек М. Римское право (Понятия, термины, определения) / М. Бартошек ; [пер. с чешск.]. – М. : Юрид. лит., 1989. – 448 с.

5. Басиста І. В. Прийняття і виконання рішень слідчого на стадії досудового розслідування : монографія / І. В. Басиста. – Івано-Франківськ : Тіповіт, 2011. – 500 с.

6. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія / Ю. В. Баулін. – К. : Атіка, 2004. – 296 с.

7. Бедрій М. Суб’єкти українського копного судочинства, їхні права та обов’язки (XIV–XVIII ст. ст.) / М. Бедрій // Вісник прокуратури. – 2014. – № 6 (156), червень. – С. 117–128.

8. Безлепкин Б. Т. Вопросы реабилитации на предварительном следствии в советском уголовном процессе : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.715 «Уголовное право и уголовный процесс» / Б. Т. Безлепкин. – М., 1972. – 16 с.

9. Безлепкин Б. Т. Настольная книга следователя и дознавателя. С учетом изменений и дополнений, внесенных в УПК РФ Федеральным законом №87-ФЗ / Б. Т. Безлепкин. – М. : Проспект, 2009. – 288 с.

10. Берзін П. С. Механізм кримінально-правового регулювання: загальнотеоретичні аспекти [Електронний ресурс] / П. С. Берзін // Право і громадянське суспільство. – 2014. – № 2. – С. 45–66. – Режим доступу : http://lcslaw.knu.ua/2014-2.pdf

11. Благодир С. М. Закриття кримінальної справи в досудовому слідстві : навчальний посібник / С. М. Благодир. – Тернопіль, 2001. – 112 с.

12. Бойцова Л. В. Реабилитация необоснованно осужденных граждан : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Уголовный процесс и криминалистика» / Л. В. Бойцова – Л., 1990. – 22 с.

13. Варфоломеева Т. В. Защита в уголовном судопроизводстве / Т. В. Варфоломеева. – К. : Институт адвокатуры при Киевском университете имени Тараса Шевченко, 1998. – 204 с.

14. Васильева Е. Г. Правовые и теоретические проблемы прекращения уголовного преследования и производства по уголовному делу / Е. Г. Васильева. – М. : Издательство «Юрлитинформ», 2006. – 312 с.

15. Васильєв А. А. Проблеми осудності у кримінальному праві : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / А. А. Васильєв. – Х., 2005. – 19 с.

16. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – С. 1295.

17. Витяг з аналізу практики застосування норм закону про звільнення від кримінальної відповідальності (покарання) у зв’язку із закінченням строків давності [Електронний ресурс] / Верховний Суд України. – Режим доступу : http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(documents)/7BAED2B11450A7A5C2257D0B0031B056

18. Власова Н. А. Заявление и разрешение ходатайств в ходе предварительного расследования / Н. А. Власова // Государство и право. – 2006. – №4. – С. 41–47.

19. Внукова Ю. А. Неосудність та обмежена осудність як кримінально-правові категорії / Ю. А. Внукова // Вісник Академії адвокатури України : наук. журн. /

Акад. адвокатури України. – К. : ВЦ Акад. адвокатури України, 2014. – Том 11. – Число 1 (29). – С. 139–147.

20. Глинська Н. В. Концептуальні засади визначення та забезпечення стандартів доброякісності кримінальних процесуальних рішень : монографія / Н. В. Глинська. – К. : Істина, 2014. – 588 с.

21. Гловюк І. В. Кримінально-процесуальні функції: теорія, методологія та практика реалізації на основі положень Кримінального процесуального кодексу України 2012 р. : монографія / І. В. Гловюк. – Одеса : Юридична література, 2015. – 712 с.

22. Головко Л. В. Альтернативы уголовному преследованию в современном праве / Л. В. Головко. – СПб. : Изд-во «Юрид. центр Пресс», 2002. – 544 с.

23. Голощак В. Забезпечення принципу розумності строків кримінального судочинства при продовженні досудового розслідування / В. Голощак // Вісник прокуратури. – 2013. – № 9 (147), вересень. – С. 145–151.

24. Гора І. В. Використання спеціальних знань адвокатом : науково-практичний посібник / І. В. Гора ; Академія адвокатури України. – К. : Прецедент, 2013. – 62 с.

25. Гошовський М. І. Потерпілий у кримінальному процесі України / М. І. Гошовський, О. П. Кучинська. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 192 с.

26. Гринюк В. О. Дотримання принципу розумного строку кримінального судочинства при продовженні досудового слідства / В. О. Гринюк // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2012. – № 94. – С. 37–39.

27. Гринюк В. О. Повноваження прокурора щодо перевірки обвинувального акта на стадії досудового розслідування / В. О. Гринюк // Актуальні проблеми досудового розслідування : зб. тез доповідей IV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2015 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 84–86.

28. Гринюк В. О. Формулювання обвинувачення в обвинувальному акті на стадії досудового розслідування / В. О. Гринюк // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання» (м. Острог, 13–14

листопада 2015 року). – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – С. 163–164.

29. Гришин Ю. О. Закінчення досудового слідства зі складанням обвинувального акта : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Ю. О. Гришин. – Х, 2000. – 19 с.

30. Грібов М. Л. Поняття та зміст криміналістичної тактики в контексті законодавчих новацій у кримінальному процесі України / М. Л. Грібов // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 2. – С. 194–200.

31. Губська О. А. Процесуальні питання звільнення особи від кримінальної відповідальності за нереабілітуючими обставинами : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О. А. Губська. – К., 2002. – 18 с.

32. Гулкевич З. Т. Документування слідчих дій: процесуальне і криміналістичне дослідження. – Львів : «Тріада плюс», 2008. – 176 с.

33. Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка: Современное написание : в 4 т. / В. И. Даль. – Т. 4: Р–Я.– М. : ООО «Издательство АСТ» ; ООО «Издательство Астрель», 2003. – 1144 с.

34. Досудове розслідування кримінальних справ : навчально-практичний посібник / Ю. М. Грошевой, В. В. Вапнярчук, О. В. Капліна, О. Г. Шило ; за заг. ред. Ю. М. Грошевого. – Харків : Видавництво «ФІНН», 2009. – 328 с.

35. Дубинский А. Я. Основания к прекращению уголовного дела в стадии предварительного расследования : учебное пособие / А. Я. Дубинский. – К., НИиРИО КВШ МВД СССР, 1973. – 124 с.

36. Етимологічний словник української мови : у семи томах / [ред. кол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1982. – Т. 1: А– Г. – 634 с.

37. Етимологічний словник української мови : у 7 т. / [ред. кол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін.]. – К. : Наукова думка, 1983. – Т. 5: Р–Т / [уклад.: Р. В. Болдирєв та ін.]. – 2006. – 704 с.

38. Жогин Н. В. Предварительное следствие в советском уголовном процессе / Н. В. Жогин, Ф. Н. Фаткуллин. – М. : Юридическая литература, 1965. – 367 с.

39. Жогин Н. В. Прокурорский надзор за предварительным расследованием уголовных дел / Н. В. Жогин. – М. : Юридическая литература, 1968. – 264 с.

40. Задоя К. П. Податковий компроміс як обставина, що «перешкоджає» розвитку кримінально-правових відносин [Електронний ресурс] / К. П. Задоя // Право і громадянське суспільство. – 2014. – № 2. – С. 67–76. – Режим доступу : http://lcslaw.knu.ua/2014-2.pdf

41. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

42. Загальнодержавна програма «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року», затверджена Законом України від 5 березня 2009 року № 1065-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1065-17/print1444468309637014.

43. Заяц А. Відкриття матеріалів іншій стороні в умовах дії нового Кримінального процесуального кодексу України / А. Заяц // Вісник прокуратури. – 2013. – № 12 (150), грудень. – С. 68–74.

44. Зеленський С. М. Провадження у справах дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності : навчальний посібник / С. М. Зеленський, С. П. Назаренко, Д. П. Письменний. – К. : КНТ, 2012. – 160 с.

45. Історія держави і права України : підручник : у 2-х т. / [за ред. В. Я. Тація, А. Й. Рогожина, В. Д. Гончаренка. – Том 1 / В. Д. Гончаренко, А. Й. Рогожин, О. Д. Святоцький та ін. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 656 с.

46. Кайло І. Роль прокурора у формуванні якісного доказового матеріалу під час досудового розслідування / І. Кайло // Вісник прокуратури. – 2015. – №8 (170), серпень. – С. 87–99.

47. Капліна О. В. Підозра у кримінальному провадженні: поняття, ознаки, сутність / О. В. Капліна // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 1. – С. 238–242.

48. Капліна О. В. Правозастосовне тлумачення норм кримінально-процесуального права : монографія / О. В. Капліна. – Х. : Право, 2008. – 296 с.

49. Капліна О. В. Проблеми реабілітації у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / О. В. Капліна. – Х., 1998. – 17 с.

50. Каткова Т. В. Закінчення досудового слідства та складання обвинувального висновку у кримінальній справі : навч. посібник / Т. В. Каткова, А. Г. Каткова. – Х. : Рубікон, 2002. – 96 с.

51. Каткова Т. В. Закінчення досудового слідства у кримінальних справах : практ. посіб. / Т. В. Каткова, А. Г. Каткова. – Х. : Право, 2011. – 136 с.

52. Келина С. Г. Теоретические вопросы освобождения от уголовной ответственности / С. Г. Келина. – М., 1974. – 221 с.

53. Климова Г. З. Реабилитация как правовой институт (вопросы теории и практики) : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.01 / Климова Гаянэ Завеновна. – Сочи, 2004. – 203 с.

54. Кобернюк В. М. Закриття кримінального провадження зі звільненням особи від кримінальної відповідальності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В. М. Кобернюк. – Х., 2014. – 20 с.

55. Ковальчук С. О. Процесуальний порядок відкриття матеріалів кримінального провадження / С. О. Ковальчук // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2013. – № 2. – С. 190–195.

56. Колесник В. А. Здійснення кримінального провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру : науково-практичний посібник / В. А. Колесник ; Академія адвокатури України. – К. : Прецедент, 2014. – 56 с.

57. Комарницька О. Оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора під час досудового розслідування: теорія і практика / О. Комарницька // Вісник прокуратури. – 2014. – № 6 (156), червень. – С. 81–95.

58. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

59. Конституція України від 28 червня 1996 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print1443716854231180.

60. Котюк І. І. Теорія судового пізнання : монографія / І. І. Котюк. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 435 с.

61. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/print1443716854231180.

62. Кримінальне процесуальне право України : навчальний посібник / [за редакцією професорів В. Г. Гончаренка та В. А. Колесника]. – К., Юстініан, 2014. – 573 с.

63. Кримінальний процес : підручник / [Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін. ; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило]. – Х. : Право, 2013. – 824 с.

64. Кримінальний процес : підручник / [за заг. ред. В. В. Коваленка, Л. Д. Удалової, Д. П. Письменного]. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 544 с.

65. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / [відп. ред.: С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко]. – Х. : Одіссей, 2013. – 1104 с.

66. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4651-17/conv/print1433749032034423#n2484.

67. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / [за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила]. – К. : Юстініан, 2012. – 1328 с.

68. Кримінально-процесуальний кодекс України : чинне законодавство зі змінами та допов. станом на 14 трав. 2011 р. – К. : ПАЛИВОДА А. В., 2011. – 248 с.

69. Курс советского уголовного процесса: Общая часть / [под ред. А. Д. Бойкова, И. И. Карпеца]. – М. : Юрид. лит., 1989. – 640 с.

70. Курс уголовного судопроизводства : учеб. : в 3 т. / [под ред. В. А. Михайлова]. – Т. 3: Особый порядок уголовного судопроизводства. – М. : Издательство Московского психолого-социального института ; Воронеж : Издательство НПО «МОДЭК», 2006. – 576 с.

71. Кучинська О. П. Принципи кримінального провадження у світлі практики Європейського суду з прав людини : монографія / О. П. Кучинська, Т. І. Фулей, Р. В. Бараннік. – Ніжин : Аспект-Поліграф, 2013. – 228 с.

72. Левченко О. В. Проблемы правового статуса лица, в отношении которого ведется производство о применении принудительных мер медицинского характера / О. В. Левченко, Е. В. Мищенко // Вестник Поволжской академии государственной службы. – 2012. – № 32. – С. 88–95.

73. Леоненко І. В. Процесуальна форма звільнення від кримінальної відповідальності у випадках, передбачених Особливою частиною КК України / І. В. Леоненко // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия : Юридические науки. – 2013. – № 1. – С. 408–413.

74. Леоненко І. В. Процесуальний порядок звільнення від кримінальної відповідальності на підставах, передбачених Особливою частиною Кримінального кодексу України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / І. В. Леоненко. – К., 2014. – 20 с.

75. Литвинов В. В. Закриття кримінальної справи на стадії досудового розслідування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / В. В. Литвинов. – Дніпропетровськ, 2012. – 20 с.

76. Лифанова Л. Г. К проблеме терминологического обозначения непричастности к преступлению [Электронный ресурс] / Л. Г. Лифанова // Доклады и сообщения на учредительной конференции Международной ассоциации содействия правосудию (Санкт-Петербург, 5–6 октября 2005 г.) / [под ред.

А. В. Смирнова]. – СПб., 2005. – Режим доступа : http://www.iuaj.net/lib/konf-MASP/lifanova.htm.

77. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник / Л. М. Лобойко. – К. : Істина, 2014. – 432 с.

78. Лупинская П. А. Решения в уголовном судопроизводстве: теория, законодательство и практика / П. А. Лупинская. – М. : Юристъ, 2006. – 174 с.

79. Ляш А. О. Закриття кримінального провадження за новим КПК України: деякі питання / А. О. Ляш, С. М. Благодир // Адвокат. – 2013. – №1 (148). – С. 25–28.

80. Макалинский П. В. Практическое руководство для судебных следователей, состоящих при окружных судах : в 2 ч. – Ч. 1 / П. В. Макалинский. – СПб., 1879. – 323 с.

81. Максимов О. А. Ходатайства и жалобы как способ реализации права на состязательное уголовное судопроизводство / О. А. Максимов // Российская юстиция. – 2013. – №7, июль. – С. 28–31.

82. Малиновскій І. Ученіе о преступленіи по Литовскому Статуту / І. Малиновскій. – Кіевъ, 1894. – 171 с.

83. Мандриченко Ж. В. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв’язку з примиренням винного з потерпілим : монографія / Ж. В. Мандриченко. – О. : Фенікс, 2009. – 228 с.

84. Матеріали кримінального провадження відносно громадян В. А. М. та В. О. М. за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України // Архів Острозького районного суду Рівненської області.

85. Матеріали кримінального провадження відносно громадянина Б. Е. В. за фактом вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 2 ст. 185, ч. 2 ст. 187 КК України // Архів Острозького районного суду Рівненської області.

86. Матеріали кримінального провадження відносно громадянина Д. І. Л. за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 125 КК України // Архів Острозького районного суду Рівненської області.

87. Матеріали кримінального провадження відносно громадянина Л. С. О. за фактом вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 309, ч. 2 ст. 121 КК України // Архів Острозького районного суду Рівненської області..

88. Матеріали кримінального провадження відносно громадянина М. Ю. А. за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК України // Архів Острозького районного суду Рівненської області.

89. Матеріали кримінального провадження відносно громадянина С. В. О. за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 307 КК України // Архів Острозького районного суду Рівненської області.

90. Матеріали кримінального провадження відносно громадянина С. В. Ю. за фактом вчинення кримінальних правопорушень, передбачених ч. 3 ст. 185, ч. 1 ст. 304 КК України // Архів Острозького районного суду Рівненської області.

91. Матеріали кримінального провадження відносно громадянина Т. С. Я. за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 389 КК України // Архів Острозького районного суду Рівненської області.

92. Матеріали кримінального провадження відносно громадянина Ц. В. О. за фактом вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 122 КК України // Архів Острозького районного суду Рівненської області.

93. Миньковский Г. М. Окончание предварительного расследования и осуществление права обвиняемого на защиту / Г. М. Миньковский. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1957. – 211 с.

94. Михайленко А. Р. Расследование преступлений: законность и обеспечение прав граждан : научно-практическое издание / А. Р. Михайленко. – К. : Юринком Интер, 1999. – 448 с.

95. Михайленко О. Р. Складання процесуальних актів з кримінальних справ (Теорія, методика, примірні зразки документів) / О. Р. Михайленко. – Видання 2-ге, авторизований переклад з російської із змінами та доповненнями. – К. : НМК ВО, 1991. – 177 с.

96. Мищенко Е. В. Проблемы досудебного производства по делам о применении принудительных мер медицинского характера / Е. В. Мищенко //

Вестник Оренбургского государственного университета. – 2006. – №3, март. – С. 114–117.

97. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/995_043.

98. Мінімальні стандартні правила Організації Об’єднаних Націй, які стосуються відправлення правосуддя щодо неповнолітніх («Пекінські правила») від 29 листопада 1985 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_211/print1444468309637014.

99. Мотовиловкер Я. О. Основные уголовно-процессуальные функции / Я. О. Мотовиловкер. – Ярославль, 1976. – 94 с.

100. Муратова Н. Г. Процессуальные акты органов предварительного расследования. Вопросы теории и практики / Н. Г. Муратова. – Издательство Казанского университета, 1989. – 118 с.

101. Наден О. В. Спеціальні види звільнення особи від кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів / О. В. Наден. – Х. : Право, 2003. – 224 с.

102. Науково-практичний коментар до Кримінального процесуального кодексу України від 13 квітня 2012 року / [за ред. О. А. Банчука, Р. О. Куйбіди, М. І. Хавронюка]. – Х. : Фактор, 2013. – 1072 с.

103. Научно-практический комментарий к Основам уголовного судопроизводства Союза ССР и союзных республик / [Г. Н. Александров, Г. М. Миньковский, С. Г. Новиков и др. ; под редакцией и с предисловием Министра юстиции РСФСР В. А. Болдырева]. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1961. – 366 с.

104. Нерсесянц В. С. Общая теория права и государства : учебник для юридических вузов и факультетов. – М. : Издательство НОРМА, 2001. – 552 с.

105. Новий словник української мови / [укладачі : Василь Яременко, Оксана Сліпушко]. – Видання друге, виправлене. – 3 том: П–Я. – К. : Видавництво «Аконіт», 2003. – 862 с.

106. Нор В. Т. Презумпція невинуватості як конституційна засада кримінального судочинства та її застосування в практиці Європейського суду з прав людини [Електронний ресурс] / В. Т. Нор // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право» – 2011. – № 1 (3). – С. 1–24. – Режим доступу : http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n1/11nvtzpl.pdf.

107. О внесении изменений в действующие уголовно-процессуальные кодексы союзных республик: Постановление ЦИК СССР от 1 декабря 1934 г. // Сборник уголовного и военно-уголовного законодательства Союза ССР. Выпуск I-II. 1923-1934 гг. : учебное пособие для слушателей ВЮА. – М. : Редакционно-издательское отделение Военно-юридической академии Советской Армии, 1950. – С. 103–104.

108. Обвинительное заключение в советском уголовном процессе : учебное пособие / Л. А. Мариупольский, В. Ф. Статкус, В. С. Тульчина ; под редакцией комиссара милиции 3 ранга Г. В. Ворогушина. – М. : Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1969. – 55 с.

109. Общая теория права и государства : Учебник / Под ред. В.В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 520 с.

110. Оперативний наказ Народного комісара внутрішніх справ СРСР № 00486 від 15 серпня 1937 р. [Електронний ресурс] // Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [за ред. В. Д. Гончаренка]. – 3-тє вид., перероб. / [уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький]. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 800 с. – Режим доступу : http://pravo.biz.ua/content/014/0249.htm.

111. Орловська Н. А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Н. А. Орловська. – О., 2001. – 17 с.

112. Основи судоустрою, кримінального судочинства і кримінального законодавства СРСР і союзних республік. – Издание ВЦИК. – Москва, Кремль, 1924. – 29 с.

113. Основний Закон (Конституція) Союзу Радянських Соціалістичних Республік, прийнята 1924 р. [Електронний ресурс] // Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [за ред. В. Д. Гончаренка]. – 3-тє вид., перероб. / [уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький]. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 800 с. – Режим доступу : http://pravo.biz.ua/content/014/0211.htm

114. Палюх Л. М. Провадження у справах про застосування примусових заходів виховного характеру : монографія / Л. М. Палюх. – Львів : ПАІС, 2009. – 196 с.

115. Палюх Л. Щодо питання про модель інститутів вікової неосудності, обмеженої вікової осудності у кримінальному законодавстві України / Л. Палюх // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2008. – Випуск 47. – С. 202–211.

116. Паршак С. Открытие материалов уголовного производства стороной обвинения в соответствии с положениями уголовного процессуального законодательства Украины / С. Паршак // Legea si viata. – 2015. – №5/2. – С. 67–70.

117. Півненко В. П. Звільнення обвинувачених від кримінальної відповідальності / В. П. Півненко // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – № 6. – С. 36–40.

118. Погорецький М. А. Обґрунтування рішень про застосування примусових заходів у кримінальних справах про організовану злочинність [Електронний ресурс] / М. А. Погорецький. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_15_1

119. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.

120. Положення про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань, затверджене наказом Генерального прокурора України від 17 серпня 2012 року № 69 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/pd.html?_m=publications&_t=rec&id=110522.

121. Положення про прокурорський нагляд, затверджене постановою ВУЦВК від 28 червня 1922 року [Електронний ресурс] // Хрестоматія з історії держави і

права України : навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [за ред. В. Д. Гончаренка]. – 3-тє вид., перероб. / [уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький]. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 800 с. – Режим доступу : http://pravo.biz.ua/content/014/0193.htm.

122. Положення про судоустрій УСРР від 16 грудня 1922 року [Електронний ресурс] // Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [за ред. В. Д. Гончаренка]. – 3-тє вид., перероб. / [уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький]. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 800 с. – Режим доступу : http://pravo.biz.ua/content/014/0205.htm.

123. Полях В. Вплив сім'ї на формування особистості неповнолітнього злочинця / В. Полях // Вісник прокуратури. – 2014. – № 6 (156), червень. – С. 96–106.

124. Попелюшко В. О. Аналогія кримінально-процесуального права чи самостійне його джерело? / В. О. Попелюшко // Наукові записки. Серія «Право». – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2004. – С. 324–327.

125. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України: правові, теоретичні та прикладні проблеми : монографія. / В. О. Попелюшко. – 2-ге видання, змінене і доповнене. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2010. – 600 с.

126. Попелюшко В. Предмет доказування в кримінальному процесі (процесуально-правові та кримінально-правові аспекти) / В. Попелюшко. – Острог, 2001. – 196 с.

127. Правила и формы для производства слѣдствій по судебнымъ уставамъ 20 ноября 1864 года. Настольная книга для судебныхъ слѣдователей, прокуроровъ, судебных врачей, полиціи и частныхъ лицъ, привлекаемыхъ къ предварительному слѣдствію. Съ приложеніемъ Устава судебной медицины. – 1869. – 360 с.

128. Призначення примусових заходів медичного характеру щодо психічно хворих, які вчинили суспільно небезпечні діяння : методичні рекомендації

[Електронний ресурс] / В. Б. Первомайський, В. Р. Ілейко, А. І. Цубера, Л. О. Кригіна // Новости украинской психиатрии. – Режим доступу : http://www.psychiatry.ua/articles/paper338.htm.

129. Про виконання судами України законодавства і постанов Пленуму Верховного Суду України з питань судового розгляду кримінальних справ і постановлення вироку : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від 29 червня 1990 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-90/conv/print1433749032034423.

130. Про внесення змін до кримінально-процесуального кодексу УСРР : Постанова ВУЦВК від 9 грудня 1934 р. [Електронний ресурс] // Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [за ред. В. Д. Гончаренка]. – 3-тє вид., перероб. / [уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький]. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 800 с. – Режим доступу : http://pravo.biz.ua/content/ 014/0237.htm.

131. Про внесення змін у діючі кримінально-процесуальні кодекси союзних республік : постанова ЦВК СРСР від 7 вересня 1937 р. [Електронний ресурс] // Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посібник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / [за ред. В. Д. Гончаренка]. – 3-тє вид., перероб. / [уклад. В. Д. Гончаренко, О. Д. Святоцький]. – К. : Видавничий дім «Ін Юре», 2003. – 800 с. – Режим доступу : http://pravo.biz.ua/content/014/0249.htm.

132. Про державну таємницю : Закон України від 21 січня 1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3855-12/print1453040814261738.

133. Про доповнення до інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 15.11.2012 № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод» : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 5 квітня 2013 року № 223-558/0/4-13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0223740-13

134. Про операції по репресуванню колишніх куркулів, кримінальних злочинців та інших антирадянських елементів : оперативний наказ Народного комісара внутрішніх справ СРСР № 00447 від 30 липня 1937 р. // Хрестоматія з історії держави і права України : навч. посіб. / [упоряд. : А. С. Чайковський (кер.), О. Л. Копиленко, В. М. Кривоніс, В. В. Свистунов, Г. І. Трофанчук]. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – С. 480.

135. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні : Наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. № 4гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102.

136. Про порядок відшкодування шкоди, завданої громадянинові незаконними діями органів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, органів досудового розслідування, прокуратури і суду : Закон України від 1 грудня 1994 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/266/94-%D0%B2%D1%80.

137. Про порядок здійснення підготовчого судового провадження відповідно до Кримінального процесуального кодексу України : інформаційний лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-1430/0/4-12 від 3 жовтня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v1430740-12.

138. Про практику застосування судами примусових заходів медичного характеру та примусового лікування : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 3 червня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-05/conv.

139. Про практику застосування судами України законодавства про звільнення особи від кримінальної відповідальності : Постанова Пленуму Верховного Суду України №12 від 23 грудня 2005 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0012700-05.

140. Про практику застосування судами України законодавства у справах про злочини неповнолітніх : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 5 від

16 квітня 2004 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/va005700-04/conv/print1444468309637014.

141. Про практику розгляду судами справ про застосування примусових заходів виховного характеру : Постанова Пленуму Верховного Суду України № 2 від 15 травня 2006 р. Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-06.

142. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22 лютого 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1489-14

143. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 47 та 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частин шостої, сьомої статті 218 Кримінально-процесуального кодексу України (справа про ознайомлення обвинуваченого і захисника з матеріалами кримінальної справи) від 18 січня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-12/conv/print1433749032034423.

144. Рогатюк І. В. Роль прокурора у звільненні особи від кримінальної відповідальності у зв’язку з дійовим каяттям / І. В. Рогатюк // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 1 (90). – С. 140–151.

145. Рожнова В. В. Застосування аналогії у кримінальному процесі [Електронний ресурс] / В. В. Рожнова // Збірник наукових праць «Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ». – 2005. – Вип. 30. – Режим доступу : http://visnyk.univd.edu.ua/index.php?action=publications&pub_name=visnik&pub_id=143693&mid=3&pub_article=177199

146. Рось Г. В. Закриття кримінальної справи у кримінальному процесі України : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза, оперативно-розшукова діяльність» / Г. В. Рось. – К., 2009. – 20 с.

147. Русская Правда (матер. к изучению истории государства). – Москва, 1958. – 102 с.

148. Русская Правда. Текст, воссозданный по тремъ спискамъ, съ предисловіемъ и краткимъ объяснительнымъ словаремъ, составленными кандитатомъ правъ А. Б. Гинцбургомъ. – С.-Петербургъ. – 163 с.

149. Савенков О. В. Підстави та умови відшкодування шкоди, незаконно завданої особі в кримінальному провадженні / О. В. Савенков // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 6 (85). – С. 87–94.

150. Савкин А. Деятельное раскаяние – свобода от ответственности / А. Савкин // Российская юстиция. – 1997. – № 12. – С. 35–39.

151. Сверчков В. В. Освобождение от уголовной ответственности, прекращение уголовного дела (преследования), отказ в его возбуждении: проблемы теории и практики / В. В. Сверчков – СПб. : Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2008. – С. 36.

152. Сенченко Н. Д. Кримінальне провадження щодо застосування примусових заходів медичного характеру : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Сенченко Надія Миколаївна. – Київ, 2013. – 224 с.

153. Сергєєва Д. Б. Результати негласних слідчих (розшукових) дій: проблемні аспекти визначення [Електронний ресурс] / Д. Б. Сергєєва // Право і громадянське суспільство. – 2014. – № 1. – С. 97–106. – Режим доступу : http://lcslaw.knu.ua/2014-1.pdf

154. Сиза Н. П. Суди і кримінальне судочинство України в добу Гетьманщини : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза» / Н. П. Сиза. – К., 2002. – 20 с.

155. Синенко С. А. Примирение с потерпевшим по делам частого и публичного обвинения / С. А. Синенко // Российская юстиция. – 2012. – № 9, сентябрь. – С. 27–31.

156. Сисоєнко Г. І. Закінчення досудового розслідування / Г. І. Сисоєнко // Вісник Академії адвокатури України : наук. журн. / Акад. адвокатури України. – К. : ВЦ Акад. адвокатури України, 2015. – Том 12. – Число 2 (33). – С. 145–153.

157. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; [пер. з рос.]. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.

158. Словник української мови : в одинадцяти томах [Електронний ресурс]. – К., 1970–1980. – Режим доступу : http://sum.in.ua/.

159. Случевский В. К. Учебник русского уголовного процесса. Часть II: Судопроизводство / [под редакцией В. А. Томсинова]. – М. : Зерцало, 2008. – 488 с.

160. Советский энциклопедический словарь / [научно-редакционный совет : А. М. Прохоров (пред.)]. – М. : Советская энциклопедия, 1981. – 1600 с.

161. Сорокина В. В. Процессуальная форма юридической деятельности в современной России: вопросы теории и практики : дис. … кандидата юрид. наук : 12.00.01 / Сорокина Виктория Владимировна. – Саратов, 2009. – 201 с.

162. Спасенников Б. А. Принудительные меры медицинского характера: история, теория, практика / Б. А. Спасенников ; предисловие заслуженного деятеля науки Российской Федерации, доктора юридических наук, профессора Ю. М. Антоняна. – СПб. : Юридический центр Пресс, 2003. – 412 с.

163. Справа «Грабчук проти України» : Рішення Європейського суду з прав людини від 21 вересня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/974_118.

164. Справа «Пантелеєнко проти України» : Рішення Європейського суду з прав людини від 29 червня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/974_274/conv.

165. Статут Великого княжества Литовского 1529 года [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/Litva/XVI/1520-1540/Statut1529/text7.phtml?id=2276.

166. Статут Великого князівства Литовського : репринтне видання 1854 р. – К. : «Фенікс», 2008. – 440 с.

167. Стецюк Б. Р. Досудова стадія юридичного процесу в Давньоруській державі [Електронний ресурс] / Б. Р. Стецюк // Форум права. – 2012. – № 2. – Режим доступу : http:// archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-2/12cbrvdd.pdf.

168. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса : в 2-х тт. / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1970. – Т. 2. – 500 с.

169. Строгович М. С. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1979. – 319 с.

170. Ступник Я. В. Проблеми забезпечення відповідності інституту звільнення від кримінальної відповідальності конституційній та міжнародно-правовій презумпції невинуватості / Я. В. Ступник, Й. І. Горінецький // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2015. – Вип. 35. – Частина І. – Том 3. – С. 70–75.

171. Сучасний тлумачний словник української мови : 100 000 слів / [за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського]. – Х. : Школа, 2009. – 1008 с.

172. Тарасов-Родионов П. И. Предварительное следствие / П. И. Тарасов-Родионов ; под. ред. профессора М. А. Чельцова-Бебутова. – М. : Юидическое издательство МЮ СССР, 1948. – 193 с.

173. Татаров О. Ю. Закінчення досудового розслідування складанням обвинувального акта: проблеми та шляхи їх розв’язання / О. Ю. Татаров // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 2. – С. 132. С. 124-134.

174. Теория и практика планирования расследования преступлений : учебное пособие / [В. В. Бирюков, О. Б. Мельникова, Р. Н. Шехавцов, И. В. Попов]. – Луганск : РИО ЛИВД, 2002. – 72 с.

175. Толочко О. Закриття кримінального провадження у формі приватного обвинувачення / О. Толочко, А. Слободзян // Вісник прокуратури. – 2013. – № 9 (147), вересень. – С. 138–144.

176. Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. : дис. … канд. юрид. наук : 12.00.09 / Торбас Олександр Олександрович. – Одеса : Національний університет «Одеська юридична академія», 2015. – 217 с.

177. Торбас О. О. Форми закінчення досудового розслідування за Кримінальним процесуальним кодексом України 2012 р. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та

криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / О. О. Торбас. – Одеса, 2015. – 19 с.

178. Трофименко В. Кримінальна процесуальна форма як соціально-правова цінність / В. Трофименко // Вісник Національної академії правових наук України. – 2014. – № 4 (79). – С. 154–164.

179. Трофименко В. Проблема співвідношення кримінальної процесуальної форми і формалізму / В. Трофименко // Вісник Національної академії правових наук України. – 2015. – № 4 (83). – С. 67–75.

180. Уголовно-процессуальный кодекс У.С.С.Р., утвержденный В.У.Ц.В.К. 13 сентября 1922 г. – Издание I (Оффициальное). – Харьков : Издание Наркомюста У.С.С.Р., 1922. – 57 с.

181. Уголовно-процессуальный кодекс Украинской ССР : официальный текст с изменениями на 10 октября 1954 г. и с приложением постатейно-систематизированных материалов. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1955. – 163 с.

182. Удалова Л. Здійснення кримінального провадження за відсутності підозрюваного, обвинуваченого / Л. Удалова, Д. Письменний // Право України. – 2015. – № 7. – С. 51–57.

183. Уставъ уголовнаго судопроизводства съ включеніемъ измѣненій по продолженіямъ свода законовъ 1908-1910 г.г. и дополнительнымъ узаконеніямъ (между прочимъ, и по закону 15 июня 1912 г. о преобразованіи мѣстнаго суда) и разъясненій, касающихся надзора за чинами судебнаго вѣдомства, присяжними и частными повѣренными, а также дисциплинарной ихъ отвѣтственности // Судебные уставы императора Александра II съ законодательными мотивами и разъясненіями. – Одиннадцатое изданіе, переработанное, исправленное и дополненное по 1-е октября 1912 года С. Г. Щегловитова (неоффиціальное изданіе). – С.-Петербургъ, 1913. – 510 с.

184. Ухвала Малиновського районного суду міста Одеси від 8 квітня 2013 року у кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за № 12012170470000483 у вчиненні особою кримінального правопорушення, передбаченого ст. 122 ч. 1 КК України [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/30518399.

185. Ухвала Червонозаводского районного суду міста Харкова від 16 грудня 2013 року в кримінальному провадженні, внесеному до Єдиного реєстру досудових розслідувань за №12013220060002932 у вчиненні особою злочину, передбаченого ч. 2 ст. 185 КК України [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/36458402.

186. Ухвала Червонозаводського районного суду міста Харкова від 19 серпня 2013 року у кримінальному провадженні, внесеному в Єдиний реєстр досудових розслідувань за №12013220060001303, про злочин, передбачений ч. 1 ст. 176 КК України [Електронний ресурс] // Єдиний державний реєстр судових рішень. – Режим доступу : http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/33024298.

187. Фойницкий И. Я. Курс уголовного судопроизводства : в 2 т. / И. Я. Фойницкий. – СПб. : Альфа, 1996. – Т. 2 – 606 с.

188. Фомін С. Б. Відкриття матеріалів іншій стороні кримінального провадження для ознайомлення: чи вирішить новий процесуальний інститут старі проблеми? / С. Б. Фомін // Адвокат. – 2012. – №7 (142). – С. 21–25.

189. Фомін С. Б. Щодо застосування амністії за діючим та новим КПК України / С. Б. Фомін // Адвокат. – 2012. – № 8 (143). – С. 24–28.

190. Хатуаева В. В. Критерии дифференциации уголовного преследования в современном уголовном судопроизводстве / В. В. Хатуаева, Е. В. Рябцева // Российская юстиция. – 2012. – №4, апрель. – С. 37–39.

191. Хряпінський П. Соціальна обумовленість заохочувальних кримінально-правових норм / П. Хряпінський // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2008. – №3. – С. 55–61.

192. Хряпінський П. Соціальна обумовленість спеціальних заохочувальних кримінально-правових норм / П. Хряпінський // Вісник прокуратури. – 2008. – № 10 (88) жовтень. – С. 62–69.

193. Хряпінський П. В. Спірні питання щодо звільнення від кримінальної відповідальності / П. В. Хряпінський // Вісник Академії адвокатури України. – Випуск 6. – 2006. – С. 120–128.

194. Чельцов М. А. Предание суду / М. А. Чельцов ; под ред. И. Т. Голякова. – Издание 2-е. – М. : Юридическое издательство НКЮ СССР. – 24 с.

195. Чернова М. Б. Деятельное раскаяние как институт освобождения от уголовной ответственности: ст. 75 УК РФ [Электронный ресурс] / М. Б. Чернова // Научная библиотека диссертаций и авторефератов disserCat. – Режим доступа : http://www.dissercat.com/content/deyatelnoe-raskayanie-kak-institut-osvobozhdeniya-ot-ugolovnoi-otvetstvennosti-st-75-uk-rf#ixzz3tkxoHTKe.

196. Чернявський С. С. Кримінальне провадження щодо неповнолітніх: досвід застосування нового Кримінального процесуального кодексу України / С. С. Чернявський // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 2 (91). – С. 91–103.

197. Чернявський С. С. Питання протидії досудовому розслідуванню на етапі його завершення / С. С. Чернявський // Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2012. – № 5 (84). – С. 188–197.

198. Шаренко С. Спеціальне досудове розслідування і судове провадження: проблемні питання правового регулювання / С. Шаренко, О. Шило // Право України. – 2015. – №7. – С. 58–65.

199. Шило Н. Я. Проблема реабилитации на предварительном следствии / Н. Я. Шило. – Ашхабад : Ылым, 1981. – 200 с.

200. Шилова Д. В. Захист прав та законних інтересів учасників кримінального провадження при його закритті на стадії досудового розслідування : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / Д. В. Шилова. – Харків, 2014. – 20 с.

201. Шило О. Г. Теоретико-прикладні основи реалізації конституційного права людини і громадянина на судовий захист у досудовому провадженні в кримінальному процесі України / О. Г. Шило. – Х. : Право, 2011. – 472 с.

202. Шумило М. Є. Реабілітація в кримінальному процесі України : монографія / М. Є. Шумило. – Харків : Арсіс, 2001. – 320 с.

203. Юридический словарь / [главная редакция С. Н. Братусь, Н. Д. Казанцев, С. Ф. Кечекян и др.]. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1953. – 781 с.

204. Юридична енциклопедія : у 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2003. – Т. 5. – 736 с.

205. Яворський Б. Принцип презумпції невинуватості потребує удосконалення / Б. Яворський // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2008. – Вип. 47. – С. 271–282.

206. Якуб М. Л. Процессуальная форма в советском уголовном судопроизводстве / М. Л. Якуб. – М. : Юридическая литература, 1981. – 144 с.

207. Якубович Н. А. Окончание предварительного следствия / Н. А. Якубович. – М. : Государственное издательство юридической литературы, 1962. – 99 с.

208. Яновська О. Г. Оскарження адвокатом рішень, дій чи бездіяльності слідчого, прокурора та слідчого судді під час досудового розслідування : науково-практичний посібник / О. Г. Яновська ; Академія адвокатури України. – К. : Прецедент, 2013. – 32 с.

209. Яновська О. Г. Особливості кримінальних проваджень у формі приватного обвинувачення за новим Кримінальним процесуальним кодексом України [Електронний ресурс] / О. Г. Яновська // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 1. – С. 242–245. – Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2013_1/yyyyy/242.pdf.

210. Яценко С. С. Чи відповідає Конституції України інститут звільнення від кримінальної відповідальності? / С. С. Яценко // Право України. – 2011. – № 9. – С. 158–166.

211. Criminal Procedure Code of Republic Poland [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes

212. Criminal Procedure Code of the French Republic [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes

ДОДАТКИ

Додаток А

Результати анкетування 150 практичних та науково-педагогічних працівників Рівненської, Волинської, Львівської областей та м. Києва

Варіанти відповідей	*Відсоток респондентів*	*Кількість респондентів*
1. У випадку внесення змін до КПК України, якому учаснику (яким учасникам) кримінального провадження, на Ваш погляд, варто було б надати право на реабілітацію особи з підстав, передбачених п. п. 1-3 ч. 1 ст. 284 КПК України (встановлена відсутність події кримінального правопорушення; встановлена відсутність в діянні складу кримінального правопорушення; не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати)?		
А) слідчому;	1,3%	2
Б) прокурору;	16%	24
В) слідчому судді;	10,7%	16
Г) судді	43,3%	65
Д) Ваш варіант.	28,7%	43
2. Непричетність особи до вчинення кримінального правопорушення може виявлятися в такій ситуації (таких ситуаціях)…		
А) коли встановлено, що кримінальне правопорушення вчинено не цією особою, а іншою, і вона відома;	16%	24
Б) коли встановлено, що кримінальне правопорушення вчинено не цією особою, а іншою, але невідомо, ким саме;	0%	0
В) коли встановлена подія кримінального правопорушення, але не доведена причетність особи до його вчинення;	18%	27
Г) у всіх вищезазначених варіантах;	57,3%	86

Д) Ваш варіант.	8,7%	13
3. Чи вважаєте Ви за доречне змінити формулювання підстави закриття кримінального провадження, передбаченої п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України – не встановлені достатні докази для доведення винуватості особи в суді і вичерпані можливості їх отримати, – на те, яке існувало в КПК України 1960 року – недоведеність участі підозрюваного, обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення?		
А) так; Б) ні; В) Ваш варіант.	46,7% 53,3% 0%	70 80 0
4. Чи вважаєте Ви необхідною зміну формулювання підстави, передбаченої п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України («помер *підозрюваний, обвинувачений*, крім випадків, якщо провадження є необхідним для реабілітації померлого»), таким чином: «кримінальне провадження підлягає закриттю щодо померлого, крім випадків, якщо провадження є необхідним для його реабілітації»?		
А) так; Б) ні; В) Ваш варіант.	70% 30% 0%	105 45 0
5. Кому, на Ваш погляд, варто надати право звернутися із заявою про реабілітацію померлого?		
А) близьким родичам; Б) близьким родичам та членам сім’ї; В) будь-якому учаснику кримінального провадження; Г) будь-кому, не обмежуючи законодавчо коло таких осіб; Д) Ваш варіант.	8,7% 52% 7,3% 26,7% 5,3%	13 78 11 40 8
6. Чи вважаєте Ви за доречне викласти формулювання п. 6 ч. 1 ст. 284 КПК України («існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили,		

або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню») наступним чином: «існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню, чи існує постанова прокурора про закриття кримінального провадження за тією самою підозрою»?		
А) так; Б) ні; В) Ваш варіант.	66% 34% 0%	99 51 0
7. Розмістіть в хронологічному порядку, позначивши цифрами «1, 2, 3…» навпроти кожної відповіді, наступні процесуальні дії, що здійснюються на етапі завершення досудового розслідування (якщо якась із вказаних дій здійснюється одночасно з іншою (іншими), їм необхідно присвоїти однакові цифри; якщо якась із зазначених дій не здійснюється на етапі завершення досудового розслідування, позначте її символом «–»):		
А) повідомлення прокурором або слідчим за його дорученням підозрюваного, його захисника, законного представника про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування;	перша – 69,3% третя – 10,7% шоста – 20%	104 16 30
Б) ознайомлення підозрюваного, його захисника, законного представника з матеріалами досудового розслідування;	перша – 24,7% друга – 60% шоста – 11,3% сьома – 4%	37 90 17 6
В) повідомлення прокурором або слідчим за його дорученням потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється	перша – 56% друга – 24,7% третя – 14,7%	84 37 22

провадження (за їх наявності у провадженні), про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів;	не здійснюється – 4,7%	7
Г) ознайомлення потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, з матеріалами досудового розслідування;	перша – 13,3% друга – 52% третя – 16% четверта – 8% п’ята – 10,7%	20 78 24 12 16
Д) повідомлення цивільного позивача, його представника та законного представника, цивільного відповідача, його представника (за їх наявності у провадженні) про відкриття сторонами кримінального провадження матеріалів;	перша – 40,7% друга – 20% третя – 13,3% четверта – 20% не здійснюється – 6%	61 30 20 30 9
Е) ознайомлення цивільним позивачем, його представником та законним представником, цивільним відповідачем, його представником, з матеріалами досудового розслідування в тій частині, яка стосується цивільного позову;	перша – 5,3% друга – 48% третя – 20% четверта – 6,7% п’ята – 8% шоста – 4% сьома – 8%	8 72 30 10 12 6 12
Є) повідомлення заявника про закінчення досудового розслідування;	перша – 50,7% третя – 5,3% четверта – 4%	76 8 6

	п’ята – 6,7% шоста – 8% не здійснюється – 25,3%	10 12 38
Ж) складення обвинувального акта;	друга – 4% третя – 40,7% четверта – 13,3% п’ята – 5,3% шоста – 20% восьма – 16,7%	6 61 20 8 30 25
З) затвердження обвинувального акта прокурором;	третя – 4% четверта – 40,7% п’ята – 13,3% шоста – 5,3% сьома – 20% дев’ята – 8% десята – 8,7%	6 61 20 8 30 12 13
И) надання прокурором під розписку копії обвинувального акта та копії реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному (крім випадку здійснення спеціального досудового розслідування, передбаченого ч. 2 ст. 297-1 КПК України), його захиснику, законному представнику;	четверта – 5,3% п’ята – 46,7% шоста – 8% сьома – 5,3% восьма – 20% дев’ята – 6,7% десята – 8%	8 70 12 8 30 10 12

І) передання обвинувального акта до суду;	п’ята – 13,3% шоста – 40% сьома – 8% восьма – 8% дев’ята – 4% десята – 12% одинадцята – 8% дванадцята – 6,7%	20 60 12 12 6 18 12 10
Ї) внесення прокурором відомостей про закінчення досудового розслідування до Єдиного реєстру досудових розслідувань.	п’ята – 8%, шоста – 8%, сьома – 32%, восьма – 8%, дев’ята – 22,7%, одинадцята – 16%, не здійснюється – 5,3%.	12 12 48 12 34 24 8
8. Чи вважаєте Ви за доречне визначити в КПК України право та процедуру ознайомлення заявника з матеріалами досудового розслідування у разі його закінчення в будь-якій із передбачених в ч. 2 ст. 283 КПК України форм (при закритті кримінального провадження; при зверненні до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності; при зверненні до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру)?		

А) так, у всіх перерахованих випадках заявник повинен мати право ознайомитись із матеріалами досудового розслідування;	76%	114
Б) заявник повинен мати право ознайомитись із матеріалами досудового розслідування лише у випадку закриття кримінального провадження;	1,3%	2
В) заявник повинен мати право ознайомитись із матеріалами досудового розслідування лише у випадку звернення до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності;	0%	0
Г) заявник повинен мати право ознайомитись із матеріалами досудового розслідування лише у випадку звернення до суду з обвинувальним актом;	0%	0
Д) заявник повинен мати право ознайомитись із матеріалами досудового розслідування лише у випадку звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів медичного характеру;	0%	0
Е) заявник повинен мати право ознайомитись із матеріалами досудового розслідування лише у випадку звернення до суду з клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру;	0%	0
Є) ні, заявник не повинен мати права на ознайомлення із матеріалами досудового розслідування в жодному із перерахованих		

випадків; Ж) Ваш варіант.	20% 2,7%	30 4
9. Чи обов’язковими є сьогодні прошивання та нумерація матеріалів досудового розслідування перед ознайомленням з ними учасниками кримінального провадження?		
А) так, є обов’язковими; Б) ні, не є обов’язковими, але є бажаними; В) ні, в цьому немає необхідності; Г) Ваш варіант.	86% 8,7% 5,3% 0%	129 13 8 0
10. Чи вважаєте Ви за необхідне внести зміни до § 3 глави 24 КПК України («§ 3. Звернення до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру»), якими передбачити процедуру розгляду клопотань, заявлених учасниками кримінального провадження під час чи після ознайомлення з матеріалами досудового розслідування?		
А) так, відсутність відповідної норми унеможливлює реалізацію права на подання і розгляд клопотань, що передбачене загальними положеннями КПК України, а також ст. 220 КПК України, на етапі завершення досудового розслідування; Б) так, відсутність відповідної норми ускладнює реалізацію права на подання і розгляд клопотань, що передбачене загальними положеннями КПК України, а також ст. 220 КПК України, на етапі завершення досудового розслідування; В) ні, учасники кримінального провадження не мають права на подання клопотань на цьому етапі;	18% 34% 0,7%	27 51 1

Г) ні, це питання у повній мірі врегульовано ст. 220 КПК України і не потребує змін чи доповнень;	24%	36
Д) ні, це питання в цілому врегульовано ст. 220 КПК України, яка проте потребує змін чи доповнень;	18%	27
Е) Ваш варіант.	5,3%	8
11. Що, на Ваш погляд, є моментом закінчення досудового розслідування у випадку наявності підстав для складання обвинувального акта?		
А) повідомлення слідчим, прокурором учасникам провадження про завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування відповідно до ч. 1 ст. 290 КПК України;	9,3%	14
Б) складення обвинувального акта;	22%	33
В) затвердження обвинувального акта прокурором;	4%	6
Г) надання під розписку копії обвинувального акта та копії реєстру матеріалів досудового розслідування підозрюваному, його захиснику, законному представнику;	2%	3
Д) передання обвинувального акта до суду;	30,7%	46
Е) внесення прокурором відомостей про закінчення досудового розслідування до Єдиного реєстру досудових розслідувань;	17,3%	26
Є) Ваш варіант.	14,7%	22
12. Чи вважаєте Ви доречним внесення змін до КПК України, які б визначали обов’язок прокурора надавати суду всі матеріали досудового розслідування разом із обвинувальним актом та його додатками?		

А) так; Б) ні; В) Ваш варіант.	53,3% 42,7% 4%	80 64 6
13. Чи є, на Ваш погляд, направлення до суду обвинувального акта разом з угодою про примирення чи про визнання винуватості окремою формою закінчення досудового розслідування поряд із закриттям кримінального провадження, зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності, зверненням до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру?		
А) так; Б) ні; В) Ваш варіант.	52% 48% 0%	78 72 0
14. Чи вважаєте Ви доречним внесення змін до КПК України, які б передбачали обов’язковим застосування процедури надання доступу до матеріалів досудового розслідування, передбаченої ст. 290 КПК України, у випадку закінчення досудового розслідування зверненням до суду з клопотанням про звільнення від кримінальної відповідальності?		
А) так; Б) ні; В) Ваш варіант.	60,7% 37,3% 2%	91 56 3
15. Чи вважаєте Ви доречним сформулювати норму ч. 5 ст. 499 КПК України («За відсутності підстав для закриття кримінального провадження прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду в порядку, передбаченому цим Кодексом»), яка стосується неповнолітніх у віці від 11 років і до віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, наступним чином: «У разі вчинення особою у віці від одинадцяти років і до настання віку кримінальної відповідальності суспільно небезпечного діяння, що містить ознаки кримінального правопорушення, передбаченого законом України про		

кримінальну відповідальність, прокурор затверджує складене слідчим або самостійно складає клопотання про застосування до неповнолітнього примусових заходів виховного характеру і надсилає його до суду в порядку, передбаченому цим Кодексом. У разі виявлення під час досудового розслідування передбачених цим Кодексом підстав для закриття кримінального провадження, за винятком відсутності складу кримінального правопорушення у зв'язку з відсутністю суб'єкта кримінального правопорушення, прокурор виносить постанову про закриття кримінального провадження»?		
А) так; Б) ні; В) Ваш варіант.	76,7% 23,3% 0%	115 35 0
16. Чи необхідно, відповідно до норм чинного КПК України, повідомляти про підозру особі, яка вчинила суспільно небезпечне діяння у віці від одинадцяти років і до настання віку кримінальної відповідальності, перш ніж звернутися до суду із клопотанням про застосування примусових заходів виховного характеру щодо такої особи?		
А) так; Б) ні; В) Ваш варіант.	58,7% 41,3% 0%	88 62 0
17. Ваша професія/посада:		
А) адвокат; Б) слідчий; В) керівник органу досудового розслідування; Г) співробітник оперативного підрозділу; Д) прокурор; Е) слідчий суддя; Є) суддя; Ж) науковий/науково-педагогічний	14,3% 16,1% 1,8% 1,8% 10,7% 1,8% 10,7%	21 25 3 3 16 3 16

працівник; 3)	8,9% 33,9%	13 51

Додаток Б

Пропозиції щодо внесення змін до КПК України

1) У частині першій статті 290 КПК України перед словом «визнавши» додати сполучення слів «Здійснивши систематизацію матеріалів досудового розслідування,».

2) У частині першій статті 290 КПК України перед словами «завершення досудового розслідування» додати слова «перехід до».

3) Частину дев'яту статті 290 КПК України викласти в наступній редакції: «Сторони кримінального провадження зобов'язані письмово підтвердити протилежній стороні, а потерпілий, його представник, законний представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, цивільний позивач, його представник, законний представник, цивільний відповідач, його представник – прокурору факт надання їм доступу до матеріалів із зазначенням найменування таких матеріалів».

4) Частину першу статті 291 КПК України доповнити наступними положеннями: «Обвинувальний акт може бути змінений прокурором, якщо зміна початкового обвинувачення не тягне за собою застосування статті закону України про кримінальну відповідальність з більш тяжкою санкцією і не пов'язана з істотною зміною обвинувачення за фактичними обставинами.

Якщо існує необхідність змінити обвинувачення на більш тяжке або таке, що істотно змінює повідомлення про підозру за фактичними обставинами, прокурор повинен відмовити у затвердженні обвинувального акта та доручити слідчому провести відповідні процесуальні дії або самостійно вчинити ці дії.

Якщо прокурор після ознайомлення з обвинувальним актом та матеріалами досудового розслідування не погодиться з тим, що зібрані під час досудового розслідування докази є достатніми для складання обвинувального акта, він відмовляє у затвердженні обвинувального акта».

5) Викласти пункт п'ятий частини другої статті 56 КПК України в наступній редакції: «отримувати копії матеріалів, які безпосередньо стосуються вчиненого

щодо нього кримінального правопорушення, після завершення здійснення усіх слідчих (розшукових), негласних слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій, проведених у кримінальному провадженні для забезпечення збирання доказів, достатніх для складання відповідного кінцевого у цій стадії процесуального документа».

6) Доповнити частину другу статті 291 КПК України пунктом «8-1) розмір процесуальних витрат, понесених потерпілим;».

7) Абзац другий частини четвертої статті 291 КПК України викласти в наступній редакції: «Надання суду інших документів до початку судового розгляду забороняється, за винятком випадків, передбачених цим Кодексом».

8) Частину першу статті 292 КПК України викласти в наступній редакції: «Клопотання про застосування примусових заходів виховного характеру має відповідати вимогам статті 291 цього Кодексу, а також містити інформацію про захід (заходи) виховного характеру, який (які) пропонується застосувати».

9) В частині першій статті 290 КПК України після слів «захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру,» додати слова: «особі, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру».

10) В реченні першому частини першої статті 293 КПК України після слів: «захиснику особи, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного або виховного характеру» поставити кому і додати «особі, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру».

11) Речення перше частини третьої статті 285 КПК України викласти в наступній редакції: «3. Підозрюваному, обвинуваченому, який може бути звільнений від кримінальної відповідальності, повинно бути роз’яснено суть підозри чи обвинувачення, підставу звільнення від кримінальної відповідальності, правові наслідки звільнення її від кримінальної відповідальності і право заперечувати проти закриття кримінального провадження з цієї підстави.».

12) Частину другу статті 286 КПК України викласти в наступній редакції: «Встановивши на стадії досудового розслідування підстави для звільнення від

кримінальної відповідальності, здійснивши відкриття матеріалів відповідно до статті 290 цього Кодексу та отримавши згоду підозрюваного на таке звільнення, прокурор складає клопотання про звільнення від кримінальної відповідальності та без проведення досудового розслідування у повному обсязі надсилає його до суду».

13) Частину четверту статті 284 КПК України викласти в наступній редакції: «У випадку встановлення обставин, передбачених пунктами 1-3 частини 1 цієї статті, прокурор складає клопотання про закриття кримінального провадження і надсилає його до суду.

У випадку встановлення обставин, передбачених пунктами 1, 2 частини 1 цієї статті, слідчий складає клопотання про закриття кримінального провадження та направляє його прокурору, який у разі згоди з клопотанням затверджує його і надсилає до суду.

Слідчий приймає постанову про закриття кримінального провадження з підстав, передбачених пунктами 4, 9 частини першої цієї статті, якщо в цьому кримінальному провадженні жодній особі не повідомлялося про підозру.

Прокурор приймає постанову про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного з підстав, передбачених пунктами 4-9 частини першої цієї статті».

14) Частину п’яту статті 284 КПК України викласти в наступній редакції: «5. Рішення прокурора про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного, звернення прокурора до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження щодо підозрюваного не є перешкодою для продовження досудового розслідування щодо відповідного кримінального правопорушення».

15) Частину шосту статті 284 КПК України викласти в наступній редакції:

«6. Копія затвердженого прокурором клопотання слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, його представнику та законному представнику. Копія постанови слідчого про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, його представнику та законному представнику, прокурору. Прокурор протягом двадцяти днів з моменту отримання копії постанови має право її скасувати у зв’язку з незаконністю чи необґрунтованістю. Постанова слідчого про закриття

кримінального провадження також може бути скасована прокурором за скаргою заявника, потерпілого, його представника та законного представника, якщо така скарга подана протягом десяти днів з моменту отримання заявником, потерпілим, його представником чи законним представником копії постанови.

Копія клопотання прокурора про закриття кримінального провадження, копія постанови прокурора про закриття кримінального провадження надсилається заявнику, потерпілому, його представнику та законному представнику, підозрюваному, захиснику, законному представнику підозрюваного».

16) В пункті тринадцятому частини другої статті 36 КПК України після слова «характеру» додати сполучення слів «клопотання про закриття кримінального провадження,».

17) В пункті чотирнадцятому частини другої статті 36 КПК України після слова «відповідальності» поставити кому і додати сполучення слів «клопотанням про закриття кримінального провадження;».

18) В пункті сьомому частини другої статті 40 КПК України після слова «характеру» поставити кому і додати сполучення слів «клопотання про закриття кримінального провадження».

19) В пункті п’ятому частини першої статті 3 КПК України після слова «відповідальності» поставити кому і додати сполучення слів «клопотання про закриття кримінального провадження;».

20) Викласти частину другу статті 283 КПК України в наступній редакції:

«2. Прокурор зобов’язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій:

1) закрити кримінальне провадження;

2) звернутися до суду з клопотанням про закриття кримінального провадження;

3) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності;

4) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру».

21) Пункт п’ятий частини першої статті 284 КПК України необхідно викласти в наступній редакції: «померла особа, щодо якої здійснювалося кримінальне провадження, крім випадків, якщо провадження є необхідним для її реабілітації».

22) Після частини шостої доповнити статтю 284 КПК України новою частиною такого змісту: «7. Порядок звернення осіб з клопотанням про реабілітацію померлого здійснюється відповідно до порядку розгляду клопотань під час досудового розслідування, визначеного статтею 220 цього Кодексу. З таким клопотанням може звернутися кожен.

У випадку, коли здійснюване досудове розслідування підтверджує вчинення злочину померлим, а особа, що заявила клопотання про його реабілітацію, продовжує заперечувати проти закриття провадження за пунктом 5 частини 1 цієї статті і наполягає на судовому розгляді провадження, орган досудового розслідування, прокурор зобов’язаний звернутися до суду для вирішення провадження по суті».

У зв’язку з цим частини сьому – дев’яту вважати відповідно частинами восьмою – десятою.

23) Частину другу статті 19 КПК України викласти в наступній редакції: «Кримінальне провадження підлягає негайному закриттю, якщо стане відомо, що по тому самому обвинуваченню існує вирок суду, який набрав законної сили, ухвала суду про закриття кримінального провадження, яка набрала законної сили, або за тією самою підозрою існує постанова прокурора про закриття кримінального провадження».

24) Пункт шостий частини першої статті 284 КПК України викласти в наступній редакції: «існує вирок по тому самому обвинуваченню, що набрав законної сили, або постановлена ухвала суду про закриття кримінального провадження по тому самому обвинуваченню, яка набрала законної сили, чи існує постанова прокурора про закриття кримінального провадження за тією самою підозрою».

25) Пункт сьомий частини першої статті 284 КПК України викласти в наступній редакції: «потерпілий, а у випадках, передбачених цим Кодексом, його представник,

законний представник відмовився від обвинувачення у кримінальному провадженні у формі приватного обвинувачення».

26) В реченні другому частини четвертої статті 26 КПК України після слів «його представника» поставити кому і додати слова «законного представника».

Додаток В

Узагальнення вивчення 130 кримінальних проваджень

Усього досліджених кримінальних проваджень:	130
Кількість проваджень, в яких клопотання заявлялися на етапі завершення досудового розслідування:	9
Кількість заявлених на етапі завершення досудового розслідування клопотань:	15
з них: – задоволені клопотання;	0
– клопотання, у задоволенні яких було відмовлено.	15
Учасники кримінального провадження, які заявляли клопотання на етапі завершення досудового розслідування: захисники; підозрюваний; представник потерпілого.	13 1 1
Предмет заявлених на етапі завершення досудового розслідування клопотань: – про закриття кримінального провадження на підставі п. 2 ч. 1 ст. 284 КПК України; – про проведення одночасного допиту двох осіб; – про залучення законного представника неповнолітнього; – про зміну запобіжного заходу; – про зміну кваліфікації діяння; – про обов’язкову участь підозрюваного під час проведення слідчої дії; – про призначення судово-психіатричної експертизи; – про допит свідків; – про проведення додаткової судово-медичної експертизи; – про проведення повторної судово-медичної експертизи; – про допит експерта.	 3 1 1 1 3 1 1 1 1 1 1

Додаток Г

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Перший проректор з навчально-
наукової роботи
Національного університету
«Острозька академія»
доктор філософських наук, професор
_____ П. М. Кралюк
«28» грудня 2015 р.

АКТ

впровадження наукових розробок дисертації викладача кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» Боржецької Наталії Леонідівни у навчальний процес Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія»

Комісія у складі: голови комісії – завідувача кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія», кандидата юридичних наук, доцента Гонгала С. Й., членів комісії: кандидата юридичних наук, доцента, доцента кафедри державно-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» Герасимчука О. П., старшого викладача кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» Стрельбіцької Л. Я., склала цей акт про те, що науковий доробок викладача кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» Боржецької Наталії Леонідівни та результати дослідження нею теми: «Форми закінчення досудового розслідування: правові, теоретичні та прикладні проблеми», виконані у формі кандидатської дисертації, знайшли впровадження у навчальний процес (відображені у лекціях викладачів, навчально-методичній літературі для практичних занять зі студентами, рекомендовані студентам для вивчення у програмах курсів, а також для написання студентських випускних робіт) Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського, зокрема в курсах: «Кримінальний процес», «Прокуратура України», «Адвокатура України», «Методика складання юридичних документів», використовуються при проведенні наукових семінарів, конференцій, круглих столів.

Окремо слід підкреслити важливе значення для подальшого вдосконалення навчального процесу та наукової роботи в галузі кримінального процесу і криміналістики таких публікацій:

1. Боржецька Н. Л. Винесення постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності як окрема форма *закінчення досудового слідства* / Н. Л. Боржецька // *Часопис Національного університету* «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – № 2(4) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11bnlzds.pdf
2. Боржецька Н. Л. Підстави та умови складання обвинувального акта / Н. Л. Боржецька // Юридична Україна. – 2014. – №8. – С. 77-83.
3. Боржецька Н. Л. Подання та розгляд клопотань на етапі завершення досудового розслідування / Н. Л. Боржецька // *Прикарпатський юридичний вісник. Збірник наукових праць.* – Івано-Франківськ. – 2014. – Випуск 2 (5). – С. 182-190.
4. Боржецька Н. Л. Поняття «форма закінчення досудового розслідування» / Н. Л. Боржецька // Підприємництво, господарство і право. – 2014. – №10. – С. 76-81.

5. Боржецкая Н. Проблемы прекращения уголовного производства на стадии досудебного расследования по п. 3 ч. 1 ст. 284 УПК Украины / Н. Боржецкая // Legea si viata. – 2015. – №6/3 (282). – С. 15-18.

6. Боржецька Н. Л. Форми закінчення досудового слідства за Статутом кримінального судочинства 1864 року / Н. Л. Боржецька // Збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції [«Теорія і практика сучасного права»], (Херсон, 29 жовтня 2010 року). – Херсон: Айлант, 2010. – Т.1. – С. 205-207.

7. Боржецька Н. Л. Форми закінчення попереднього слідства за Кримінально-процесуальним кодексом УСРР 1922 року / Н. Л. Боржецька // Зб. матеріалів ІІ Всеукраїнських наукових читань з кримінальної юстиції, присвячених пам'яті професора В. П. Колмакова, (Одеса, 18-19 березня 2011 р.) / За заг. ред. д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін. – О. : Фенікс, 2011. – С. 334-337.

8. Боржецька Н. Л. Закінчення досудового слідства за Литовськими статутами / Н. Л. Боржецька // Наукова, просвітницька, громадська та політична спадщина академіка І. Малиновського і сьогодення: Матеріали І – го Міжнародного науково-практичного семінару ; [м. Острог, 16 березня 2012 року]. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – С. 16-21.

9. Боржецька Н. Л. Складання обвинувального висновку як форма закінчення попереднього слідства в кінці 20-х – у 30-і рр. XX ст. в УСРР / Н. Л. Боржецька // Малиновські читання: Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції, м. Острог, 16-17 листопада 2012 року. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – С. 245-248.

10. Боржецька Н. Л. Закінчення досудового розслідування у формі складання обвинувального акта при здійсненні кримінального провадження на підставі угод: окремі теоретичні та практичні проблеми / Н. Л. Боржецька // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Дванадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 8-9 листопада 2013 року): [у 4-х част.]. – Частина четверта. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2013. – С. 80-81.

11. Боржецька Н. Л. До питання про визначення моменту закінчення досудового розслідування / Н. Л. Боржецька // Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Острог, 15-16 листопада 2013 року. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – С. 228-230.

12. Боржецька Н. Л. Окремі аспекти закінчення досудового слідства у кримінальних провадженнях щодо осіб, які після досягнення одинадцятирічного віку і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинили суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діянь, передбачених законом України про кримінальну відповідальність / Н. Л. Боржецька // «Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20-21 грудня 2013 р. – Львів: У 2 частинах. Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. – Частина І. – С. 23-25.

13. Боржецька Н. Л. Окремі аспекти закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України / Н. Л. Боржецька // «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» : *Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів (16 травня 2014 року).* – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014. – С. 142-145.

14. Боржецька Н. Л. Реалізація права на захист особою, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, на етапі завершення досудового розслідування / Н. Л. Боржецька // Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie «L'udské a občianské práva a slobody: mechanizmus ich implementácie a ochrany v rôznych

odvetviach práva», Bratislava, Slovenská republika, 19-20 septembra 2014 r. – Bratislava, Paneurópska vysoká škola 2014. – С. 58-61.

15. Боржецька Н. Л. Класифікація форм закінчення досудового розслідування та її значення / Н. Л. Боржецька // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Острог, 14-15 листопада 2014 року. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 235-236.

16. Боржецька Н. Л. Додатки до обвинувального акта: окремі проблеми теорії та практики / Н. Л. Боржецька // Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 5 грудня 2014 р. – Харків : ХНУВС, 2014 р. – С. 143-145.

17. Боржецька Н. Л. Застосування аналогії на етапі завершення досудового слідства / Н. Л. Боржецька // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Острог, 13-14 листопада 2015 року. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – С. 155-156.

Комісія приходить до висновку, що вказані публікації можуть бути використані як джерела у науковій та навчальній роботі з кримінального процесу і криміналістики, а виконана викладачем Боржецькою Н. Л. робота заслуговує схвалення.

Внесок у науку вітчизняного кримінального процесу та криміналістики, здійснений Наталією Леонідівною Боржецькою, впроваджується у навчальний процес і наукову роботу студентів та викладачів Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія».

Голова комісії: к.ю.н., доц. Гонгало С. Й.

Члени комісії: к.ю.н., доц. Герасимчук О. П.

ст. в. Стрельбіцька Л. Я.

Додаток Ґ

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Директор
Прикарпатського юридичного інституту
Національного університету «Одеська
юридична академія»

_____ доц. Король В. В.
«_____» _____ 2016 р.

АКТ
впровадження наукових розробок дисертації
на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук
викладача кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»
Боржецької Наталії Леонідівни
у навчальний процес Прикарпатського юридичного інституту
Національного університету «Одеська юридична академія»

Комісія у складі:

голови – Ковальчука Сергія Олександровича, заступника директора Прикарпатського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента,

членів комісії:

Гаргат-Українчук Ольги Миронівни, доцента кримінального права, процесу і криміналістики Прикарпатського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента,

Савченка Василя Антоновича, доцента кримінального права, процесу і криміналістики Прикарпатського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента,

Томина Сергія Володимировича, доцента кримінального права, процесу і криміналістики Прикарпатського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія», кандидата юридичних наук, доцента,

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження викладача кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» Боржецької Наталії Леонідівни на тему: «Форми закінчення досудового розслідування: правові, теоретичні та прикладні проблеми» на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність використовуються у навчальному процесі Прикарпатського юридичного інституту Національного університету «Одеська юридична академія» при проведенні лекційних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Теорія доказів у кримінальному провадженні», «Криміналістика».

Наукові публікації Боржецької Наталії Леонідівни:

1. Боржецька Н. Л. Винесення постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності як окрема форма закінчення досудового слідства / Н. Л. Боржецька // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – № 2(4) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11bnlzds.pdf

2. Боржецька Н. Л. Підстави та умови складання обвинувального акта / Н. Л. Боржецька // Юридична Україна. – 2014. – №8. – С. 77-83.

3. Боржецька Н. Л. Подання та розгляд клопотань на етапі завершення досудового розслідування / Н. Л. Боржецька // Прикарпатський юридичний вісник. Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ. – 2014. – Випуск 2 (5). – С. 182-190.

4. Боржецька Н. Л. Поняття «форма закінчення досудового розслідування» / Н. Л. Боржецька // Підприємництво, господарство і право. – 2014. – №10. – С. 76-81.

5. Боржецкая Н. Проблемы прекращения уголовного производства на стадии досудебного расследования по п. 3 ч. 1 ст. 284 УПК Украины / Н. Боржецкая // Legea si viata. – 2015. – №6/3 (282). – С. 15-18.

6. Боржецька Н. Л. Форми закінчення досудового слідства за Статутом кримінального судочинства 1864 року / Н. Л. Боржецька // Збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції [«Теорія і практика сучасного права»], (Херсон, 29 жовтня 2010 року). – Херсон: Айлант, 2010. – Т.1. – С. 205-207.

7. Боржецька Н. Л. Форми закінчення попереднього слідства за Кримінально-процесуальним кодексом УСРР 1922 року / Н. Л. Боржецька // Зб. матеріалів ІІ Всеукраїнських наукових читань з кримінальної юстиції, присвячених пам'яті професора В. П. Колмакова, (Одеса, 18-19 березня 2011 р.) / За заг. ред. д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін. – О. : Фенікс, 2011. – С. 334-337.

8. Боржецька Н. Л. Закінчення досудового слідства за Литовськими статутами / Н. Л. Боржецька // Наукова, просвітницька, громадська та політична спадщина академіка І. Малиновського і сьогодення: Матеріали І – го Міжнародного науково-практичного семінару ; [м. Острог, 16 березня 2012 року]. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – С. 16-21.

9. Боржецька Н. Л. Складання обвинувального висновку як форма закінчення попереднього слідства в кінці 20-х – у 30-і рр. XX ст. в УСРР / Н. Л. Боржецька // Малиновські читання: Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції, м. Острог, 16-17 листопада 2012 року. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – С. 245-248.

10. Боржецька Н. Л. Закінчення досудового розслідування у формі складання обвинувального акта при здійсненні кримінального провадження на підставі угод: окремі теоретичні та практичні проблеми / Н. Л. Боржецька // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Дванадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 8 -9 листопада 2013 року): [у 4-х част.]. – Частина четверта. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2013. – С. 80-81.

11. Боржецька Н. Л. До питання про визначення моменту закінчення досудового розслідування / Н. Л. Боржецька // Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Острог, 15-16 листопада 2013 року. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – С. 228-230.

12. Боржецька Н. Л. Окремі аспекти закінчення досудового слідства у кримінальних провадженнях щодо осіб, які після досягнення одинадцятирічного віку і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинили суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діянь, передбачених законом України про кримінальну відповідальність / Н. Л. Боржецька // «Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20-21 грудня 2013 р. – Львів: У 2 частинах. Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. – Частина І. – С. 23-25.

13. Боржецька Н. Л. Окремі аспекти закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України / Н. Л. Боржецька // «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» : Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та

аспірантів (16 травня 2014 року). – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014. – С. 142-145.

14. Боржецька Н. Л. Реалізація права на захист особою, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, на етапі завершення досудового розслідування / Н. Л. Боржецька // Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie «L'udské a občianské práva a slobody: mechanizmus ich implementácie a ochrany v rôznych odvetviach práva», Bratislava, Slovenská republika, 19-20 septembra 2014 r. – Bratislava, Paneurópska vysoká škola 2014. – С. 58-61.

15. Боржецька Н. Л. Класифікація форм закінчення досудового розслідування та її значення / Н. Л. Боржецька // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Острог, 14-15 листопада 2014 року. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 235-236.

16. Боржецька Н. Л. Додатки до обвинувального акта: окремі проблеми теорії та практики / Н. Л. Боржецька // Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 5 грудня 2014 р. – Харків : ХНУВС, 2014 р. – С. 143-145.

17. Боржецька Н. Л. Застосування аналогії на етапі завершення досудового слідства / Н. Л. Боржецька // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Острог, 13-14 листопада 2015 року. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – С. 155-156.

Голова комісії к.ю.н., доц. Ковальчук С.О.

Члени комісії к.ю.н., доц. Гаргат-Українчук О.М.

к.ю.н., доц. Савченко В.А.

к.ю.н., доц. Томин С.В.

Додаток Д

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Проректор з наукової роботи
Львівського національного
університету імені Івана Франка
член-кореспондент НАН України,
доктор хімічних наук,
професор Гладишевський Р.Є.

« 5 » січня 2016 р.

АКТ

впровадження результатів дисертаційного дослідження на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук викладача кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» Боржецької Наталії Леонідівни у навчальний процес Львівського національного університету імені Івана Франка

Комісія у складі: Голова – заступник декана юридичного факультету з наукової роботи доцент Марін О.К.

Члени комісії: 1. Завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики професор Нор В.Т.

2. Доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики Павлишин А.А.

склала цей акт про те, що результати дисертаційного дослідження викладача кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Навчально-наукового інституту права ім. І. Малиновського Національного університету «Острозька академія» Боржецької Наталії Леонідівни на тему «Форми закінчення досудового розслідування: правові, теоретичні та прикладні проблеми» на здобуття наукового

ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність використовуються у навчальному процесі юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка при проведенні лекційних і семінарських занять з навчальних дисциплін «Кримінальний процес», «Криміналістика», «Прокуратура України», «Адвокатура України», «Актуальні проблеми кримінального процесу», а саме:

1. Боржецька Н. Л. Винесення постанови про направлення справи до суду для вирішення питання про звільнення обвинуваченого від кримінальної відповідальності як окрема форма закінчення досудового слідства / Н. Л. Боржецька // Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право». – 2011. – № 2(4) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lj.oa.edu.ua/articles/2011/n2/11bnlzds.pdf

2. Боржецька Н. Л. Підстави та умови складання обвинувального акта / Н. Л. Боржецька // Юридична Україна. – 2014. – №8. – С. 77-83.

3. Боржецька Н. Л. Подання та розгляд клопотань на етапі завершення досудового розслідування / Н. Л. Боржецька // Прикарпатський юридичний вісник. Збірник наукових праць. – Івано-Франківськ. – 2014. – Випуск 2 (5). – С. 182-190.

4. Боржецька Н. Л. Поняття «форма закінчення досудового розслідування» / Н. Л. Боржецька // Підприємництво, господарство і право. – 2014. – №10. – С. 76-81.

5. Боржецкая Н. Проблемы прекращения уголовного производства на стадии досудебного расследования по п. 3 ч. 1 ст. 284 УПК Украины / Н. Боржецкая // Legea si viata. – 2015. – №6/3 (282). – С. 15-18.

6. Боржецька Н. Л. Форми закінчення досудового слідства за Статутом кримінального судочинства 1864 року / Н. Л. Боржецька // Збірник матеріалів І Міжнародної науково-практичної конференції [«Теорія і практика сучасного права»], (Херсон, 29 жовтня 2010 року). – Херсон: Айлант, 2010. – Т.1. – С. 205-207.

7. Боржецька Н. Л. Форми закінчення попереднього слідства за Кримінально-процесуальним кодексом УСРР 1922 року / Н. Л. Боржецька // Зб. матеріалів II Всеукраїнських наукових читань з кримінальної юстиції, присвячених пам'яті професора В. П. Колмакова, (Одеса, 18-19 березня 2011 р.) / За заг. ред. д.ю.н., проф. В. М. Дрьомін. – О. : Фенікс, 2011. – С. 334-337.

8. Боржецька Н. Л. Закінчення досудового слідства за Литовськими статутами / Н. Л. Боржецька // Наукова, просвітницька, громадська та політична спадщина академіка І. Малиновського і сьогодення: Матеріали І – го Міжнародного науково-практичного семінару ; [м. Острог, 16 березня 2012 року]. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – С. 16-21.

9. Боржецька Н. Л. Складання обвинувального висновку як форма закінчення попереднього слідства в кінці 20-х – у 30-і рр. XX ст. в УСРР / Н. Л. Боржецька // Малиновські читання: Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції, м. Острог, 16-17 листопада 2012 року. – Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – С. 245-248.

10. Боржецька Н. Л. Закінчення досудового розслідування у формі складання обвинувального акта при здійсненні кримінального провадження на підставі угод: окремі теоретичні та практичні проблеми / Н. Л. Боржецька // Актуальні проблеми юридичної науки : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції «Дванадцяті осінні юридичні читання» (м. Хмельницький, 8 -9 листопада 2013 року): [у 4-х част.]. – Частина четверта. – Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2013. – С. 80-81.

11. Боржецька Н. Л. До питання про визначення моменту закінчення досудового розслідування / Н. Л. Боржецька // Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Острог, 15-16 листопада 2013 року. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – С. 228-230.

12. Боржецька Н. Л. Окремі аспекти закінчення досудового слідства у кримінальних провадженнях щодо осіб, які після досягнення одинадцятирічного віку і до досягнення віку, з якого може наставати кримінальна відповідальність, вчинили суспільно небезпечні діяння, що підпадають під ознаки діянь, передбачених законом України про кримінальну відповідальність / Н. Л. Боржецька // «Сучасні тенденції розвитку юридичної науки та практики»: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Львів, 20-21 грудня 2013 р. – Львів: У 2 частинах. Західноукраїнська організація «Центр правничих ініціатив», 2013. – Частина І. – С. 23-25.

13. Боржецька Н. Л. Окремі аспекти закриття кримінального провадження на стадії досудового розслідування на підставі п. 5 ч. 1 ст. 284 КПК України / Н. Л. Боржецька // «Вдосконалення правового регулювання прав та основних свобод людини і громадянина» : *Матеріали щорічної Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених та аспірантів (16 травня 2014 року).* – Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2014. – С. 142-145.

14. Боржецька Н. Л. Реалізація права на захист особою, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного характеру, на етапі завершення досудового розслідування / Н. Л. Боржецька // Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie «L'udské a občianské práva a slobody: mechanizmus ich implementácie a ochrany v rôznych odvetviach práva», Bratislava, Slovenská republika, 19-20 septembra 2014 r. – Bratislava, Paneurópska vysoká škola 2014. – С. 58-61.

15. Боржецька Н. Л. Класифікація форм закінчення досудового розслідування та її значення / Н. Л. Боржецька // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Острог, 14-15 листопада 2014 року. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2014. – С. 235-236.

16. Боржецька Н. Л. Додатки до обвинувального акта: окремі проблеми теорії та практики / Н. Л. Боржецька // Актуальні питання досудового розслідування та сучасні тенденції розвитку криміналістики : Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції м. Харків, 5 грудня 2014 р. – Харків : ХНУВС, 2014 р. – С. 143-145.

17. Боржецька Н. Л. Застосування аналогії на етапі завершення досудового слідства / Н. Л. Боржецька // Матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції «Малиновські читання», м. Острог, 13-14 листопада 2015 року. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2015. – С. 155-156.

Голова комісії: Заступник декана юридичного факультету з наукової роботи доц. Марін О.К.

Члени комісії: 1.Завідувач кафедри кримінального процесу і криміналістики проф. Нор В.Т.

2.Доцент кафедри кримінального процесу і криміналістики доц. Павлишин А.А.

5 січня 2015р.

Додаток Е

ВЕРХОВНА РАДА УКРАЇНИ

Комітет з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності

01008, м. Київ-8, вул. М. Грушевського, 5, тел.: 255-35-06

№ 04-18/12-333 «18» лютого 2016 р.

Завідувачу кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія» Гонгалу С.Й.

Шановний Сергію Йосиповичу!

Повідомляємо, що підготовлені викладачем кафедри правосуддя та кримінально-правових дисциплін Національного університету «Острозька академія» Боржецькою Наталією Леонідівною пропозиції щодо внесення змін і доповнень до Кримінального процесуального кодексу України, що надійшли до Комітету листом за № 049 від 04.02.2016 р. доведені до відома народних депутатів України – членів Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності для можливого врахування у законодавчій діяльності.

З повагою

Голова Комітету **А.Кожем'якін**